ISTORIA
POPORULUI ROMÂNESC

DE

N. IORGA

TRADUCERE DIN LIMBA GERMANĂ

DE

OTILIA TEODORU-IONESCU

VOLUMUL II

BUCUREȘTI

EDITURA „CASEI ȘCOALELOR"

1922

www.dacoromanica.ro

Partea a treia

Epoca de neatârnare şi de semi-atârnare faţă de Împărăţia turcească. Statul războinic de ţerani liberi[1].

CAPITOLUL I.

Luptele de neatârnare ale Domniei Ţerii-Româneşti împotriva Ungariei. Întemeiarea Domniei Moldovei. Cele mai vechi stări de lucruri în ambele State şi cele d'intâiu măsuri de organisare.

O nouă eră se deschide pentru neamul românesc prin unirea Voevodatelor de la Olt, mai nainte despărţite, şi prin întinderea Statului astfel înjghebat asupra ţinutului cnezesc de la Dunăre. Acest proces a durat aproape două sute de ani. În acest timp cade întemeiarea unui nou Voevodat, nord-răsăritean, acela al «Ţerii Moldovenești»,

[1] Ca izvoare narative pentru această perioadă intră în considerație Cronicele slavone publicate de I. Bogdan (v. vol. I, bibliografie): „Cronica dela Putna" şi „Cronica dela Bistriţa"; apoi o prelucrare care se chiamă „Cronica moldo-polonă", pentru că a fost compusă la Iaşi de către Polonul Nicolae Brzeski, pompoasele lucrări ale lui Macarie şi Eftimie pentru epoca Rareşilor şi a lui Alexandru Lăpuşneanu şi în sfârşit compilaţia românească a cronicilor vechi, pe care o alcătui în veacul al XVII-lea Grigore Ureche, în Kogălniceanu. *Letopiseţe*, I, în edi Picot *(Chroniques d'Ouréki*, Paris 1877-9) şi în noile ediţii, de C. Giurescu (în publicaţiile „Comisiei istorice a României"), şi de I. N. Popovici (Bucureşti 1911); critica în Iorga,

www.dacoromanica.ro

lupta pentru neatârnare împotriva Ungariei şi întâmplător şi împotriva Poloniei, când e vorba de principatul, vecin cu ea, al Moldovei. Apoi vin luptele mai însemnate împotriva înaintării puterii otomane a-tot-cotropitoare: supt Soliman al II-lea resultă, ca urmare a biruinţilor câştigate de Români, a înfrângerilor îndurate şi a sleirii pricinuite de luptele norocoase şi nenorocoase legătura nouă de vasalitate cu Împăratul păgân. Constituirea lăuntrică şi viaţa politică se prefac încet, dar adânc, supt înrâurirea noilor fapte ce intervin cu începerea raportului de vasalitate de pe la 1550. La încordarea de puteri care trebuia desfăşurată pentru a apăra libertatea şi credinţa creştină împotriva epigonilor barbarilor iea parte şi Românimea ardeleană şi e în schimb răsplătită cu noi privilegii politice; dar şi aici recunoaşterea suzeranităţii turceşti are urmări păgubitoare pentru populaţia românească, care până acum aducea servicii militare.

Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea, vol. II, Excursuri). Material documentar pentru starea lăuntrică se găseşte în colecţiile arătate tot acolo; pentru evenimentele externe, volumele I şi II (în mai multe părţi) din „Colecţia Hurmuzaki". Dintre cercetările speciale între în consideraţie numai următoarele:

1. D. Onciul, *Originile principatelor române* (Bucureşti 1899).

2. I. Minea, Studii asupra Făgăraşului, asupra lui Vladislav-Vodă şi relaţiilor cu Împăratul Sigismund (1914, 1915, 1920).

3. N. Iorga, *Studii şi documente*, III, Prefaţă: schiţează istoria Ţerii-Româneşti până la jumătatea veacului al XVI-lea.

4. D. Onciul. *Titlul lui Mircea-cel-Bătrân şi posesiunile lui*, în „Convorbiri literare", 1901-1902 (şi în broşură aparte). Cu prilejul explicării itlului de stăpânitor al lui Mircea se povesteşte pe scurt toată istoria munteană până în veacul al XV-lea: autorul schimbă unele din părerile sale anterioare şi tratează pentru întâia oară în lucrările sale perioada de după întemeiarea Principatului; *Mircea-cel-Bătrân* (Bucureşti 1918).

5. I. Bogdan, *Vlad Ţepeş* (Bucureşti 1896). Descriere clară a carierei acestui protivnic muntean al lui Mohammed al II-lea.

6. N. Iorga, *Studii asupra Chiliei şi Cetăţii-Albe* (Bucureşti 1900). În legătură cu istoria locală a celor două porturi ale Moldovei la

www.dacoromanica.ro

Basarab («Bassaraba», Băsărabă; cf. nume ca Talabă, Tâncabă, în Tâncăbești), carpaticul «portar al Alpilor», e cunoscut prin nume, legături de rudenie, printr'o înfrângere rămasă fără urmări și o biruință care-i închide cariera și înseamnă totodată un punct decisiv în istoria Românilor. Dar nu ni s'a păstrat de la el niciun răvaș, niciun hrisov; tovarășii lui credincioși se coborîră necunoscuți în mormânt. Nici chiar legenda populară nu și l-a însușit, și numele nu i-a fost veșnicit prin durarea altei mănăstiri sau altei biserici decât a celei «domnești» din Argeș.

Ca stăpân al unui teritoriu românesc era Voevod și era numit de sigur de ai săi și *Domn*; acest titlu — «dominus», *gospodinu* — poate să-l fi luat pentru a-și face cunoscută năzuința de a nu recunoaște nicio suzeranitate străină, și aceasta s'a petrecut probabil pe timpul ultimelor tulburări ardelene, în zilele marii răscoale a Sașilor. Ținutul peste care stăpânia Basarab se chiamă pentru dânsul firește «Țara-Românească», căci supușii săi nu cunoșteau doar în vecinătate, unde porun-

---

Dunăre și la Mare se povestește toată istoria Moldovei din veacul al XV-lea și în parte și al XVI-lea; la sfârșit o bibliografie a tuturor izvoarelor și a lucrărilor de a doua mână.

7. I. Ursu, *Relațiunile Moldovei cu Polonia până la moartea lui Ștefan-cel-Mare*, 1504 (Piatra-Neamț 1903). Mică lucrare precisă, documentată.

8. N. Iorga, *Documente românești din Archivele Bistriței*, I. Ca prefață se dă o istorie a Moldovei pe basa corespondenței zilnice latine și germane de acolo.

9. Al. Lăpedatu, *Radu-cel-Frumos* (în *Gazeta Transilvaniei* pe 1901), *Vlad Călugărul* (în *Conv. literare*, anul 1903; și în broșură aparte); a doua lucrare e o monografie desăvârșită. Ambii Domnii a căror viață e descrisă au domnit în Țara-Românească în veacul al XV-lea.

10. Colecția de studii asupra *istoriei Dreptului* a lui G. Popovici, aflătoare odinioară supt tipar, cuprindea de asemenea mult despre istoria mai veche a Moldovei.

Alte lucrări, mai mărunte sau de un subiect mai restrâns, se arată în note, la locul lor.

www.dacoromanica.ro

ciau regi, decât tot o «Ţară Ungurească» [1], de când niciun alt Voevod nu-i mai sta în vecinătate ca un competitor. Precum odinioară «Împăraţii Bulgarilor şi Grecilor» de pe malul drept al Dunării priviseră toată ţara «Romeilor» ca moştenirea lor firească şi Constantinopolul drept capitala lor, tot aşa şi Basarab nu va fi recunoscut nici spre Miazănoapte, nici spre Răsărit hotare firești, de nestrămutat. În oarecare măsură el se simţia ca representant al naţionalităţii românești, căci toate ţinuturile care fuseseră în sfârşit părăsite de usurpatori, cel puţin toată ţara scăpată de Tatari trebuia să i se cuvină lui de drept. În scrisorile sale către supuşi şi în actele de danie, el nu vorbia de sigur decât numai de «mila lui Dumnezeu», care-i dăruise şi munte şi vale : formula «Dei et regis Hungariae gratia» sau «Dei et Regiae Maiestatis gratia» nu apare, de altfel, la urmaşii săi decât în astfel de acte care puteau ajunge supt ochii regelui sau ai funcţionarilor săi, — dacă nu erau chiar redactate de ei — şi numai în vremuri când interesul politic cerea cruţarea vanităţii străine. Dar în niciun hrisov slavonesc nu se găseşte vre una din acele formule; niciodată prin urmare n'a recunoscut un Domn român faţă de supuşii săi un alt izvor al puterii sale decât «mila lui Dumnezeu».

Această «milă» o merita Domnul ca principe «drept-credincios», căci Românii erau şi buni creştini, păziau cu sfinţenie posturile şi serbătorile, aveau şi episcopi cari li hirotonisiau preoţii ; dar aceşti episcopi, cari sunt numiţi de Papă în anul

[1] Cf. titulatura nepotului său Vladislav, în Hasdeu, *Negru-Vodă*, facsimilele II.

www.dacoromanica.ro

1234 «pseudo-episcopi»[1], sunt, așa cum reiese foarte lămurit din raporturile bisericești transilvano-române din veacul al XVI-lea[2], numai superiorii unor mănăstiri primitiv înzestrate, în care nu domnià o regulă hotărîtă a vre-unui Ordin călugăresc. *Stareții* sau cei mai bătrâni ai acestor sihăstrii din munți își adauseră numele de *vlădică*, și de ei ascultau popii de sat, cari în nicio privință nu se deosebiau prea mult de turma lor țerănească. Puțina lor învățătură, cărțile lor, propria lor consfințire și-o primiau acești „vlădici" sau *episcopi* de la episcopii de pe malul drept al Dunării, unde existau încă orașe 'n care puteau trăi clerici superiori.

Orânduirea Bisericii bulgărești[3] stabilită de Vasile, ucigătorul de Bulgari, rămăsese în ființă și după restabilirea Țaratului: conform acesteia aveau drepturi metropolitane asupra ținutului învecinat episcopul Silistrei, unde residase chiar și Patriarhul, și cel al Vidinului. Pe lângă Țarul Ioniță se găsește un episcop de Vidin, și s'a arătat și mai sus că se dăduse voie «Alanilor» români prin mijlocirea episcopului de Bitzína-Vicina în Dobrogea, la Dunărea-de-jos, să treacă fluviul și să se stabilească în Împărăția grecească. De aici urmă că la Români s'a încetățenit ca limbă bisericească vechea slavonă, obișnuită în Biserica bulgărească, împreună cu toate cuvintele și întorsăturile sale grecești. Dar limba Bisericii era în evul-mediu tot odată și limba de cultură generală, și Statul la întemeiarea sa o adoptă fără de încunjur. Cul-

[1] Zimmermann-Werner, I, p. 60, no. 69. Cf. cartea mea *Istoria Bisericii românești*, I, p. 14.

[2] Iorga, *Sate și preoți;* cf. Bunea, *Vechile episcopii românești* (Blaj 1901).

[3] Gelzer, în *Byzantinische Zeitschrift*, II, p. 22 și urm.

www.dacoromanica.ro

tura slavonă a cărturarilor ţerii aduse cu sine faptul că cele mai vechi hrisoave privitoare la afaceri lăuntrice sunt scrise slavoneşte şi că această limbă străină a evului-mediu rămase aproape exclusiv în us prin cancelariile domneşti până în veacul al XVII-lea [1].

Dar nu numai prin aceasta înrâuri influenţa sud-dunăreană în regiunile de la Miazănoapte până la capitalele carpatice ale Voevodului. Limba hrisoavelor româneşti din veacul al XIV-lea nu se deosebeşte absolut de loc de aceia a documentelor bulgăreşti contimporane; ba chiar ortografia hrisoavelor slavoneşti ale Ţerii-Româneşti din veacul al XIV-lea e în totul asămănătoare cu cea obişnuită la Bulgari în aceiaşi vreme. Obiceiurile de cancelarie sunt aceleaşi: titulatură, context şi datare sunt întocmai în ambele ţeri. De la crucea cu care începe primul şir până la monogramul de jos, zugrăvit artistic cu chinovar în litere caligrafic aruncate, totul e aproape identic [2]. Dregătorii Domnului român se chiamă ca şi la vecinii bulgari *boieri*, *bolearin*, numele lor de cinste e *jupan* sau *pan*; şi aici se împart în boieri «mari» şi «mici». Ca şi la neamul vecin se găsesc şi dincoace, printre aceşti sfetnici ai Voevodului, un Logofăt, un Vistiernic şi un Vornic, adecă Marele-Cancelariu, Tesaurariul şi Maiordomul [3], dregătorii care, afară

[1] Cf. articolele lui I. Bogdan şi D. Onciul în „Omagiu lui Titu Maiorescu", 1900. Disertaţia de la Universitatea din Agram (1900) a d-lui Ilie Bărbulescu tratează soarta alfabetului cirilic la Români (trad. românească în *Revista p. ist., arh. şi filologie*. 1902-1903). Noua carte a acestuia: *Fonetica alfabetului cirilic în textele române* (1904) cuprinde puţine lucruri folositoare pe lângă multe naivităţi. Scrierile ulterioare ale aceluiaşi sunt supt critica ştiinţifică.

[2] Cf. facsimilele din Hasdeu, *Negru-Vodă*, cu acela al scrisorii unui Ţar separatist din Vidin în *Archiv für slavische Philologie*, p. XVII, 546. V şi acelea din *Anal. Acad. Române*, VIII.

[3] Dvor, „Curtis", reşedinţa Domnului.

www.dacoromanica.ro

poate de cea din urmă, au fost toate împrumutate de la falnicul Bizanţ, printr'o imitaţie stângace, dar pretenţioasă, în Preslav, Prespa şi Târnova[1]. În veacul al XV-lea se mai găsesc alaturi: Stolnicul, Păharnicul şi Comisul, dintre care dregătoria dintâiu există şi la Bulgari, pe când Păharnic e format din cuvântul românesc păhar, iar Comis pare să fie numai o prefacere bulgărească a κόμης-ului bizantin (latin. comes)[2]. Apoi mai apar în aceiaşi epocă la curtea munteană un Stratornic, comandant de oaste, şi un Clucer, ambele numiri împrumutate, precum şi un Spătar, al cărui nume vine de acolo că avea îndatorirea să meargă înainte, ca şi Mareşalul german, cu spada (spata) domnească[3]. Încă din veacul al XV-lea se stabili foarte probabil şi *cubicullariul*, cu numele bulgăresc de Postelnic. Numirea de Ban pentru boieri pe cari-i găsim întâmplător încă din veacul al XIV-lea[4] la Curtea domnească, fu luată de la Unguri, odată cu Banatul însuşi. Prin urmare, şapte din cele zece mari boierii muntene au fost moştenite de Români de la cei d'intâiu imitatori ai Bizantinilor, cum o dovedesc numele lor şi comparaţia cu documentele sud-dunărene[5].

Pentru a ni explica această puternică influenţă politică nu e nevoie, cum s'a arătat şi mai sus, să

[1] Cf. diplomele lui Mircea, al şaselea Domn al Ţerii, în Venelin, *Acte vlaho-bulgăreşti* (în ruseşte), apoi în Miletić-Agura, „Sbornicul" din Sofia, anul 1893; Hasdeu, *Archiva istorică*, I, pp. 97-8; I², pp. 341-2; Bogdan, *Doc. şi regeste*, p. 5; *Rel. cu Braşovul*, p. 6; Bogdan, *Un hrisov a lui Mircea-cel-Bătrîn*, în „Analele Acad. Române", an. 19 3.

[2] Bogdan, *Doc. şi regeste*, p. 17; *Relaţiile*, p. 22.

[3] *Ibid.*, p. 33; *Doc. şi regeste*, p. 23; Hasdeu, *Arch. ist.*, I¹, pp. 5-6, 66, 73.

[4] Hurmuzaki, I², p. 342.

[5] Cf. Jireček, *Gesch. der Bulgaren*, pp. 385-7.

www.dacoromanica.ro

ne gândim la vre-o stăpânire, prin nimic dovedită, a celui d'întâiu sau al doilea Imperiu bulgăresc asupra ţermului dunărean din potrivă. O astfel de stăpânire nu s'ar fi întins în niciun cas până în cuiburile Carpaţilor, unde cei d'întâiu Voevozi nădăjduiau un viitor, iar ca ocrotiţi ai Împăraţilor slavi unii ca aceia n'ar fi residat în colţul acesta, cel mai depărtat. Ţarii separatişti din Vidin ai veacului al XIII-lea erau vecinii nemijlociţi ai ţinutului Olteniei, care prin ocuparea Severinului, pe la 1300, întrase pe deplin în posesiunea Domnilor întregii «Vlahii». Mihail, fiul lui Sişman, care întemeiè nouă dinastie din Vidin, acelaşi Mihail căruia-i căzuse moştenirea ocrotitului unguresc Sfentislav, poate prin bunăvoinţă şi ajutor unguresc, se trăgea, după un cronicar bizantin, din sânge «cumano-bulgăresc». Nepotul său Alexandru luă de soţie pe fiica lui Basarab, şi fiul cel mai mare al lui Basarab se chiamă tot Alexandru, ceia ce pare să arăte legături de familie mai vechi[1].

La începutul Domniei lui Mihail din Târnova, Basarab e aliatul său; când sosi ceasul luptei care trebuia să hotărască între dânsul şi puternicul şi ambiţiosul Craiu vecin al Sârbilor, atunci când acesta voià să se salte ca Împărat al Răsăritului, Mihail porni împotriva duşmanului său prin «Panonia», care trebuie să însemne Banatul unguresc de odinioară, şi, după pierderea luptei dela Velbujd-Chiustendil,

[1] Mai sus. Cf. şi, ca finale, numele Straşimir (tatăl lui Alexandru) şi Tihomir-Tocomerius (tatăl lui Basarab). Însuşi Basarab e un nume foarte răspândit la Români, pe care îl găsim în Banat şi în Ţara Haţegului, ba chiar la Ţiganii moldoveni din veacul al XVII-lea. Cf. pasagiile date în *Sate şi preoţi*, p. 165 nota 1 şi Hurmuzaki, I², p. 593; *ibid.*, p. 53; Iorga, *Studii asupra secolului al XVII-lea*, p. 52. Vezi şi articolul „Basarabă" în *Magnum Etymologicum* al lui Hasdeu.

www.dacoromanica.ro

în anul 1330, printre învinși se afla și Basarab [1]. Când acesta din urmă adause trupele sale la acelea ale stăpânitorului Bulgarilor, el n'avea planuri de cucerire: nu năzuia la nicio întindere a posesiunii sale la Dunărea sârbească, ci-și împlinia numai datoria de rudă a lui Mihail și de vecin credincios al lui. Nou-întemeiatul Stat românesc era încă prea slab pentru a visa fapte de întindere și pentru a se amesteca în atât de desele tulburări balcanice.

Voevodul nu câștigase încă hotare sigure pentru moșia sa, nu ridicase încă cetăți de apărare și nu-și adunase încă un tesaur pentru întreprinderi mai mari. Puterea lui nu era mult mai mare decât aceia a oricărui alt Voevod român regional, de și, cum vom vedea, prestigiul său îi îngăduia strălucite relații de familie în Ungaria și bogăția lui se vădește prin podoabele puse în mormânt odată cu membrii familiei sale; ținea scaun de judecată la ale sale *descensus*—poate că acesta a fost înțelesul originar al cuvântului *descălecat, descălecătoare*, cum e numită întemeiarea țerii—; la vremuri de primejdie el dispunea de puterea armată a poporului său și ridica vre-o câteva dări mai mici, care în hrisoavele secolului al XIV-lea și al XV-lea sunt trecute 'n acordările de privilegii. Lui îi aparținea *dijma* din tot ce în genere alcătuia puțina bogăție a țerii; pe lângă aceasta tot ale lui erau *vămile* pe oi, porci și albine, ale căror nume le întâlnim în hrisoavele slavone numai în traducere bulgărească. Din sămănături i se plătia o dare care se chema pe românește *câblărit* (sla-

[1] Analele sârbești în *Glasnicul* din Belgrad, întâia serie, vol. I, III, *Spomenic* III, 1901; *Glasnicul* Muzeului din Seraievo, VI, an. 1894 și *Zaconic*-ul Țarului Dușan, urmașul biruitorului dela Velbujd, Prefață.

www.dacoromanica.ro

vonește *câblarstvo*, după măsura obișnuită la grâne, *câblă*, *cubulus*, la Sașii ardeleni «Kübel» [1].

După cum în Ardeal se lua *tributum de vino*, tot așa și în țara Voevodului transalpin se plătia o taxă pentru plantarea și cultivarea viței, *vinăriciul* sau *vinăriciul domnesc*. Din izvoarele de mai târziu reiese că birnicii pentru darea taxei pe vin erau împărțiți în grupe locale; aceste cercuri purtau numele de *popor*, iar expresia înseamnă la început orice grupare de țerani liberi în vederea unei anumite ocupații [2]. Apoi se mai plătiau judecătorului acestuia suprem amenzi, *gloabe*, pentru tot felul de greșeli și crime. Cnejii sătești sunt îndatorați să-i dăruiască la întrarea în slujbă un cal [3]. În sfârșit fiecare avea îndatorirea să îngrijească el cu hrană și mijloace de călătorie pe oamenii domnești, ceia ce se chiamă *podvozi*, *podvoade*—fiecare din aceste cuvinte mai au încă un înțeles special, pentru noi nu tocmai lămurit. Acestea sunt drepturile unui *Domn*, care în limba de Stat bulgărească se chiamă *slujba* și *dajba*, ceia ce corespunde cuvântului *reditus* întrebuințat în actul de danie pentru Ioaniți, prin urmare și cuvintelor *utilitates et servitia*, și tot așa numirilor românești *venituri* și *slújbe*.

Cu toate aceste venituri domnești culese de perceptorii domnești *(birci*, mai târziu *birari)*, de adunătorii de amenzi *(globnici)*, de juzii de sat sau județ *(sudți, județi)* și de slujbași în genere *(pravitele)* tot nu ajungeau prea mulți bani bătuți în Vistieria din Argeș. Voevodul, stăpânul suprem

---

[1] Vezi și Iorga, *Istoria lui Mihai Viteazul* (din „Convorbiri Literare" pe 1904), p. 109.

[2] Cf. *Studii și Doc.*, V, cap. VIII, x și p. 170, no. 2.

[3] Bogdan, *Cnejii*, în „Anal. Acad. Rom.", an. 1903, pp. 34-5.

www.dacoromanica.ro

al ţerii, era însă după concepţia orientală izvorul tuturor drepturilor de proprietate, şi astfel orice schimbare de posesiune a pământului trebuia să fie întărită şi de dânsul, ba într'o danie de pământuri încă în anul 1490, la o schimbare întâmplătoare a proprietarului, se înseamnă ca dar pentru Domn un «cal bun» [1]. Abia mai târziu se introduse îndatorirea generală a unei contribuţii în bani, dar în Ţara Făgăraşului, care aparţinea Voevodului transalpin ca feudă ungurească şi care era organisată după felul obişnuit în principatul liber, încă până foarte târziu se fac cumpărături, în care preţul se plăteşte în boi, cai sau oi [2]. În veacul al XV-lea se preţuieşte o bucată de pământ cu «un cal bun, două cupe, două linguri şi o cingătoare de argint» [3]. Când Domnul dăruieşte unei mănăstiri ceva din veniturile sale, el vorbeşte de venituri ca: «400 de câble anual din judeţul Jaleş, 35 burdufuri de brânză» sau, nedefinit, de: brânză, miere şi un număr de bucăţi, «mari» sau «mici», de postav pentru îmbrăcămintea călugărilor [4]. Această stare de lucruri dură pentru ţeranul român încă multă vreme, aşa încât o găsim chiar şi pe la începutul veacului al XVII-lea: în contractele de vânzare se trecea, ce-i dreptul, preţul într'o anume sumă de bani, dar monedele nu erau totdeauna la îndemână; se chemau din potrivă adesea «oamenii buni» ai satului ca să hotărască valoarea produselor naturale oferite în loc de bani, ceia ce

---

[1] Hasdeu, *Arch. ist.*, I¹, p. 6.

[2] După izvoare inedite, precum şi după materialul publicat de N. Densusianu în „Columna lui Traian" şi separat în „Monumente pentru istoria ţerii Făgăraşului" (Bucureşti 1883), în opera mea *Sate şi preoţi*, p. 143 şi urm.

[3] Hasdeu, *Arch. ist.*, I¹, p. 70; cf. III, p. 192.

[4] *Ibid.*, I¹, p. 19.

www.dacoromanica.ro

se chema *a biciului*. Se ajungea pe calea aceasta la resultatul că se dădea un bou, o vacă cu viţel şi un cojoc pentru un ducat, un alt cojoc pentru doi bani de argint şi o moşie arată şi sămănată gata pentru un alt ducat [1].

Bani bătuţi veniau mai numai de la «vămi» şi erau plătiţi de negustorii străini. Întemeiarea principatului Ţerii-Româneşti înlesni prosperarea oraşelor sudice săseşti din Ardeal, dintre care Sibiiul (Hermannstadt, Nagy-Szeben) socotia Ţara Olteniei ca ţinutul său comercial exclusiv, iar Braşovul (Kronstadt, Brassó) pe aceia a Munteniei; dar nu numai pentru a exporta de aici ieftenele produse naturale în ţerile cu mult mai înaintate ale Apusului, ci şi pentru a putea călători, dornici de câştig, pe noile drumuri comerciale spre bogatul Orient, ţara mirodeniilor mult căutate şi scump plătite. Negustorii saşi, cari întreţineau legături cu oraşele ţermului dalmatin, ce aparţinea încă regelui, precum şi cu Viena şi cu oraşele mari germane, dobândiră de la regii Ungariei privilegii, în virtutea cărora putură face comerţ liniştit şi sigur în ţinuturile «transalpine». Cel mai vechiu document cunoscut până acum al unui Domn român e privilegiul comercial din 20 Ianuar 1368, care învoieşte Braşovenilor «vechile lor libertaţi» [2]. Dintr'acesta, cum şi din confirmările aceloraşi drepturi şi dintr'un act de danie pentru o mănăstire domnească [3] se pot recunoaşte căile comer-

---

[1] *Ibid.*, p. 71.

[2] „Ab antiquis in Terra nostra Transalpina habitis“; Zimmermann-Werner-Müller, II, p. 306-307, no. 908; Hurmuzaki, XV, p. 1, no. 1. Cf. Iorga, *Istoria comerţului*, I, p. 39 şi urm.; Şt. Meteş, *Relaţiile comerciale ale Ţerii-Româneşti cu Ardealul*. Sibiiu 1921.

[3] Bogdan, *Doc. şi regeste*, p. 22 şi urm.; *Rel. cu Braşovul*, p. 3 şi urm.; Hasdeu, *Arch. ist.*, I[1], pp. 19-21.

www.dacoromanica.ro

ciale de pe atunci ale noului principat. Trei erau însemnate. Cel d'intâiu ducea de la Brașov peste locurile de vamă Rucăr și Dragoslave la Câmpulung, unde locuia vameșul domnesc; acolo rămăsese încă neclintită vechea organisare, conform căreia conducerea orașului era în mânile «grafilor», comites, străini, catolici[1]. Din Câmpulung, unde negustorii brașoveni trebuiau să plătească tricesima, a treizecea parte din valoarea mărfurilor lor, care porniau spre Sud către Giurgiu, aflător la sfârșitul veacului al XIV-lea în stăpânirea lui Mircea[2], pentru ca de aici să treacă peste Dunăre. Un alt drum scutit de vamă — aici se plătia numai pentru mărfurile aduse din Orient, la întoarcere, după o taxă hotărâtă — ducea spre înfloritorul port dunărean Brăila. Din Sibiiu negustorii mergeau prin pasul Turnului-Roșu spre Calafat, care represinta locul de trecere preferat în Banatul oltean și tot odată stațiunea de vamă (șchelea).

Din spre Miazăzi veniau în Țara-Românească negustorii din Grecia, cari făceau afaceri bune și lăudau țara ca isvor de îmbogățire răpede[3], și pe lângă ei, în număr nu mai puțin mare, încă și mai întreprinzătorii cunoscători ai tuturor limbilor posibile, cetățenii din Dubrovnic-Ragusa, portul slavo-italian dela Adriatica. Încă din anul 1349 ei treceau prin Serbia, pe care o cuceriseră cu totul economicește, peste Dunăre, spre «țara lui Basarab», adecă în Țara-Românească de pe ambele

[1] Cf. inscripția de pe mormânt a lui „Laurentius, comes de Longocampo", 1300, în Iorga, *Studii și doc.*, I-II, p. 273. no. 1 și descrierea de călătorie a lui Sparnau și Tennstädt în 1385, la Iorga, *Acte fragm.*, III[1], p. 1-2.

[2] Hasdeu, *Arch. ist.*, I[1], pp. 95-7.

[3] Ellisen, *Analekten*, IV, Lipsca 1860, p. 223.

www.dacoromanica.ro

maluri ale Oltului, numită astfel după numele întemeietorului [1].

Așa intrau în țară din Ardeal monede regale ungurești cu crinul Angevinilor, francesul *flos*, de unde-și primi numele *florenus*, precum și dinari, aspri, de mică valoare. Din țerile de peste Dunăre aduceau Slavii și Grecii *perperi (hyperperi)* bulgari și bizantini și aspri cu alt tipar. Asprii, «asprii de argint», rămaseră pentru locuitorii Țerii-Românești un fel de monedă națională [2], când se plătia în monedă adevărată cu bani gata (slav.: *aspri gotovi*). În veacul al XIV-lea și al XV-lea, monedele ce se băteau în Ardeal pentru Domnii munteni și care aveau mai mult o însemnătate politică decât un curs zilnic [3], se chiamă *perperi* și o dare de mai târziu *părpărit*, după această monedă imperială-răsăriteană. Expresia obișnuită însă, *ban*, se născu de sigur din monedele care erau în circulație în Banatul Severinului și în alte provincii ungurești cu acest caracter [4].

De aceste împrejurări li era dictată Domnilor munteni din primele timpuri activitatea lor politică. Cetăți, afară de capitală, n'aveau; orașe locuite de străini erau puține, numai de-a lungul drumului comercial; ele nu erau încunjurate de niciun zid; niciunul afară de Câmpulung nu se bucura de libertăți orășenești vrednice de luat în samă, și

[1] Miklosich, *Mon. Serbica*, p. 146.

[2] Hasdeu, *Arch. ist.*, I¹, p. 6, an. 1490: prețul de vânzare în „aspri".

[3] Cf. D. A. Sturdza, *Übersicht der Münzen*, Viena 1874, în 8°, ediție separată din „Numismatische Zeitschrift" a lui Karabacek; Fischer, *Beitrag zur Münzkunde des Fürstentums Moldau*, din „Jahrbuch des Bukowiner Landesmuseums", Cernăuți 1901; Bogdan, *Rel. cu Brașovul*, p. 377, *Doc. și regeste, passim*; Szabó, *Székely Oklevéltár*, III, pp. 40-3 (cf. *Conv. literare*, XXXV, p. 95, no. 1).

[4] Cf Hasdeu, *Magnum Etymologicum*, supt „Ban" și C. Moisil, în *Cronica numismatică*, an. 1921.

www.dacoromanica.ro

din punct de vedere al producției nu aveau nici cea mai mică însemnătate, fiindcă într'însele nu locuiau decât negustori-mărunțișari de fabricate străine. Banul era foarte rar și curgea mai numai în Vistieria Voevodului, care în anumite casuri și împrejurări trebuia să plătească tribut vecinului mai puternic. Cultura, cel puțin în manifestările ei mai înalte, fusese împrumutată din ținuturile vecine de Miazăzi: nu exista încă o Biserică națională, sunetul clopotelor nu tulbura încă singurătatea munților și pacea adâncă a câmpiei cu albe căsuțe răsfirate.

În tot casul, să cucerească, să ieie statornic în stăpânire ceva așezat în afară de hotarele lor, aceasta nu o puteau încă Voevozii din Argeș; dar pentru apărarea-i proprie țara era parcă într'adins făcută. La Nord se înălțau munți de nestrăbătut, cu foarte înguste strâmtori, dominate de stânci înnalte: cu frânghii trebuiau scoborâte mașinile de război, și numai micii cai ai sătenilor găsiau pe aici cărarea. La Miazăzi însă se revărsa Dunărea și se lățiа în mlaștini, care amenințau să înghită pe oricе nepofitit. Pe lângă aceasta mai răsări în locul vechilor *juzi* sau cnezi, cari mai dăinuiau în condiții modeste ca șefi de ținuturi mici sau ca slujbași ai Domnului[1], o nouă boierime plină de viață proaspătă și tânără, lacomă de fapte mari în viitor. Aceasta era formată din vechi familii de proprietari, cari-și adunaseră pe încetul pământurile prin cumpărare[2]. Foarte numeroși, mai ales în Banatul desvoltat mult mai timpuriu, ei nu erau

---

[1] În veacul al XIV-lea și XV-lea (până la 1425) se numesc județele Jaleș, Motru și Jiiu; Hasdeu, *Arch. ist.*, I[1], pp. 19-20, 98; I. Bogdan, *Un hrisov*, p. 6.

[2] V. Iorga, *Constatări asupra vieții agrare la Români*, în *Studii și doc.*, XIX.

www.dacoromanica.ro

încă destul de puternici şi bogaţi ca să poată alcătui o primejdie pentru autoritatea Voevodului, dar totuşi destul de puternici şi bogaţi pentru a putea alerga cu propriile lor mijloace, în mijlocul ţeranilor liberi cari-i întovărăşiau în expediţiile lor de pradă, să lupte supt steagul Domnului—vulturul cu crucea în plisc—împotriva duşmanului de la Nord sau de la Sud, de la Răsărit sau de la Apus, şi să-l învingă.

Regele Ungariei, Carol Robert, acum bine aşezat în şea, nu era însă convins de aceasta. Pe Saşi îi învinsese, în Bosnia avea un locţiitor credincios ca Ban al ţerii; cu Serbia pare să fi stat în relaţii bune, într'o vreme când toată lumea balcanică se unia ca să împiedece, însă fără succes, formarea unui nou Ţarat cu năzuinţi de înălţare. În Angevin se trezise vechiul vis al predecesorilor săi din stînsa dinastie: pe ruinele Statelor nesigure prin tinereţa lor sau slabe de bătrâneţă ale Răsăritului shismatic el voiă să întemeieze o Ungarie imperială de formă latină şi catolică. De multă vreme Basarab nu mai mărturisise prin nimic atârnarea sa de Statul unguresc: niciun omagiu şi nici un «reditus» nu mai venise dela dânsul. Acum, după groaznica înfrângere dela Velbujd, după moartea Ţarului Mihail în nenorocita luptă, toate acestea se trezîră în conştiinţa regelui. O mare oaste, cu el însuşi în frunte, năvăli în Ţara-Românească pentru a ataca fără de veste Argeşul şi pe bătrânul domn al munţilor, care se odihnia acolo de hărţuielile războiului. Basarab însă se furişa din cuibul său, şi înflămânzitul şi rătăcitorul duşman îi trimise soli ca să-i propună pace. Şiretul Voevod primi probabil tot ce i se ceru, dar la întoarcerea suzeranului său regal el se ivi prin sălbătăciunea

www.dacoromanica.ro

muntelui, pentru ca prin bucăţi de stânci prăvălite din înălţime să salute sfărâmând pe Unguri, cari înaintau încet şi cu greu. Regele însuşi abia scapă de moarte şi nu se mai întoarse niciodată încoace: cucerirea din 1334-35 a Severinului el o socoti chiar ca o satisfacţie a ambiţiei sale jignite [1].

Basarab pare a nu-şi fi isprăvit zilele până în 1352. Această dată e însemnată pentru săvârşirea lui pe cimentul proaspăt al Bisericii Domneşti din Argeş, înălţată de fiul şi urmaşul său. Mormântul descoperit de d. Virgil Drăghiceanu în partea dreaptă a acestui lăcaş, înaintea altarului, mormânt de piatră groasă, nu poate fi decât al lui: mortul zace în atitudinea care i s'a dat la îngropare. Pe capul care arată să fi fost zdrobit el poartă o diademă de mărgăritare mici; un veşmânt de mătasă roşie era îmbumbat pe piept cu nasturi de aur având ca stemă ţerii crinii împrumutaţi regalităţii vecine; cingătoarea se închidea cu un juvaier în care pe crenelele unui castel două figuri, un cavaler şi o doamnă, îşi stăteau în faţă, pe când jos s'ar crede că o figură din fabulă a fost schiţată, după moda francesă, inspirată din vechea poesie medievală, de artist. Totalul acestor podoabe arată o Domnie bogată şi mândră peste o ţară care nu învăţa atunci cele d'intâiu elemente ale civilisaţiei sale [2].

Oricum, Rege şi Voevod, amândoi nu mai supravieţuiră mult faptelor de războiu descrise. În anul 1342 Ludovic I-iu, un bărbat neobişnuit de

---

[1] Ioan de Thurócz, Cronica ungurească a veacului XIV-lea, în Schwandtner, *Scriptores;* apoi numeroase menţiuni în documentele ungureşti adunate 'n Hurmuzaki I, şi Katona, VIII, pp. 642-643. Cf, Iorga, *Lupta pentru stăpânirea Vidinului,* în *Convorbiri literare,* XXXIV, n-l II.

[2] Cercetările asupra descoperirii sunt resumate de d. Gh. I. Brătianu, în *Revue archéologique* pe 1922.

www.dacoromanica.ro

vioiu și doritor de fapte, plin de o râvnă francesă pentru cruciate și planuri imperiale, urcă tronul unguresc, pe care-l privia numai ca un punct de sprijin pentru aspirații mai înalte: în Polonia, patria mamei sale, în Italia, de unde i se trăgea neamul, în Peninsula Balcanică și în tot Orientul, unde izbucniseră războaie pentru libertatea Sfântului Mormânt, peste tot el voia să săvârșească faptemari. În anul următor, când acesta veni în Ardeal ca să orânduiască din nou lucrurile și să asigure granițile [1], *Alexandru*, fiul, și mai târziu urmașul lui Basarab, se presintă noului stăpânitor.

Dar prin aceasta nu se stabili o pace trainică, căci toți boierii români cari erau nemulțămiți cu formarea unui nou Stat, toți fiii de Voevozi cari nu puteau încă uita Domnia strămbunilor lor, se duseră la el ca să-i mărturisească toată credința lor față de Coroana ungurească și Biserica romană înfățișată de dânsa. Acești d'intâiu fugari români din motive politice, acești *pribegi*: un Nicolae, un Stanislav, un Ladislau (Vladislav) și fiul Carapciu, un «Aprozya», un Neagu și alții încă primiră titlul de «comites» și pământuri chiar lângă hotar pentru a răsplăti această dărnicie prin intrigi împotriva parvenitului din Argeș și a familiei sale, cum și prin serviciu în oastea regelui [2]. Odată e trimes la Alexandru episcopul de Oradea-Mare ca să trateze asupra păcii, și în sfârșit Domnul «Transalpinei» avu cinstea de a fi numit, de pildă în 1355, în tot casul însă nu și patru ani mai târziu [3], în

[1] Cf. Iorga, despre Cronicile supt Arpadieni, în „Revista istorică" pe anul 1922.

[2] Această stare de lucruri resultă din comparația scrisorii papale de la 1345 (Hurmuzaki, I, pp. 697-698, no. DLI) cu privilegiile de mai târziu ale regelui pentru pribegii din Țara-Românească (*ibid.*, I², pp. 98-100, No. LXXVI; p. 183 și urm). Cf. *Die Rechtslage des ehemaligen törzburger dominiums*, Brașov 1882, adaus, p. 3.

[3] Hurmuzaki, I, pp. 37-38, 60.

www.dacoromanica.ro

documentele regale «Voevodul nostru transalpin».

Se pare că lui Alexandru, după moartea întâii sale soții, care-i născuse un fiu, Vlaicu, și care a fost—judecând după numele acestui fiu—o principesă sârboaică sau bosniacă, i s'ar fi propus de către însuși regele o nouă căsătorie. În anul 1370 se pomenește ca văduvă a lui Alexandru și mamă a două fete acum măritate, o Doamnă Clara, care ținea de credința catolică; această căsătorie nouă trebuie să se fi încheiat prin urmare cam pe la anul 1350, și, fiindcă Vladislav (Vlaicu), fiul vitreg al Clarei, numește pe căpitanul său Ladislau de Doboka «consanguineus», poate că rudenia fusese prilejită de această a doua căsătorie a lui Alexandru. Ladislau e arătat însă ca un fiu al unei «Ianus Meisster», și «meister», «magister» e un titlu onorific care fu dese ori acordat nobililor români din Ungaria în vremuri mai vechi. El este un nepot al banului Myked, al cărui nume amintește pe românescul Micul și la acestea se mai adaugă că Myked ca Ban urmă în slujbă lui Laurențiu, care avea și el proprietăți în comitatul Dobocăi. O fiică a lui Alexandru a fost măritată cu Ladislau, ducele de Oppeln, din neamul regal polon al Piaștilor și Palatin al regatului unguresc; mormântul ei se afla odată la Oradea-Mare [1].

Mai însemnat însă decât urcarea în Scaunul Țerii-Românești a unei femei de neam unguresc ar fi fost pentru întărirea relațiilor pașnice dintre puternicul Rege și Voevodul care năzuia tot mai sus înapoierea banatului de Severin. Dar așa ceva n'avu loc; din potrivă, în cetatea de la Dunăre urmară unul după altul trei Bani, pe cari-i numi Carol Robert. Acesta era rodul biruinței din 1330.

---

[1] După Karacsonyi, Iorga, în „Revista istorică" pe 1921, pp. 199-201.

www.dacoromanica.ro

Alexandru, sau, cum îi sună numele pe piatra de mormânt, «Nicolae Alexandru» [1], muri la 16 Novembre 1364 și, înmormântat la Câmpulung, adept al Bisericii ortodoxe, el zace, prin îngrijirea soției sale catolice, în mănăstirea românească zidită de dânsul, și nu în aceia a străinilor [2]. El nu luptase și nu învinsese, ci numai pierduse, cu toate că neatârnarea de fapt a țerii față de vechii vecini regali de la Nord, față de cei sudici, «imperiali», bulgari și de cei noi, regali, sârbești, la Sud, rămase neatinsă. Regele Ludovic era prea mult ocupat cu marile sale planuri italiene pentru ca să se poată gândi la întinderea hotarelor lui reale până la Dunăre și, când, după multă pierdere de sânge și de bani, se gândi iarăși la interesele serioase ale Ungariei, el găsi în «Țarul» Ștefan Dușan, stăpânul țermului Dunării și aspirant eventual la Bosnia, o piedecă neasămănat mai puternică pentru propriile-i visuri de Împărat. Încă din anul 1356 apăru în Serbia un Ban unguresc cu oști, și Ludovic însuși, în calitate de «capitaneus» al Papei în lupta împotriva schismaticilor, anunțase o mare campanie regală împotriva acestui Stat vecin: totuși el se încăieră rău în Dalmația, voind să smulgă această țară Veneției, și abia după trei ani Serbia fu atacată. Urmașul lui Dușan trebui, ce-i drept, să cedeze ceva din marea moștenire a răposatului Împărat unic al nației sârbești, și în Bosnia Voevozii fură și ei plecați supt jugul unguresc prin puterea armelor. Dar nu mult după aceia se deschiseră pentru Ludovic noi prespective mai

---

[1] „Alexandre de Basserab" la Philippe de Mezières, un contemporan; Iorga, *Acte și fragmente*, I, n-le 1-2.

[2] Onciul, *Orig. princ.*, p. 182; Hasdeu, *Magnum Etymologicum*, III, col. 2554, sau *Negru-Vodă*, p. CCIV.

www.dacoromanica.ro

frumoase în Apusul german şi italian; îndemnuri de cruciată răsunară ademenitor la urechea lui, şi putredul Orient creştin, relativ încă neorganisat, fu părăsit în neputinţa-i neliniştită.

Însă acest foarte înzestrat suveran îşi câştigă merite mari şi faţă de Ungaria. Nu numai că impuse Ardelenilor noul drept regal în locul privilegiilor pe jumătate uitate şi al drepturilor usurpate, ci mai făcu şi din Nordul muntos o cetate pentru cel mai însemnat avanpost al regatului. El este adevăratul colonisator al cetăţuii carpato-maramurăşene; prin el abia se născu pentru vechii «hospites» unguri şi germani posibilitatea de a ajunge la o înflorire economică. El strânse mai întâiu populaţia românească găsită acolo în jurul steagului regal, pe care voiă să-l ducă mai departe, până la înfloritoarele văi ale fostului regat rutenesc din Haliciu, şi acest fapt îl va fi ajutat nespus de mult în planurile ce-şi făurise ca moştenitor al regelui polon, a cărui fiică îi era mamă. Numai un suveran de talia această se putea în sfârşit gândi la înfrângerea Tatarilor «transalpini»[1] cari luptaseră cu Basarab împotriva lui Carol-Robert şi chiar cu el şi cu Bulgarii împotriva regelui sârbesc, aşa dar la subjugarea păgânilor «negri» cari stăpâniau roditoarele văi de la hotarul Haliciului până la Dunăre. Carol Robert trimisese odată, în 1324, în timpul prezenţei sale 'n Ardeal trupe în «propria ţară a Tatarilor», dar nu se ştie dacă ele se şi putură menţinea în această situaţie de strâji[2], şi cu această încercare poate să fie în legătură rugămintea pe care o adresă el Papei în

[1] Să nu fie încă de atunci un început de organisare românească în viitoarea Moldova?

[2] Zimmermann-Werner, I, pp. 388-9, no. 427. Cf. *Revista istorică* pe 1922, p. 18 şi urm.

www.dacoromanica.ro

anul 1332: doria să fie numit episcop de Milcov capelanul său «Vitus de Monteferreo» [1].

Toate acestea stau în strînsă legătură şi alcătuiesc condiţia pregătitoare pentru formarea unei nou principat românesc în regiunea Siretiului pe la 1360. Stăpânirea rusească în Galiţia şi Lodomeria se stinsese încă înainte de suirea pe tron a lui Ludovic. Mai degrabă ţara se împărţia în chip veşnic schimbător între regele polon, ce venia din spre Răsărit, între puterea litvană, care se întindea în spre Sud-Vest, şi între Tatari, cari hoinăriau în vecinătate, luând tributuri. Populaţia ţinea de credinţa ortodoxă, fiindcă era alcătuită din Ruşi, anume din Ruteni: ea ură pe Poloni, fiindcă aceştia ţineau de o credinţă străină, pe care i-o impuneau, şi nu privia prea duşmăneşte pe acei Tatari, cari se mulţămiau numai cu dări în bani. Ruşii chemară în anul 1341 pe păgâni, pentru ca prin prădăciuni să-i ajute în drepturile lor, dar regele polon smulse o biruinţă acestor sălbateci rivali. În anul 1342 Ludovic ajunse într'o vârstă foarte fragedă rege al Ungariei şi se folosi de această situaţie ca să răzbune şi să moştenească pe fratele său ucis, stăpânitorul Neapolei. Încă din cele d'intâiu timpuri ale Domniei sale, el se duse în Ardeal ca să orânduiască din nou situaţia, dar totuşi numai după ce petrecuse liniştit doi ani deplini în Vişegrad. În acest timp se ridică Voevodul de până atunci al Românilor maramureşeni, «Olaci de Maramorisio», acelaşi poate cu Bogdan care şi supt regele Carol Robert se arătase nesupus şi făcuse necesară o trimetere a «primatului» ţerii -

[1] *Hurmuzaki*, I. pp. 622-623, no. 496.

[2] Am admis cândva că Voevodul Bogdan, fiul lui Micul, cu care în 1335 tratase Primatul, nu era altul decât Bogdan din Maramureş.

www.dacoromanica.ro

Răzvrătitul își găsi tovarăși încă și printre Românii din munți. Aceasta se petrecu în iarna lui, 1342 spre 1343; Bogdan pierdu, bine înțeles, Voevodatul său recunoscut de rege; dar împotriva lui, care-și găsi probabil sprijin și la Litvanii din țara Haliciului, regele nu putea să ieie măsuri energice. Când în 1344 Ludovic veni 'n Ardeal, el nu se duse decât la Brașov, pentru a primi în persoană omagiul mult mai însemnatului și mai vechiului rebel «transalpin» [1]. Pentru asigurare mai bine a graniței răsăritene, regele numi «marchis», căpitan de margene pe un ofițer, Andrei, fiul lui Lațcu, care întrunia, ca nimeni altul înaintea lui, demnitatea de comite al Secuilor cu aceia a unui «gereb» săsesc în Brașov — unde ceva mai înainte apare cu titlul de «comes» un Solomon — și cu aceia de conte maramurășean. Ba el era tot odată și *comes* în Sătmar și primia după câțiva ani, drept cea mai mare răsplată, și Voevodatul Transilvaniei [2].

În anul 1349 apărură Lituanii, cu ajutorul, totdeauna sigur pentru ei, al Tatarilor, pentru a răspinge pe Poloni, cari ocupaseră toată țara Rușilor Mici. Ludovic al Ungariei, ca moștenitor indicat al regelui Casimir, alergă a doua oară în Ardeal, pentru ca să zădărnicească prin prezența sa la graniță planurile dușmane [3]. Veni până la săsescul Nösen (Bistrița), poate și mai departe,

---

Căci în această vreme, afară de Tara-Românească, Voevozii căzusera prea jos ca să ne putem gândi la un Voevod transilvănean, adecă la un conducător de sat. Afară de aceasta, Bogdan, fiul lui Micul, trăia „în afară de Ungaria", și Maramurășul nu era de fapt considerat încă în această vreme ca aparținând Ungariei. Toate celelante păreri nu se pot susținea față de aceste două argumente, Cf. Mihályi, *o. c.*, I, p. 11-13. 14; cartea mea *Sate și preoți*, p. 134 și Bogdan, *Originea Voevodatului*, p. 7.

[1] I. de Kükullö (Thuróczy) și Zimmermann-Werner-Müller, II, p. 18 no. 600.

[2] Cf. Mihályi, I, pp. 26-27; Zimmermann-Werner-Müller, II, p. 73.

[3] V. *Revista Istorica* pe 1922, p. 21.

www.dacoromanica.ro

dar în acest oraș comercial îl întâmpinară cnezii maramurășeni cu plângeri împotriva lui Bogdan și a ajutoarelor sale. Regele orândui, ce-i drept, ca moșiile ocupate de răzvrătiți să fie înapoiate, dar tot nu se vede prea bine ce s'a întreprins de fapt împotriva acestui *infidelis notorius* de către contele Andrei sau de către propriul său nepot Ioan, fiul lui Iuga, și de către noul Voevod al «Vlahilor maramurășeni» [1]: primul proprietar își pierdu moșiile, fără să fi încercat a împiedeca aceasta.

În anul 1352 începe din nou războiul cu Tatarii pentru moștenirea regilor ruși. Păgânii pătrund prin pasurile Carpaților moldovenești până în țara Secuilor și sfarămă cu totul cetatea Varhégy («Orheiu»), care înainte slujise ca apărare a graniței împotriva Pecenegilor [2]. Ludovic veni cu o numeroasă cavalerie ca să răzbune ocara: în Iunie 1352 el lipsia din regat, și poruncile pentru Ardeal, prin care regele nu trecuse, sunt date de regina Elisabeta [3]. În Septembre totuși învingătorul Tatarilor se întorsese la Buda, dar supt conducerea nou-numitului Voevod ardelean tot mai continuară micile hărțuieli în «partes orientales».

În cursul acestor lupte biruitoare, Bogdan deveni, de bună voie sau silit, un supus credincios al Coroanei, și un cneaz maramurășean, Sas (Sasul), poate fiul lui Dragoș, primi întâiu de la Andrei și apoi de la însuși regele, pe lângă titlul de Voevod, și o bucată de pământ «transalpin» în fața ținutului Bistriței, unde încă din vremuri vechi exista colonia săsească Moldvabánya, «orașul Molda», al Moldovei; tot așa se pusese o garnisoană regală în

[1] Mihályi, *l. c.*, p. 26-27. Andrei rămase în Bistrița până la sfârșitul anului; Zimmermann-Werner-Muller, II, p. 73.
[2] Hurmuzaki, I², pp. 32-33.
[3] Zimmermann-Werner-Müller, II, p. 87.

www.dacoromanica.ro

«cetatea Neamțului» pentru a păzi trecătoarea, iar în regiunea Milcovului regele voia să îngrijească de restabilirea vechiului Scaun episcopal[1]: încă din 1347 făcuse el pe Papă să-i numească unul din capelani ca episcop.

Galiția și Podolia erau tocmai atunci liniștite supt stăpânirea bătrânului rege polon; Tatarii, împrăștiați în mici horde, își pierduseră puterea lor de resistență; Ungaria-și recăpătase în parte drepturile de suzeranitate la Sud de Dunărea sârbească, și la Apus, în Bosnia, Alexandru al Țerii-Românești ca și cel bulgăresc își petreceau în pace cei din urmă ani; îndemnurile la cruciată erau pentru moment uitate în mica Romă Nouă de la Avignon. Atunci, în acest timp de lâncezire, «terra moldavana» își scutură jugul străin al regelui unguresc: puțin numeroșii «Olachi» de aici voiau să imiteze pilda bătrânului Basarab. Un dușman al lui Bogdan, fiul unui anume Gyula, răsturnat de el, Dragoș, e trimes de către acel «comes» sau Voevod Andrei, să liniștească tulburările; aceasta se petrecea pe la 1360[2]. Bogdan însuși înțelese că venise pentru el vremea în care putea să joace un rol mare. Sas murise, și fiul său Balc (Balița) veni din Ungaria, unde slujise regelui, ca să iea 'n primire moștenirea părintească; întâlni aici însă pe «notorius infidelis» de odinioară, fu bătut și frații săi căzură în luptă. În anul 1365 regele mulțămi pe «credincioșii săi vasali» Balc «maistrul» și pe fratele acestuia Drag cu bunurile confiscate ale familiei lui Bogdan; mai târziu ei ajunseră la demnități înalte în

[1] Cf. Hurmuzaki, I, pp. 622-3; I². pp. 31, 32-33, apoi 4-5, 7-8, 8-9 și povestirea următoare. Episcopul nu-și luă însă niciodată Scaunul în primire și servi regelui numai ca sol în regiuni depărtate.

[2] Mihályi, *o. c.*, I, p. 37 și urm.

www.dacoromanica.ro

patria lor, și familia lor păstră până la sfârșitul veacului al XV-lea situația pe care o avuse Andrei[1].

Urmară mai multe expediții de răzbunare ale Ungurilor, dar fără să se fi ajuns prin ele la ceva serios. Pentru Polonia, care-și întăria tot mai mult situația 'n Galiția, întemeiarea acestui nou mic Stat-tampon, care putea să împiedece atacuri ungurești și să contribuie la descompunerea lumii tătărești, nu era un eveniment nedorit. Bogdan năzuia spre neatârnare; pe monedele sale — dar ele au fost atribuite și unui urmaș omonim[2] — figurează numai numele de „Bogdan Voevoda Vd. Moldaviensi[s]", capul de zimbru cu steaua între coarne — o stemă care nu era necunoscută în Maramureș — și, alături, ca podoabe, semiluna și o rosetă, pe când reversul micului, rotundului ban de argint arată două pumnale[3]. O astfel de declarație de neatârnare pe monedă nu putea fi bătută în Ungaria, și de aceia se făcu aceasta în Polonia cu învoirea stăpânului țerii, și foarte probabil în Lembergul care-și începuse de scurtă vreme cariera strălucitoare.

Pentru principatul Țerii-Românești, care voiă să-și însușească în numele românismului toate ținuturile liberate ale «Transalpinei», alcătuirea unui Stat de concurență, a unei separatiste *Țara-Românească* „a Moldovei" în jurul Băii, era însă un fapt puțin plăcut. Poate că Alexandru, dacă n'ar fi fost așa de bătrân, ar fi protestat și ar fi cerut pentru dânsul această bucată de țară tătărească; în tot casul putea face astfel — trebuie s'o presupunem — tânărul, neobositul și priceputul său fiu Vladislav (Vlaicu).

[1] *Ibid., passim*; cf. *Sate și preoți*, pp. 137-139.
[2] N. Docan, în „Analele Academiei Române", pe anii 1906 și 1909.
[3] Sturdza, . .

www.dacoromanica.ro

Dar se întâmplă altfel, căci încurcăturile ce se ivesc în Peninsula Balcanică duseră la o liniș-

Alexandru Basarab și Doamna lui, după o frescă refăcută pe la 1820 în Biserica Domnească de la Argeș.

tită convietuire între Domnul din «Țara-Românească» și celalt Voevod și «gospodar» de la Baia,

www.dacoromanica.ro

„Woyewoda muldaviensis“ [1], care domnià peste o nouă «Valahie», și către aceste împrejurări trebuie înainte de toate să ne îndreptăm.

În anul 1365, pe aceiași vreme când Bogdan deveni Domn în «terra moldavana», regele unguresc se pregăti de un mare războiu de nimicire împotriva noului Voevod din Transalpina, care nu plătia mai bine decât tatăl său veniturile Coroanei. Poate că se gândia să facă odată cu aceasta și începutul «recuperației» Moldovei. Oștile de luptă ale regatului se adunară la Timișoara, în ținutul comitelui de Keve și Crașov (Caraș), de unde apoi trebuiau sa năvălească în Severin, pe care, pe cât se pare, îl recâștigase Vlaicu. Expediția era să înceapă pe la sfârșitul lui Februar, și în primăvară Ludovic primi vestea, pentru el câtuși de puțin neplăcută, a morții Țarului Alexandru. Acesta dăduse în ultimii ani ținutul Vidinului ca stăpânire apanagistă unuia din fii săi, Strașimir, pe care-l avuse cu o principesă greacă, pe când un alt fiu, pe care i-l dăduse o Evreică botezată, fu recunoscut ca urmaș în Târnova Ungurii își manifestasera însă de multe ori, încă din veacul al XIII-lea, intențiile lor asupra Vidinului, și Ludovic călcă pe urmele înaintașilor săi arpadieni. Cu Vlaicu, Voevodul Țerii-Românești, care se declarase de sigur gata să dea ajutor și tribut, pentru că și pentru dânsul era ceva de câștigat în Sud, se încheiè numai decât pace, și, pentru a câștiga mână liberă în Bulgaria apuseană și a lega trainic și pentru totdeauna interesele ungurești de acelea ale Domnilor «transal-

[1] E caracteristic faptul că încă în veacul al XV-lea Voevodul vorbește mereu de „valahicele“ sale gens, terra, castra, dominia, terrigenae. V. Hurmuzaki, I[1], pp. 295-297.

www.dacoromanica.ro

pini», Ludovic luă în favoarea vecinilor săi o măsură cu totul nouă, îndrăzneață. El uni partea cea mai mare a Țerii Oltului cu castelul Făgărașului, numi ținutul, după noul sistem frances [1], *ducatus de Fogaras* și cu dânsul darui pe «Transalpin». Acesta primi bucuros darul, împărți țara puțin populată între boierii săi, cărora nu mai avea ce să li dăruiască în principat, și creă acolo stări de lucruri care au rămas încă până în veacul al XVIII-lea o icoană credincioasă a vechii vieți românești, sociale și politice.

Recâștigarea Bulgariei de la Vidin «din motive de drept» merse foarte răpede. Vidinul era ocupat numai de câțiva șefi iazigi — de aceștia luptară și în 1330 la Velbujd în rândurile Bulgarilor —, de „Philistei seu Iazones» dușmănoși: la începutul lui Iunie orașul aparținea acum regelui unguresc, care duse în captivitate onorabilă pe «Țar» și pe soția sa, o fiică a Clarei și a lui Alexandru. Toată provincia ajunse acum regală și catolică; în Vidin fu pus un căpitan, și Franciscanii, cari încă în 1324 lucrau fără preget la convertirea sufletelor în Răsăritul schismatic, în locul vechilor Dominicani [2] «predicatori», apărură 'n suita cuceritorului. Din acea parte a Banatului de Severin pe care și-o mai păstrase Ungaria, adecă de la Mehadia, Orșova, etc., până la comitatul Keve-Caraș și din colțul nou câștigat de la Sudul Dunărei se formă un nou Banat, cu Vidin drept capitală, și acesta era o fortăreață mult mai bună decât slabul Severin.

---

[1] Înainte titlul de *dux* era întrebuințat numai pentru principii străini sau membri ai familiei regale.

[2] Cf. W. Schmidt, *Romano-catholici per Moldaviam episcopatus et rei romano-catholicae res gestae* (Budapesta, 1887), p. 14, nota 5; cf. *Studii și doc.* I, Prefață; apoi Abraham, în revista polonă «Kwartalnik hystoryczni», anul 1902.

www.dacoromanica.ro

Ludovic apucase a făgădui participarea sa la cruciata predicată de noul Papă Urban al V-lea, şi acum părea că pregăteşte din Vidin o întreprindere mai mare. Iarăşi se răspândi prin toată Europa îndemnul la luptă împotriva Turcilor şi Saracinilor, şi, tocmai în zilele când Ludovic ajunsese stăpân pe Vidin, regele Petru al Ciprului întreprinse cruciata sa în Egipt, de pe urma căreia câştigă Alexandria; un alt şef de cruciată, contele Amedeu de Savoia, făgăduise din parte-i Împăratului grec, ruda sa, ajutoru-i personal împotriva Osmanlâilor, iar acest nefericit «basileus», care nu mai stăpânia decât asupra capitalei sale şi a câtorva ţinuturi desmembrate — restul aparţinea acum emirului Turcomanilor din Casa lui Osman—, veni iarna prin Vidin, după ce acesta fusese cucerit, la Curtea puternicului Frances care cârmuia Ungaria, şi se întoarse îndărăt pe aceiaşi cale, prin Vidin. Ludovic însă ceru Veneţiei corăbii ca să împiedece fuga Turcilor în spre patria lor asiatică.

Cu toate aceste pregătiri nu se putu ajunge la un succes trainic. Vrajba şi lipsa de încredere sinceră reciprocă grăbiră sfârşitul fără glorie al expediţiei. Împăratul grecesc fu prins la Varna de Şişman, stăpânul Târnovei, cu al cărui tată fusese în ceartă mai îndelungă, şi trebui să se învoiască a mai ceda şi din puţinul ce mai avea. Amedeu veni în Răsărit, unde zăbovi un an întreg, numai ca să-şi libereze rudele şi să smulgă pentru moment Turcilor câteva porturi, ca, de pildă, Galipoli, Din Avignon regele unguresc primi sfatul, bun, ce-i drept, din punct de vedere catolic, dar puţin creştinesc, să nu libereze prea răpede pe ereticul ortodox din Constantinopol din mânile Turcilor cari-l ameninţau. Din Cipru porni

www.dacoromanica.ro

au cavaleri ai crucii în felul piraţilor ca să facă prădăciuni pe coasta siriană. Ludovic al Ungáriei veni la Vidin în anul 1366 ca să-şi serbătorească aniversara biruinţei şi să acorde ţerii cucerite o organisare definitivă. Sişman pierduse din pricina unui alt competitor la stăpânirea bulgară, despotul Dobrotici, coasta Mării Negre de la Varna până la gurile Dunării, de oarece acesta se folosise probabil de războiul lui Sişman contra Cruciaţilor pentru a da această lovitură ; în schimb acum el voiă să pună mâna măcar pe Vidin şi nu se sfii să-şi aleagă ca ajutor în acest scop pe Turci : în primăvara lui 1368 începuse acum războiul Bulgarilor pentru recucerirea Vidinului.

Ludovic ceru vasalului său din Argeş, care-l recunoştea ca «dominus naturalis et gratiosus»[1], trupe şi provisii şi nu în mai puţină măsură sfatul asupra acestor noi întâmplări încurcate. «Layko» Transalpinul făgădui tot ce i se ceru, şi regele se pregăti şi el de războiu cu Bulgarii şi Turcii, cari se apropiau în număr mare şi erau bine primiţi de populaţie. Ungurii şi «Vlahii» veniră la Vidin supt conducerea personală a regelui, duşmanul fu bătut cum trebuie şi cu acest prilej se distinse Ladislau de Doboka. Cu aceasta primejdia dispăruse.

Dar pentru Domnul muntean era ispititor să vadă acest mare şi frumos oraş ocupat supt ochii săi de straini, de închinători ai unei alte credinţe, şi îndată după plecarea regelui Vladislav el pătrunse în Vidin, favorisat şi de localnici. Aceasta însă nu însemna altceva decât un războiu împotriva Ungariei, la care Vladislav îşi găsi un aliat în Dobrotici din Varna. Ludovic întreprinse în anul 1369

[1] Zimmermann-Werner-Müller, II, p. 306, no. 508.

www.dacoromanica.ro

un îndoit atac pentru a frânge cu totul puterea rebelului. În vară regele se îndreptă spre Severin, pe când nobilii ardeleni supt Voevodul lor pătrunseră în Muntenia prin pasul Buzăului, pentru a pune răpede mâna pe a doua capitală a lui Vladislav, pe «castrum» Dâmboviţa. Domnul însă ieşi din capitala sa, Argeşul, pentru a întâmpina pe suzeranul de până atunci. Ambele întreprinderi duşmane deteră greş. În primul rând Voevodul Ardealului fu răspins de pârcălabul domnesc Dragomir, iar ţeranii pregătiră fugarilor în munţi o primire la fel cu aceia pe care o încercase Carol-Robert în anul 1330: conducătorul acestei nenorocite expediţii fu adus îndărăt ca leş sângerat. După vestea acestei nenorociri regele nu-şi mai încercă mai departe norocul, şi de atunci Vidinul nu mai aparţinu, ce-i drept, Românilor, dar nici Ungurilor. Straşimir fu din nou aşezat aici şi duse în viaţa-i toată o umbră de Domnie. Vlaicu însă cărmui ca mai înainte, ca Domn de fapt, neatârnat, Voevodatul său de moştenire, Banatul cucerit şi ducatul pe care-l avea «din mila lui Dumnezeu şi aceia a regelui unguresc».

Trăi până la 1377, poate chiar până la 1382 sau 1385, şi, ca bărbat iscusit, dibaciu socotitor, cu sânge rece, se folosi de orice prilej ca să-şi mărească şi să-şi întărească Statul. Regele unguresc căuta firește să-şi împace în primul rând ambiţia, dar înainte de toate el slujia interesele Bisericii romane, singura mântuitoare. Acum însă Vlaicu recunoscu pe episcopul transilvănean ca arhipăstor al clerului său şi-i ceru un sufragan. Prin numirea unui oarecare Grigorie Argeşul ajunse încă din 1369 Scaun episcopal şi episcopul purta titlul de «episcopus Severini, necnon partium transalpinarum»; cum vedem, în primul rând

www.dacoromanica.ro

e numit Severinul, ca țară de curând câștigată, în care Domnul muntean nu era, în teorie, decât Ban al regelui unguresc [1]. Prin aceasta se câștigase și simpatia, nu de prea mare preț, a Papei, care-i scrise lui Vladislav ca și părintelui și bunicului său și-l îndemnă la schimbarea credinței [2].

Cu Strașimir Vladislav sta în bune relații; Dobrotici îi era un vechiu aliat, iar de Sișman n'avea de ce se mai teme. Craiului Vucașin, noul stăpânitor al Sârbilor, îi dăduse de soție pe sora sa vitregă Anca, și nu lipsa de oști ajutătoare românești (dar din Tesalia) fu de vină că regele a fost cumplit bătut la 1371, în lupta contra Turcilor lângă Marița, la Cîrmen, și-și pierdu viața. Lazăr, urmașul lui Vucașin, moștenitorul de acum al gloriosului Dușan, era însă prea slab pentru a se putea pune temeiu pe dânsul.

Înaintarea Turcilor trebuie să fie neliniștit de sigur pe Domnul român, dar el singur nu-i putea ataca, și chiar regele unguresc renunță la pregătirile unei cruciate împotriva lui Murad I-iu, căci îl lipsiau bani și sprijin și era și prea mult ocupat cu feluritele sale interese ca rege al Ungariei și Poloniei — această a doua coroană regală o purta din 1370. Vladislav așteptase un ajutor din partea lui Ludovic, și, cum aceasta nu se întâmplă, el încheiè încă din anul 1372 pace cu «emirul» turcesc. De aceia, când mai apoi regele plănui iarăși un războiu sfânt, el trebui să-și apere granițile împotriva Românilor. În anul 1374 se vorbia în Ungaria chiar de o «alianță» între Români și Turci și de o cedare a cetății Nicopole de către cei din

[1] Șirul episcopilor de Argeș ajunge până în 1505, și chiar în 1644 mai e numit unul. V. *Studii și doc.*, Prefață, pp. XXIII-V; apoi însemnarea mea din *Convorbiri literare*, 1904, April.

[2] Cf. Iorga, *Intemeierea Mitropolitilor*, din „Analele Academiei Romine“ pe 1913.

www.dacoromanica.ro

urmă celor d'intâiu. La capăt, izbucni încă odată, și tocmai din această pricină, ultimul războiu dintre Vladislav și Ludovic. Un document unguresc pomenește în 1376 ca Ban de Severin pe Ioan Trentul — probabil un recuperator *in spe*—, dar atacul nu izbuti, și Vladislav muri cum domnise: neatârnat [1].

Odată Domnul muntean își arătă prietenia față de vecinul regal prin aceia că jură pe Sfinții Ștefan, Ladislas și Emeric, ceia ce trebuie să fi sunat plăcut episcopului catolic din Argeș, dar pentru aceasta el nu rămânea mai puțin un îndărătnic schismatic. Fiului său Radu îi dete de soție o principesă care, judecând după numele de Callinichia, era de sânge grecesc [2]. De altă parte Chirața, fiica Țarului Alexandru, era încă din 1355 soția fiului de Împărat bizantin Andronic [2]. Pe lângă acestea Vladislav a organisat ca și tatăl său Alexandru Biserica românească în felul ei vechiu, păstrat până astăzi.

Pentru Români existau propriu-zis numai două feluri de clerici: *popi* și *vlădici*. Șeful unei mănăstiri se chema tot *popă*, dar, când această mănăstire avea o însemnatate mai mare, atunci starețul ei trecea în ochii poporului drept vlădică, episcop; se putea întâmpla ca și un episcop străin să-și i căutat refugiu în țerile românești, și, dacă el ajungea stareț de mănăstire, atunci titlul de epis-

[1] Pentru toate acestea v. I. Minea, *Din trecutul stăpînirii românești asupra Ardealului*, București 1914, și mai ales *Urmașii lui Vladislav I și politica orientală a Ungariei*, în „Convorbiri literare" pe 1916 și ediție separată. Mormântul lui Vladislav pare a fi fost la Tismana, unde pe la 1840 se vedea încă o piatră cu stema florilor de crin. V. *Revista Istorică* pe 1922, pp. 125-7.

[2] *Arch. ist.*, I, p. 20; cf. Ștefulescu, *Tismana*, ed. a 2-a, 1903, p. 162; Iorga, *Operele lui C. Cantacuzino*, p. 24.

[3] *Acta patriarchatus*, I, pp. 432-433. Cf. Jireček, *Gesch. der Bulgaren*, p. 321 și nota 9.

www.dacoromanica.ro

cop era pentru el şi mai îndreptăţit [1]. Dar toţi aceşti episcopi cari residau la munte în mici bi-

Rămăşiţele lui Basarab-Vodă, în mormîntul de la Argeş.

[1] In veacul al XVI-lea întâlnim un vlădică în Tânganul; în al XVII-lea un episcop Antonie în Argeş; *Arch. ist.*, I, pp. 35, 105. Cf.

www.dacoromanica.ro

sericuţe de lemn cu câteva chilii pentru călugări erau pentru Biserica răsăriteană ca şi pentru cea catolică a Apusului numai *pseudo-episcopi*, carî nu fură recunoscuţi de nimeni decât de popii de sat şi ale căror nume nu sunt trecute în nicio listă ierarhică, slavonă sau grecească.

Aceasta nu-i ajungea însă lui Alexandru pentru vaza politică a Statului său, şi, spre a pune stavilă lăţirii Bisericii latine, Voevodul avea nevoie de alte forţe decât acelea ale vlădicilor rurali. Pentru a căpăta episcopi adevăraţi el se putea adresă Patriarhului neo-bulgar din Târnova sau celui vechiu-bulgar din Ohrida, mai bine încă Patriarhului din Ipec, cel învestit de «Împăratul» Duşan, arhipăstor spiritual al Ţaratului sârbo-romeic, şi în sfârşit Patriarhului ecumenic din Constantinopol. Tot greul sta într'aceia că prin recunoaşterea supremaţiei spirituale a vre-unui patriarh se subînţelegea într'o oarecare măsură şi aceia a dinastului laic corespunzător. Vlaicu totuşi socoti că, oricum, cel mai puţin primejdios e tot Bizantinul îndepărtat [1]. De altfel timpul de atunci era prielnic pentru Patriarhii constantinopolitani, cari tocmai îşi redobândiau, cu toată decăderea Imperiului, ici şi colo drepturi pierdute sau învechite. Straşimir, cumnatul lui Vladislav, era în ceartă cu fratele său Sişman, şi nu era un prieten al Sârbilor; aceasta o dovedi şi prin aceia că se desfăcu, în ce priveşte afacerile bisericeşti, de Târnova, Ohrida şi Ipec şi recunoscu pentru

---

casul cu episcopul grec Marcu în satul ardelean Feleac, *Sate şi preoţi*, p. 319 şi urm. şi mai jos. Privitor la episcopii de Strehaia v. Bianu, în „Anal. Acad. rom." pe 1904.

[1] Patriarhatul din Ohrida fusese intenţionat restabilit de Bizantini încă din 1272; Jireček, *Geschichte der Bulgaren*, p. 274; Gelzer, *Patriarchat von Achrida* (1902). Pentru amănunte studiul nostru din „Analele Academiei Române" pe 1913 despre întemeiarea Bisericilor româneşti.

www.dacoromanica.ro

Vidin, cum şi pentru Sofia, cucerită pe scurtă vreme în 1371, supremaţia Scaunului constantinopolitan [1]. Chiar despotul sărbesc Ioan Uglieşa,

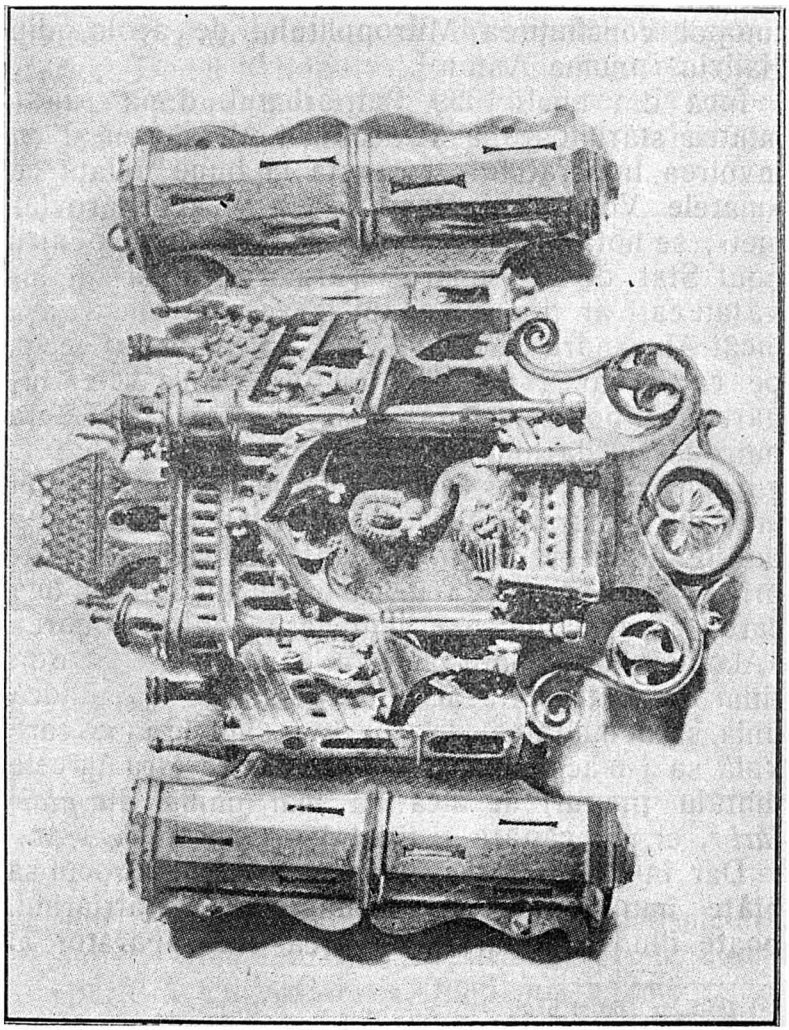

Paftaua de aur din Brâul lui Basarab-Vodă în mormântul de la Argeş

rivalul lui Vucaşin, reparase de altfel vina lui Duşan împotriva ierarhiei şi subordonase din nou

[1] *Acta Patriarchatus*, I, p. 151; cf. Jireček, *o. c.*, pp. 338—339.

www.dacoromanica.ro

ţinutul său usurpat vechiului Patriarh al întregului Răsărit european [1]. La ocuparea Statului de Haliciu în sfârşit regele Casimir, «cu cnezii şi boierii săi din ţara rusească», ceruse tot de la Constantinopol consfinţirea Mitropolitului de acolo, din Haliciu, anume Anton [2].

Încă din anul 1359 Patriarhatul, după rugămintea stăruitoare a Voevodului Alexandru şi cu învoirea Împăratului, care sta în bune relaţii cu «marele Voevod şi Domn (αὐθέντης) al Ungrovlahiei», se hotărî să numească un Mitropolit pentru noul Stat de la Dunăre. Ţara n'avea preoţi învăţaţi cari ar fi putut năzui la această cinste, aşa încât Alexandru ceru ca ἀρχιερεὺς pe un prelat vecin, pe care-l avea probabil în posesiunile sale dunărene şi poate-l şi găzduise une ori: acesta era mitropolitul Iachint de Vi˙zina sau Vicina, de la gurile Dunării, oraş cercetat de negustori apuseni încă de la sfârşitul secolului al XIII-lea [3], dar unde de sigur nu era nicio reşedinţă episcopală proprie. Poate că el era urmaşul imediat al aceluia care, ceva mai înainte, negociase pentru primirea «Alanilor» în Împărăţia bizantină. Lui i se acordă titlul de Mitropolit al «Ungrovlahiei», şi, fiindcă unia şi demnitatea de exarh — singura pe care voiă să i-o acorde Ecumenicul —, iar ţara în cele dintâiu timpuri se alcătuia mai numai din *plaiuri* [4], el mai căpătă şi titlul de: ἔξαρχος τῶν πλαγῆνῶν.

Dar în ultimii săi ani Iachint avu nenorocul să aţâţe împotrivă-i pe stăpânul său, Patriarhul, poate filndcă se arătă un prea slab apărător al

---

[1] *Ibid.*, p. 560 şi urm.

[2] *Ibid.*, pp. 577-578.

[3] Gh. I. Brătianu, în „Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale", 1922.

[4] Slav. *planina*; cf. cuvântul „ploniny" în povestirea luptei din „1359" dintre Moldoveni şi Poloni, în Dlugosz.

www.dacoromanica.ro

ortodoxiei față de politica înțeleaptă a Voevodului Vladislav. El fu chemat la Constantinopol ca să fie supus la o anchetă, dar refusă aceasta, pe motiv de bătrânețe. Totuși, după cererea sa formală, e trimes la Pătriarh, ca să fie numit Mitropolit, preotul Daniil Kritopulos, tot un Grec, care purta titlul de dikaiophylax al «Marii Biserici» și se afla în Țara-Românească pe lângă «fratele» său

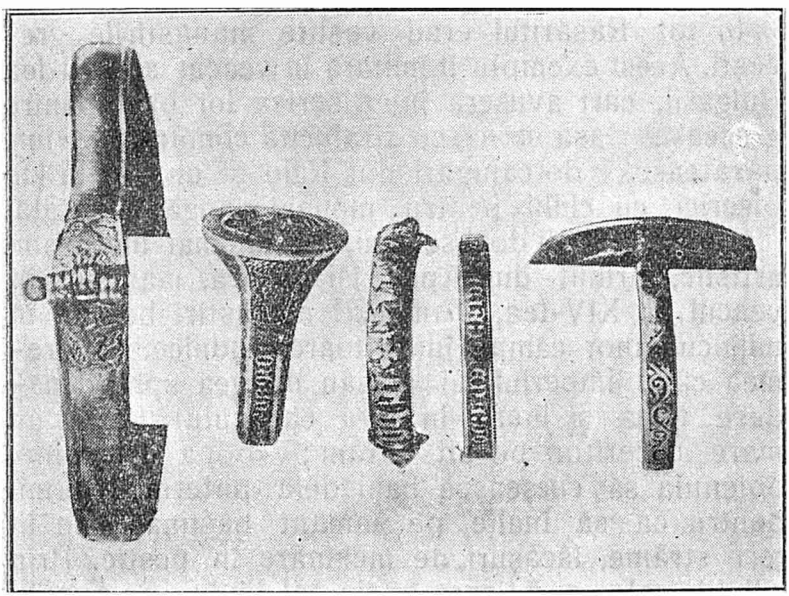

Inele și brățare din mormintele de la Argeș.

Iachint. Aceasta-i păru însă prea mult Ecumenicului, și astfel Daniil, în călugărie Antim, primi numai o «parte a Ungrovlahiei», fiind pus anume ca ajutor pe lângă colegul său și trebuind să făgăduiască că nu va neliniști pe superiorul vicino-ungrovlahic. Abia mai târziu, datorită unor noi încurcături în viața politică a principatului, se crea

www.dacoromanica.ro

pentru Antim, sufraganul fără Scaun de până acum, o nouă situaţie hotărâtă [1].

Dar cu aceasta tot nu exista încă o şcoală pentru preoţii şi cărturarii băştinaşi, şi principatul, care năzuia să se înalţe, avea tot atâta nevoie de dânsa ca şi de o ierarhie bine stabilită a clerului. Aceşti Greci nu se îngrijiau decât de ei înşii, şi Patriarhatul n'avea de sigur poftă să întemeieze un nou cămin pentru îngrijirea culturii slavone. Aceasta se săvârşi mai de grabă pe o altă cale.

În tot Răsăritul erau vestite mănăstirile greceşti. Acest exemplu îl imitară în veacul al XIII-lea Bulgarii, cari avuseră în Biserica lor o stăpânire grecească: aşa se născu strălucita comunitate «împărătească» de călugări din Râlo şi un număr de biserici cu chilii pentru monahi lângă Capitală, Târnova. Sârbii de asemeni, cu un mai înalt simţ artistic, primit din Apus, îşi durară, mai ales în veacul al XIV-lea, frumoase mănăstiri bogate în mijlocul unor câmpii înfloritoare, rodnice. Pe vremea când Imperiul lui Duşan mergea spre decădere, trăia şi lucra în ţara cneazului Lazăr un mare cuceritor pe alt tărâm; «popa Nicodim» obişnuia să cerşească bani dela puternicii lumii pentru ca să înalţe, pe pamânt băştinaş sau în ţeri străine, lăcaşuri de închinare în pustie. Prin silinţile sale se ridicară în tinutul Jiiului, pe temelii de stâncă, în pacea sfântă a impunătoarelor înălţimi acoperite de brad ale Carpaţilor, marea mănăstire Tismana, închinată Maicii Domnului, şi mai mica Vodiţă, peste care patrona Sfântul Anton, ocrotitorul pustnicilor. Când apăru ziditorul de mănăstiri sârb, domnia încă în Argeş Vladislav (Vlaicu) şi, pe lângă multe danii de sate din partea

[1] *Acta patriarchatus* I, pp. 383 şi urm., 532 şi urm.

www.dacoromanica.ro

cneazului Lazăr, pioasa fundaţie Vodiţa mai căpătă de la marele Voevod muntean ogoare şi păduri, drepturi de pescuit în Dunăre, precum şi daruri anuale în provisii şi haine şi, în sfârşit, ceia ce se întâmpla de obiceiu, sălaşe, adecă familii de «Aţigani» (Ţigani), vechi oaspeţi aduşi de Tatari, ca fierari şi lăutari.

Radu şi soţia sa Calinichia urmară pilda tatălui

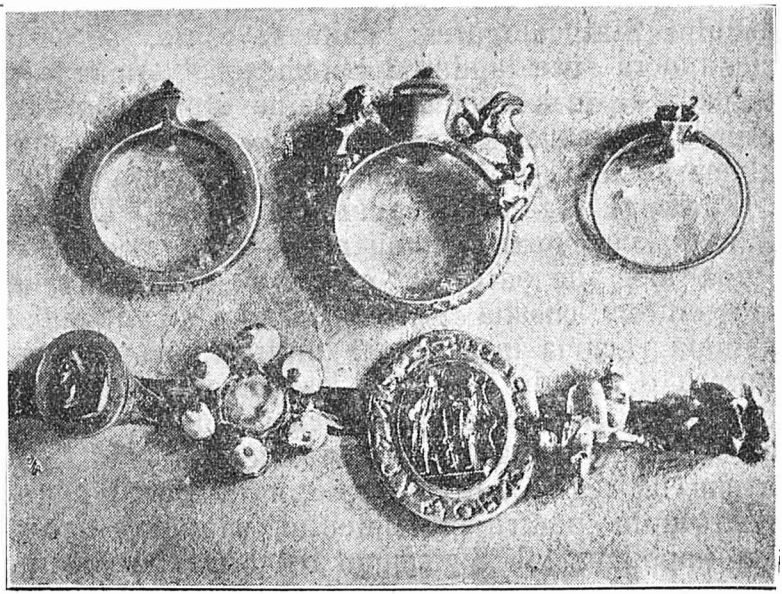

Inele şi juvaiere din mormintele de la Argeş.

lor, şi tot aşa şi Dan, fiul cel mai mare şi urmaşul lui Radu, care în tot casul lua bani şi dela «popi», înainte de a-şi face «daniile». Toţi aceşti Domni renunţau cu prilejul acestor danii pentru întâia oară la unele drepturi pe care le aveau peste tot în întreaga Ţară-Românească stăpânită de dânşii. Astfel se născu un fel de «mână moartă» în acest co din Răsărit, după cum de altfel se petrecuse aceasta

www.dacoromanica.ro

şi dincolo de Dunăre. Nimeni nu mai putea de-acum călca pământul mănăstirii, fie pentru a-şi paşte turmele, fie pentru a împărţi dreptatea. Niciun străin n'avea dreptul să construiască mori sau să facă şi că vândă vin. Fraţii, cari se împărţiau în «cărturari» în ale scrisului, caligrafi, *diaci* ai cancelariei domneşti, şi în «simpli»[1], dintre cari cei din urmă lucrau pământul şi îngrijiau de toate cele materiale, aveau dreptul să-şi aleagă «egumenul»: acesta era stăpân absolut în cuprinsul micului Stat călugăresc, unde se cânta, se scria şi se lucra spre lauda lui Dumnezeu [2]. Amândouă mănăstirile fură apoi unite, şi de atunci porunci asupra Tismanei ca şi a Vodiţei acelaşi urmaş al meritosului «popă» aducător de cultură [2].

Radu şi Calinichia avură doi copii, Dan şi Mircea, cari poartă ambii nume vechi româneşti. Până aici, de oare ce existase numai câte-un moştenitor, chestia urmării la tron nu devenise actuală; acuma însă fiecare din fraţi voiă Domnia. Mircea o posedă întâiu, fu însă învins şi alungat de Dan. Biruitorul se amestecă în luptele interne care sfâşiară Ungaria după moartea, în anul 1382, a marelui rege Ludovic: învecinatul Banat ungureşti luptă pentru pretendentul napolitan Ladislas împotriva lui Sigismund de Luxenburg, soţul

[1] Cf. *ibid.*, I, pp. 140—141.

[2] Cf. *Archiva istorică*, I², pp. 26-27.

[3] Cf. asupra fundării mănăstirilor româneşti Hasdeu, *Archiva istorică*, I¹, pp. 17, 19-20; III, p. 192; Hasdeu, *Ist. critică*, p. 127 şi urm. In acest timp „Mănăstirea Domnească" din Câmpulung era numai o biserică, poate încă fără călugări; Cozia, din Banatul Olteniei, şi Cotmeana au fost întemeiate de stăpânitorul de mai târziu, Mircea. Bistriţa, în aceaşi regiune a Carpaţilor, îşi datoreşte întemeiarea ei unei puternice familii de mari boieri localnici. V. mai departe.—Despre Nicodim cf. Ruvarac, în „Archiv für slavische Philologie", vol. XI. Descrieri de mănăstiri româneşti avem pentru Snagov şi Brebu, de Mandrea (Bucureşti 1900, 1902), pentru Cozia de P. Antonescu („Literatură şi artă română"; ediţie separată 1903). Pentru Argeş v. mai jos.

www.dacoromanica.ro

tinerei regine Maria, una din cele două fiice lăsate de Ludovic. «Un mare număr de Valahi» ajută nemeşilor unguri răzvrătiţi: printre aceştia trebuie socotiţi şi boierii lui Dan, care pătrunse în ţinutul cetăţii Mehadia («Myhald»). Ca şi bunicul său năzuia şi el la stăpânirea Severinului, şi cetatea a căzut poate în mâniile sale, căci printre protectorii piosului «popă» din Tismana apare şi Banul Lucaci, care nu era învestit de către Coroana ungurească [1]. În Octombre 1385 trăia şi întăria încă hrisoave Dan; pe la anul 1387 era acum stăpânitor Mircea Ambiţiosul său frate se refugiè la Sişman, Ţarul Bulgarilor, care mai târziu, dar nu în anul 1393[2], puse să-l omoare, poate pentru a face pe placul Turcilor [3].

O nouă perioadă începe pentru Ţara-Românească cu acest viteaz şi iscusit organisator care e Mircea.

---

[1] Cf. Hurmuzaki I², pp. 300, 301, 320 şi urm., 303; Hasdeu, *Archiva istorică*, I¹, p. 20; cf. Iorga, *Lupta pentru stăpânirea Vidinului*, p. 993; Minea, *Urmaşii lui Vladislav I*, p. 17 şi urm. din ediţia separată.

[2] V. Minea, *Urmaşii lui Vladislav I*, p. 22.

[3] Cf. Hasdeu, *l. c.*; analele bulgăreşti publicate de I. Bogdan în „Arch. fur slav. Philologie", XIII; Litzica, în citatul *Omagiu Maiorescu*, mai mult după Onciul, *Originile principatelor*. Cf. *Studii şi documente*, III, p. IV şi Minea, *l. c.*

www.dacoromanica.ro

CAPITOLUL II.

Adevărata organisare a Statelor românești de către Mircea în Țara-Românească și de către Alexandru-cel-Bun în Moldova. Certuri lăuntrice între pretendenții la coroana domnească. Lupte cu Turcii.

Când Mircea luă în dibacele sale mâni puterea unică, necontestată, pentru a o mânui, aproape totdeauna cu noroc, timp de treizeci de ani încheiați — el fu numai o singură dată învins și alungat, și nu recunoscu niciodată un alt suveran, ci apare totdeauna ca „dominus“ al țerii sale—, granițele erau încă peste tot deschise, spre Nord ca și spre Sud, și-și așteptau strămutarea de către un nou Domn cu năzuinți de înaintare. Abia în anul 1387 principele-consort Sigismund luă în mâna sa frânele puterii în Ungaria, după șapte ani de anarhie. Îndată ce unifică din nou Ungaria, îl așteptau lungi și grele războaie cu Turcii, pentru îndepărtarea cărora el avea absolută nevoie de forțele Voevodului Țerii-Românești. Dincolo de Dunăre muri pe la 1385 Dobrotici din Varna, și urmașul său Ivanco avu numai o scurtă Domnie naînsemnată, al cării sfârșit nu se poate hotărî mai de aproape. Sișman din Târnova se arătă nedestoinic să țină piept Turcilor. Strașimir din

www.dacoromanica.ro

Vidin trăia mereu în umbra neputinței sale. Fostul Ban bosniac Tvrtco, care-și luă titlul de Craiu, era de fapt mult mai mult rege al Serbiei, cum își și spunea, decât piosul, slabul Lazăr, căruia-i era menită moartea de martir pe câmpul de luptă împotriva păgânilor. Încă din 1386 sau 1387 pătrunseră în Serbia soldații gloriosului bătrân Sultanul Murad, și, fiindcă cei doi frați Țari bulgari se codiseră să dea ajutor împotriva vecinilor creștini, se făcură tot odată pregătiri și împotriva lor.

Principii slavi din Peninsula Balcanică învinseră, ce-i drept, la Plocînic (1387) o oaste turcească, dar aceasta nu sta supt comanda Sultanului însuși, care avea atunci de apărat interese mai însemnate în Asia. În anul 1389 creștinii încercară din nou la Cosovo norocul, ce li părea favorabil: aici căzu temutul Murad în una și aceiași sângeroasă zi hotărâtoare ca și Craiul, dar de mâni ucigașe, care-i răpiră plăcerea biruinței. Încă mai dinainte apăruseră Turcii în Dobrogea; la Dunăre, la Silistra și Nicopole, ei luaseră prins pe Sișman și-l puseseră din nou, supt condiții grele, ca vasal, în Târnova, pentru a doua oară cucerită. În anul 1391 tânărul Sultan Baiezid întreprinse o nouă campanie împotrivat Statului din Vidin. Apoi fu din nou pace, Nicopole și Silistra fiind redate creștinilor, dar pentru a fi atacate iarăși fără veste de begii turci de hotar. Totuși Mircea era încă în anul 1390 „Despotul țerilor lui Dobrotici și stăpânitor al Silistrei“ și-și ținea acolo căpitanii săi [1]; un an după aceia i se smulse acest avanpost de peste

---

[1]. Hurmuzaki, I², p. 32². Hrisovul din „1387“ s'a dovedit a fi de origine mai târzie. V. *Chilia și Cetatea-Albă*, pp. 61-62 și Minea, *l. c.*, p. 16, nota 30.

www.dacoromanica.ro

Dunăre, când Sultanul porni în persoană cu războiu împotriva lui [1].

În anul 1393 Bulgaria fu potopită, capitala din nou ocupată, fără a mai fi de data aceasta restituită, ci prefăcută într'un morman de ruine; ultimul Ţar, pus la închisoare, muri acolo, părăsit [2]. Sultanul merse apoi în Asia; Mircea se folosi de această luptă pentru a năvăli în Bulgaria turcească. La întoarcerea lui Baiezid însă, el fu atacat în propria-i ţară de însuşi Sultanul; totuşi la Rovine pe Dunăre, în valea mlaştinoasă a Jiiului, Turcii fură bătuţi, şi principii sârbi Marcu şi Constantin, cari urmaseră de nevoie pe stăpânul lor păgân, căzură în lupta nedorită. Dar, după biruinţă, prea slab fiind, Mircea se trase îndărăt, luă cu dânsul tesaurul îngrămădit la Argeş şi se refugiè peste munţii, a acelaşi rege Sigismund, împotriva căruia abia de câţiva ani, în 1390, încheiase un tratat formal cu regele polon şi pretendent la coroana Ungariei, Vladislav Lituanul [3]. Sigismund iarăşi nu uitase din parte-i să treacă nume noi în în vechile liste ale Banilor ungureşti din Banatul de Severin şi doria fără îndoială să imite ca un cuceritor pe Carol Robert sau Ludovic-cel-Mare [4]. Acum însă primejdia ameninţătoare spulberase toate aceste gânduri,

---

[1] Analele turceşti; în traducere latină de Lenuclavius, în germană de Nöldeke. „Zeitschrift der deutschen Morgenländischen Gesellschaft", XV, p. 332, în ungureste de Thúry, *Török Történetirók*. Cf. *Chilia şi Cetatea-Albă*, p. 65.

[2] Jireček, *Gesch. der Bulgaren*, p. 346 şi nrm.; Iorga, *Geschichte des osmanichen Reiches*, I.

[3] Hurmuzaki I[2], la această dată. Cf. povestirea după anale sârbeşti şi cronici turceşti la Jireček, *Zur Würdigung der neuentdeckten bulgarischen Chronik* („Archiv fur slavische Philologie", XII, pp. 539—539) şi *Chilia şi Cetatea-Albă*, pp. 65-66. Apoi Phrantzes, pp. 82-83.

[4] Cf. Minea, *Principatele române şi politica orientală a Împăratului Sigismund*, Bucureşti 1919, p. 17.

www.dacoromanica.ro

căci dela 1391 Ungaria însăşi îndurase jaful năvălirilor turceşti, iar după fuga lui Mircea, în cetatea domnească din şes, a Dâmboviţei, domnia un oarecare Vlad, care era sprijinit şi totodată supraveghiat de o garnisoană turcească. La 7 Mart 1395 regele încheiè cu Voevodul fugar un tratat la Braşov, ca să cucerească din nou graniţa Dunării pentru creştinătate [1].

Dar lui Mircea i-ar fi stat deschisă tot atât de bine calea spre Moldova pentru a scăpa de Turci. Pentru a înţelege de ce n'a folosit o, de ce în acest timp de luptă peutru neatârnare şi viaţă nu putea să aibă loc nicio acţiune unitară a celor două principate româneşti, de ce acestora, după o scurtă viaţă, li rămase închis viitorul şi le ameninţă o trândavă stare de vasalitate, trebuie să privim mai de aproape întâmplările din Moldova.

Bogdan, întemeietorul Statului, muri curând şi lăsă doi fii. Cel mai mic e numit într'o cronică rimată românească, mai târzie, după însemnări mai vechi, «Fedor Bogdanovici» [2]: el nu e identic cu «dux Chodor», care în 1397 îşi avea propriii săi «homines» în ţara Voevodului Ştefan, adecă în toată Moldova [3]. Fiul cel mai mare a lui Bogdan şi al soţiei sale Maria [4] se chema Laţcu — acesta un nume unguresc — şi avea de soţie pe o anume Ana. El atârna cu totul de regele polon şi pentru a-i face pe plac primi cu multă

[1] Cf. *Chilia şi Cetatea-Albă* si pe lângă aceasta o notiţă de N. Iorga în „Convorbiri literare", 1901, pp. 475-476, asupra unui pasagiu din „Mon. Hung. Vaticana".

[2] Vezi notele următoare.

[3] „Ducis Chodor homines in terra nostra existentes"; Prochaska, *Codex diplomaticus Vitoldi*, p. 43. — El era străin de dinastia Moldovei, aparţinând neamului Coriatovici. V. *mai jos*.

[4] Dosoftei, Mitropolitul Moldovei în veacul al XVII-lea, în însemnările sale istorice verificate după pomelnice bisericeşti pierdute, redate şi în Bianu şi Hodoş, *Bibliografia română*, p. 265.

www.dacoromanica.ro

bunăvoință pe misionarii franciscani, cari întemeiară în 1370 un episcopat catolic la Siretiu, căci până acolo se întinsese puterea Voevodului moldovean.

Când Lațcu muri, domnià în Statul vecin polon o stare anarhică, de oare ce Casimir murise și regele ungur Ludovic numai cu mari greutăți putu dobândi moștenirea. Pe de altă parte se amestecară în ceartă și Lituanii, care pretindeau Galiția pentru ei. În aceste împrejurări găsiră și Moldovenii prilejul unei schimbări de dinastie și al unei certe între pretendenți, cu toate că ar fi avut ceva mai bun de facut. *Capitanei* și *milites*, adecă «viteji» sau cavaleri de obârșie maramureșeană, cari poartă nume de acolo ca: Dragoș, de la care vin «câmpii lui Dragoș», Grozea, Mihai, Ivaniș, Roman, Costea, ca și Domuncuș (Dominic), pe al cărui nume o legendă îl pune în legătură cu începutul Principatului [1], Andraș, Jurj [2], — toți aceștia găsiră acum ocasia dorită de lupte viteze. Tot așa și boierii de origine moldovenească, un Niatedul, un Drăgoiu, un Costin, un Oriș sau Orăș, cari — judecând după nume — aparțineau cu toții elementului băștinaș [3]. Dar în nou-întemeiatul principat Baia-Câmpulung-Rădăuți, cu mărgenitul lui cuprins și cu populația-i rară, pe lângă fundatorii «ungurești», cari veniseră odată cu cuceritorul, se mai găsiau încă și țerani liberi prin plaiuri și prin văi, în sfârșit și coloniști sași în Baia,

[1] Bandini, p. 306. Cei trei frați Domucus, Volcha și Dragoș pornesc la vânătoare de zimbri — fabula caută să explice stema țerii — întocmai ca și „nenumiții fii de Domn" ai mult mai cunoscutei povestiri pe care o redă cronicarul contimporan Ureche: Kogălniceanu. *Letopisețe*, I, p. 131, sau edițiile nouă Popovici și Giurescu. Cf. R. Vuia. în „Analele Institutului de istorie națională" din Cluj, I. 1922.

[2] Cf. Jurj Pogan, nobil din Maramureș. la sfârșitul veacului al XVI-lea, Iorga, *Documentele Bistriței*, I, No. 2, sau Hurmuzaki, XV.

[3] Cf. hrisoavele veacului al XIV-lea și al XV-lea în Orest Popescul, în *Archiva istorică* și în Hurmuzaki, II, apendicele slavon.

www.dacoromanica.ro

Sasca şi alte localităţi, precum şi Armeni sau Nemţi în Siretiu, — în partea răsăriteană chiar căpetenii rutene, care se sălăşluiseră la graniţa vechiului Stat rusesc. Ca Ruşi trebuie să socotim pe un Steţco, apoi pe un Stanislav, dacă nu pe un Ioan Stravici (Stroici), care puse să i se facă şi o pecete cu legenda latină [1]. Doamna lui Laţcu era probabil o Ruteană, rudă a lui Vladislav Iagello. Unor astfel de oameni li se păru momentul potrivit să înlocuiască la Domnie pe «străinul» parvenit cu un principe lituan de vechiu sânge nobil. Aşa ei chemară şi «aduseră la ei» — spune cronica lituană [2], — pe cneazul Iurii Coriatovici; acesta se trăgea din aceiaşi familie care dăduse pe ducele Alexandru Mihail din Galiţia, locţiitorul regelui polon, şi pe «dux» Teodor: acesta din urmă câştigă domnia asupra Rutenilor din ţara maramureşeană în aceleaşi zile 'n care se întemeia principatul Moldovei [3]. Lângă numitul pretendent la coroana Moldovei, soţ al Anastasiei, fiica şi moştenitoarea lui Laţcu [4], care dispăru curând, poate printr'un omor [5], apăru un altul, anume Ştefan, care se chiamă prin urmare tot aşa ca şi nepotul lui Bogdan, dar care nu trebuie confundat cu acesta [6]. El şi muri curând după a-

[1] Prochaska, *l. c.*

[2] *Letopisiec Litwy*, Wilna 1827, p. 50, citat în Hasdeu, *Ist. critică*, p. 90. Cf. Minea, *Principatele române şi politica orientală* p. 30 şi urm.

[3] Toţi erau fraţi. V. Basilovics, *Brevis notitia fundationis Theodori*, etc. (Caşovia 1804, 2 vol.).

[4] Cf. Iorga, *Condiţiile*, etc., în „Analele Academiei Române" pe 1913, p. 20.

[5] Cf. ştirea la Stryjkowski — şi în Hasdeu, *Arch. ist.*, II, pp. 7-8 —, asupra locului de îngropare al lui Iurii într'o mănăstire de altfel necunoscută, în apropiere de Bârlad. Falsificatul provocat de aceasta, la Hasdeu (în *Foiţa de istorie*, Maiu 1869, pp. 67—68, şi *Ist. critică*, p. 89, nota) a fost pe deplin lămurit de mine în prefaţa la vol. V din *Studii şi doc.* Cf. însă G. Popovici, în *Primos-Sturdza* (Bucureşti 1903) şi în opera sa citată mai sus.

[6] V. Mihályi, pp. 26—27.

www.dacoromanica.ro

ceasta, poate chiar fără ca să fi fost măcar recunoscut: cel puțin numele lui lipsește din toate listele de Domni care se găsesc în cronicile de mai târziu[1].

Doi fii ai acestui prim Ștefan poate, dar ai unei principese catolice, Margareta sau Mușata[2], fiică ea însăși a lui Latco, anume Petru și Ștefan, se certară după aceia între ei pentru Domnie, cu care prilej represintanți ai regelui unguresc din ținuturile galițiene luară partea lui Ștefan, ca frate mai mare; totuși prin mijlocul unei curse — el răteză copacii, așa încât ei se prăbușiră peste oastea protivnicului, care înainta cu greu prin păduri, — Petru, fiind cel mai isteț, câștigă biruința[3]. Schimbarea de dinastie din Polonia, care se petrecu în mijlocul unor mari greutăți, ajută lui Petru, fiul Mușatei, să-și întărească posiția și să devie ca și Latcu «dux terrae Moldaviae», la început chiar «din mila lui Dumnezeu». În anul 1384 se vede cum el dăruiește bisericii călugărilor predicatori din Siretiu, zidită de mama sa, dreptul de a ri-

---

[1] Din potrivă listele cuprind pe un Costea, despre care însă nu se poate spune dacă ține de familia lui Latcu sau de noua dinastie. Iurii se căsătorise probabil, după cum am spus, cu fiica lui Latcu, Anastasia; această căsătorie rămase însă fără copii. Melchisedec, în „An. Ac. Rom.", VII; Iorga, *Ist. lit. rom.*, II. p. 532, no. 1; Kozak, *Die Inschriften aus der Bukowina*, I. Viena 1903, *Radautz*, no. VIII; Iorga, *Studii și doc.* VI, pp. 626—627.

[2] Ea se numește într'un hrisov al fiului ei Roman, din 1392, Mușata; Onciul, în „Rev. p. ist., arch. și fil.", VII, p. 369. Într'un alt hrisov însă, al celuilalt fiu, Petru: Margareta; *Studii și doc.*, I-II, p. XLIX; „Conv. lit.", April 1904. În cronica internă cuvintele *sine Muşatine* înseamnă tot așa: fiul Mușatei; Bogdan, *Vechile cronici*, p. 143. Tot Ștefan se chiamă și fiul unei surori a lui Petru, Roman și Ștefan; Onciul, *l. c.*

[3] Așa se poate împăca povestirea lui Dlugosz despre o expediție presupusă că ar fi avut loc în 1359. la care se referă și un pasagiu din Viața arhiepiscopului Olesnicki de Callimachus, cu alte știri interne, chiar documentare. Cf. Czolowski. *Poczatki Moldavii i wyprawa Kazimierza Wielkiego, r. 1359*, în „Kwartalnik historyczny", IV, broșura a 2-a, 1890, și I. Bogdan în „Conv. literare" XXIV, p. 538 și urm.

www.dacoromanica.ro

dica «pensatorium», adecă veniturile cântăririi mărfurilor [1]. Trei ani mai târziu se creştină ducele lituan Iagielo; cu numele de Vladislav el luă în căsătorie pe regina Hedviga, fiica şi moştenitoarea regelui Ludovic, mort în 1382, şi odată cu ea câştigă şi coroana polonă. Îndată după aceia Petru se duse la Lemberg, întâlni acolo pe noul stăpânitor şi ca «Woyevoda moldaviensis» depuse în mâinile Mitropolitului de Chiev jurământul de credinţă către Vladislav, «marele principe şi moştenitor al Ruşilor», căruia îi făgădui ajutor armat împotriva oricui [2]. «Capitaneus» Giula, «marscalcus» Drăgoiu şi ceilalţi boieri fără un titlu anumit, ca Stenţel sau Stanislav, întăresc prin jurământul lor pe acela al Voevodului lor [3]. În anul 1388 Petru, în unire cu fratele şi co-regentul său Roman [4], împrumută pe foarte strâmtoratul său lipsitul de ajutor suzeran şi «rudă» cu 3.000 de bani de argint genovesi; pentru casul când achitarea nu va urma la termenul hotărât, regele-i amanetează tot Ţinutul Haliciului.

Bine înţeles că în nişte timpuri atât de neliniştite, banii nu fură înapoiaţi, cum nici nu era intenţia ambelor părţi, fiind vorba numai de o cedare de teritoriu în forme «convenţionale», ca aceia care dădu Hohenzollernilor, tot pe atunci, Marca de Brandenburg. Dar în locul Haliciului depărtat Petru căpătă dincolo de «vechea graniţă» a ţerii sale districtul Sepenicului, al Şipinţului, care, cu ale sale «gorodi», între care se

---

[1] Sadok Baracz, *Rys dziejow zakonu kaznodziejskiego w Polsce*, Lemberg 1861, II. p. 499: pasagiul e tipărit şi în prefaţa mea la „Studii şi doc.", I-II.

[2] Hurmuzaki, I. facsimile după originalul aflător în Arhiva Principală din Moscova.

[3] *Ibid.*, p. 297.

[4] Pomenit în calitate de coregent şi în 1386 (dă o mărfurie oficială într'o neînţelegere); Czolowski, *Pomniki Lwowa*, I, no. 350.

www.dacoromanica.ro

cuprindeau Czeczyn-Ţeţina (aproape de Cernăuţi de azi) şi Hmilov, poate şi Hotinul, fu organisat într'o stărostie după felul polon: vameşii poloni aşteptau acum pe negustori în Colomea, capitala Pocuţiei, şi vechiul bâlciu de graniţă fu strămutat de la Botoşani la Sepenic şi satul vecin Lenţeşti [1]. În spre munte, unde până departe de tot în Galiţia întâmpinăm trainice denumiri de origine curat românească pentru cele mai multe vârfuri şi unde satele de colonisare românească abundă, până şi în districtul Sanok [2], «noile hotare» nu erau de loc un ţinut străin.

Prin mijlocirea lui Petru se încheiară apoi legături cu Voevodul vecin al «ţerii basarabene», al ţerii lui Băsărabă. Astfel veniră în Polonia încă din 1389 doi boieri, *comites*, ai lui Mircea, Manea şi Roman fiul lui Fierea, adecă Fierescul, şi stabiliră, în unire cu boierul moldovean Drăgoiu, punctele în virtutea cărora Domnul lor trebuia să deie mână de ajutor regelui polon împotriva Ungariei, iar pe de altă parte trebuiau să i se acorde Domnului român oşti în lupta contra aceluiaşi Stat şi «ajutor prietenesc» contra altora. Nu se iscăli însă niciun act solemn, şi în anul 1390 apărură în Suceava, noua cucerire şi noua Capitală a lui Petru, Roman şi un oarecare «Radlus Gadky»—probabil Banul Radu Gotcă,—cu condiţii foarte trufaşe din partea lui Mircea, care-şi credea acuma asigu-

[1] Cf. actele de împrumut în *Akty Zapadnoi Rossii*, I, p. 22; românește în *Arch. ist.*, I, p. 177; apoi făgăduiala lui Ivaşcu, fiul lui Petru, 1400, că va retroceda ţinutul Sepenicului; Hurmuzaki, I², pp. 820-821; cf. şi n-le 663 şi 682. În sfârşit rânduiala târgului din 1579 în *Arch. ist.*, I¹; p. 172, după Zubrzycki, *Kronika miasta Lwowa*, p. 204. Cf. şi părerea diferită a lui G. Popovici în *Omagiul Maiorescu*, p. 476 şi urm. şi „Conv. lit.", XXXIV, p, 432, precum şi studiile sale de drept.

[2] V. d-ra Kasterska, în „Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale" pe 1922.

www.dacoromanica.ro

rată granița de Miazăzi a teritoriului. Războiul împotriva Ungariei trebuia să fie încuviințat și de sfetnicii poloni, și motivele vor fi arătate de mai nainte Voevodului; Mircea să fie împuternicit a încheia tratate cu Sigismund, chiar și în numele regelui, și să se stabilească o pedeapsă pentru acela care ar nesocoti aceste stipulații. Se hotărî un nou termin pentru redactarea actului definitiv, și astfel resultă apoi tratatul solemn din 1390, care fu confirmat pe basa unei egalități depline în 1391. Mircea cupătă printr'însul făgăduiala că, în cas de resultat fericit al armelor împotriva lui Sigismund, i se va adăugi la ducatul Făgărașului, de fapt ne¸mai stăpânit de el, *dominium* Amlaș (Omlaș, Hamlesch), care e așezat într'un înfloritor ținut românesc de peste Olt, și Domnul se *intitulează* mândru «Ffogaras et Omlas dux» [1].

Mircea I-iu („cel Bătrân" ca timp)

Numele lui Petru nu e pomenit în tratat: el nu era doar un aliat, ci numai Voevodul regelui, și succesele reginei Hedviga împotriva

[1] Cea mai bună ediție a tratatului în Zimmermann-Werner-Müller, II, pp. 642-643, no. 1245. Pentru chestia Amlașului v., acuma în urma, Minea, *Urmașii lui Vladislav I*, p. 5 nota 2.

www.dacoromanica.ro

Ungariei în ţinuturile disputate ale Galiţiei trebuiau să-i întărească şi mai mult credinţa. Urmaşul acestuia, Roman, urmă, ce-i drept, exemplul lui Petru, dar, când izbucni un războiu între Vladislav şi vărul său, «fratele» Vitold, Domnul moldovean se arătă şovăitor.

De altfel acest Roman era un om întreprinzător: chiar fratele său stăpânise Cetatea Neamţului şi pusese a se clădi alături marea mănăstire Neamţul [1]. Roman, la rându-i, întemeiè, acolo unde Moldova se varsă în Siretiu, un oraş numit după dânsul «târgul Voevodului Roman» sau simplu Romanul [2]. Titlul său, într'un timp ca acesta, când Sigismund al Ungariei începu să observe mai de aproape împrejurările transalpine şi întreprinse chiar călătorii în Ardeal, suna foarte solemn şi pretenţios: «Mare Voevod şi Domn de sine stătător *(samoderjavni)*, din mila lui Dumnezeu stăpânitor (*obladad*) al Ţerii Moldoveneşti de la plaiuri *(ot planini)* până la Mare» [3]. Aceste hotare ale ţerii sale le păstrează actul omagial din Suceava, 1393, în care Roman e pomenit cu titlul, acordat de către rege, de «moştenitor» al ţerii sale, care aici se chiamă în general «Ţară Românească» [4].

Curând după semnarea acestui act în care Roman nu făgăduia un ajutor armat mai departe decât până la Cracovia şi „Poloni", prin urmare nu împotriva Lituanilor şi nici a Cavalerilor Ordinului Teutonic, el fu scos din Scaun şi luat prins de Vladislav: nepotul său Ivaşcu ba poate şi boierul său Vâlcea săvârşiră fapta şi târâră spre Polonia pe căpetenia lor împreună cu fiii săi Alexandru şi Bogdan [5].

[1] Hasdeu, *Arch. ist.*, I¹, p. 140; Iaţimirschi, *Manuscriptele din Neamţ* (ruseşte).
[2] Hasdeu, *Arch. ist.*, I¹, p. 18.
[3] *Ibid.*; Onciul, în „Rev. p. ist, arch. şi fil.", VII, p. 367.
[4] Hurmuzaki, I², p 816.
[5] *Ibid*, pp. 820-822. Cf. Minea, *Principatele române şi politica rientală*, p. 47.

www.dacoromanica.ro

Acum în sfârşit duşmănosul frate mai mare, Ştefan, ajunse Domn al Moldovei din mila regelui polon.

De la 1391 Mircea, Domnul Ţării-Româneşti, nu arătase prin nimic că el ar fi aliat cu Polonii, cu toate că luase în căsătorie pe o «soră» a regelui, după înţelesul litvan, adecă o rudă, poate o vară a lui, aşa încât fiii săi îi erau *anepsii*, adecă nepoţi lui Vladislav. Acum Voevodul din Argeş inclina mai mult de partea Ungurilor, şi anume din clipa în care Sigismund luase asupră-şi apărarea graniţei dunărene împotriva Turcilor cari înaintau[1]. De altă parte regele polon vedea în Sultan un aliat firesc împotriva nesuferitului cumnat, aşa încât soli purceseră spre Adrianopol, pentru a pune la cale un atac comun împotriva Ungariei. Mircea fu învinuit că ar fi trădat aceste tratative noului său protector, şi el scrise din Giurgiu, unde se afla în August 1394[2], cuceritor «al mai multor oraşe turceşti», o scrisoare indignată, pentru a sfărâma această îndoială de cinstea lui.

Totuşi după câteva luni Baiezid apăru ca să pedepsească pe duşmănosul vecin pentru atacul său, şi, după ce izgoni pe Mircea, nu găsi un mai bun favorit pe care să-l poată pune Domn la Dunăre decât pe acelaşi Vlad, care în anul 1396 menţionează binefacerile arătate lui de regele Poloniei şi-i jură credinţă acestuia, legitimul moştenitor al Ungariei, în felul vasalilor, ca *subditus*. La o astfel de umilinţă nu se înjosise până atunci niciun Domn al Ţerii-Româneşti[3].

Sigismund nu putea îngădui stăpânirea acestor doi

---

[1] Cf. asupra acestui fapt Beckmann, *Der Kampf Kaiser Sigmunds gegen die werdende Weltmacht der Osmanen*, Gotha 1902. Părerile lui Beckmann nu-mi par însă a fi în întregime drepte.

[2] Scrisoarea e nedatată: judecând după cuprins şi după titlul Voevodului, 1394 pare să fie data cea mai probabilă. V. Hurmuzaki, I², pp. 829 826, No. 654.

[3] *Ibid.* pp. 374-375, No. 316.

www.dacoromanica.ro

protejați polono-turci, Ștefan și Vlad. Încă pe la sfârșitul anului 1394, dacă nu mai din vreme — în ultimele luni ale acestui an bântuia războiul turco-muntean chiar lângă hotarele Statului său —, regele ungur își adună oștile și voia să gonească în persoană pe Ștefan din Moldova; își tăie drum prin pasul Secuilor spre capitala Voevodului, care, bătut [1] — la «Hindov» probabil «Hirlov», Hârlău —, trebui să renunțe la luptă. Hârlăul pare să fie orașul pe care el și l-a ales ca a doua reședință pentru partea răsăriteană a țerii sale, și, dacă presupunerea e dreaptă, acesta ar fi orașul domnesc în care Ștefan recunoscu supremația Ungariei [2], totuși numai pentru ca îndată după aceia, la 6 Ianuar 1395, Ștefan să jure solemn credință Polonilor și ajutor împotriva oricui, bine înțeles și a lui Mircea, Domnul muntean ; la 3 Februar Sigismund era în Ardeal, iar la 2 Februar înaintea Cetății Neamțului, pentru ca douăsprezece zile după aceasta să dea diplome din Brașov [3]: legătura între aceste fapte, în lipsă de alte știri, rămâne nesigura.

În anul 1395 regele veni și în Țara-Românească — acum *turcească* — și înaintă până la Dunăre, unde izgoni pe Turci din Nicopoia-Mică, Turnul; nu putu însă pune mâna pe Vlad; ba, din potrivă, acest vasal turcesc dete marelui „Craiu", pe când acesta se întorcea, o lovitură simțită [4] în munții de la Posada, din județul Muscelului, lovitură de

[1] „Hindev" în vechea cronică slavonă, în Bogdan, *Vechile cronici*, p. 143, și tot așa pe piatra de mormânt a lui Ștefan la Rădăuți (inscripția utilisează însă Cronica), la Kozak, *l. c.*, cap. „Radautz".

[2] Hurmuzaki, I², p. 333, no. 273; pp. 362, 414.

[3] *Ibid.*, I², p. 817; Uljanicki, pp. 8, 9; *Uricariul*, III, pp. 70-71.

[4] Minea. *Principatele române și politica orientală*, p. 54.

[4] Amintită în multe acte ale regelui, în Fejér; pe cele mai multe le redă și Hurmuzaki, I². Apoi cronica lui Ioan de Thuróczy, în Schwandtner. Cf. *Chilia și Cetatea-Albă*, p. 66. Apoi pasagiile din Zimmermann-Werner-Müller, III, și notița din „Convorbiri literare", 1901, p. 1055.

www.dacoromanica.ro

care însuși Basarab n'ar fi avut să se rușineze [1].

Printr'o strălucitoare oaste de cavaleri alergați în ajutor din depărtatul Apus supt comanda unor mari seniori de sânge regesc, prin propriii săi ostași, pe cari-i adună în număr mare pentru o campanie hotărâtoare, și nu în ultimul rând prin partisanii munteni ai lui Mircea, nădăjduia Sigismund să se libereze în anul 1396 de vecinătatea turcească. Vlad fu bătut de Voevodul ardelean Stibor [2], Strașimir fu scapat de suzeranitatea turcească de către regele însuși, țermul stâng al Dunării ajunse pentru câteva săptămâni în stăpânire ungurească, dar în Septembre marea biruință a Sultanului, care alergă ca «fulgerul» la locul primejduit, îngrozitoarea înfrângere a creștinilor la Nicopole, nimici toate aceste speranțe [3].

În anul 1397 Stibor veni din nou pentru a reda lui Mircea Țara-Românească, și de data acasta izbuti să prindă pe usurpator în cetatea Dâmboviței [4]. La recucerirea orașelor dunărene Silistra, Nicopole și Vidin, chiar în același an, însuși Baiezid trecu Dunărea, probabil în pădurosul județ Teleorman, dar o înaintare printre dușmani, cari pândiau de jur împrejur pe poteci numai lor cunoscute, se arătă cu neputință. Atâta timp cât trăi învingătorul dela Nicopole, Mircea rămase un dușman de neînvins pentru Turci: în 1399 el dădea hrisoave din Giurgiu [5], și în 1400 se pomenește de o biruință a lui

---

[1] Pentru date v. Minea, *l. c.*, p. 65 și urm. Numai în lunie Sigismund e lângă Brașov, iar la 6 Iulie în Maramureș. Abia în August îl găsim la Dunărea bănățeană, în Septembre la Sibiiu *(ibid.)*. Dar trupele lui au putut fi la noi încă din Maiu.

[2] G. Wenzel, *Stibor Vajda*, în „Disertațiile Academiei maghiare", Budapesta, 1874, p. 96 și urm.

[3] Cf. mai ales Köhler, *Die Schlachten von Nicopoli und Warna* (Breslau, 1892).

[4] Wenzel, *l. c.*

[5] Hasdeu, *Archiva istorică*, I, p. 97.

www.dacoromanica.ro

repurtată asupra unei părți a oștirii turcești care se întorcea dintr'o expediție de jaf din Ungaria [1].

Când Baiezid fu bătut și prins, în anul 1402, de marele Han tătăresc Timur, iar Statul turcesc părea aproape de o năruire totală, Mircea tot nu era împăcat cu Turcii, și încă și de data aceasta își împlini el datoria de represintant al intereselor creștine la Dunărea-de-jos [2]. Din cuibul său de munte se grăbi într'acolo, pentru a se împărtăși și el din prada cucerită de alții. Că și dânsul continuă războiul, o arată prezența-i în Giurgiu, unde în 16 Septembre 1403 încheie un al treilea tratat cu Polonii, pentru a-și putea mai bine urmări scopurile [3]. Regele unguresc avea destul de furcă în ținuturi mai depărtate cu răsvrătiții, și nu în ultimul rând cu aceia cari-i disputau luarea în stăpânire a moștenirii fratelui în Boemia, și de aceia Ungurul nu se îngriji mai mulți ani de zile de aceste părți «transalpine».

O conlucrare a Muntenilor cu Moldovenii ar fi fost acum iarăși firească. Dar aici, odată cu consolidarea Statului românesc mai tânăr, se ridicase, din potrivă, un rival, care după moartea lui Mircea se arătă chiar cel mai tare și tindea firește la stăpânirea de fapt asupra întregului pământ românesc.

S'a spus și înainte ce fel de elemente găsi, la întemeierea Statului, *descălecătorul* maramurășean. Mănoasa țară nu era cumva nelocuită. Stăpânitorii de mai nainte, Tatarii, dispăruseră 'n parte în pustia natală și lăsaseră în urmă numai câteva

[1] Iorga, *Acte și fragmente*, III[1], pp. 4—5. Cf. *Chilia* și *Cetatea-Albă*, p. 63.
[2] Iorga, *Notes et extraits*, I, p. 116. Cf. același, articolul din Conv. lit.", an. 1901, p. 413 și urm.
[3] Hurmuzaki, I[2], pp. 824-825.

www.dacoromanica.ro

insule care, ca Tătărași, Tatari mici, se așezasera în sate proprii, precum Timurtașenii, sau în anume suburbii ale orașelor domnești și în apropierea cetăților, supt sultanii lor, pe românește: șoldani— mai târziu aflăm cuvântul și ca nume de familie. Numele pagâne ca Ciabalai, Boris nu dispărură, în orice cas, cu totul, dar cei mai mulți rămași aici se botezară și se chemară de acuma Petru, Toader, Toma, Filip, Filimon, Lucaciu, etc., ba chiar cel din urmă principe a lor, neatârnat, din aceste părți purta la 1388 numele de Dumitru. După obiceiurile strămoșești ei trăiră și mai departe în bordeie—încă în veacul al XVI-lea acești Tătărași creștini numărau cinci sute de sălașe *(dvor)* în toată țara și, alături de biruitorii lor, luptau cu credință împotriva ramurilor libere din propriul lor neam [1].

Băștinașii se alcătuiau în clasele de jos ale poporului mai numai din Români: o populație ruteană nu se afla decât în orașe și prin părțile anexate; toate elementele străine primiseră ștampilă românească și nu se mai puteau recunoaște după origine. Dar nu există nici cel mai slab motiv pentru ca să admitem o înrâurire a popoarelor vecine asupra vieții sociale a locuitorilor țerii. Bogdan, cuceritorul, găsi în „țara Moldovei", întocmai ca și urmașii săi în ținuturile câștigate mai târziu, numai țerani liberi, precum erau și cei din principatul Țerii Românești. Cea mai bună dovadă în această privință ni-o dă libertatea, până foarte târziu păstrată, a țeranilor din Câmpulung, din apropiere de Baia, cea d'intâiu capitală a țerii. Ca în toată Țara-Românească, acești țărani erau așezați

[1] Cf. Hasdeu, *Archiva Istorică*, I², p. 12; I¹, p. 103, 121; 124, 142, 180; Reichersdorffer, *Chorographia Moldaviae*, în Papiu, *Tesaur*, III, p. 137; Zimmermann-Werner-Müller, II, p. 314, no. 917.

www.dacoromanica.ro

în sate răzleţe şi, ca în tot ţinutul de naţionalitate românească, existau şi aici în fiecare sat sau parte din sat, pentru liniştirea neînţelegerilor, *jurzi*, cari, după o expresie împrumutată din Galiţia, se chemau şi *vătămani*[1].

Ale domnului erau direct toate ţinuturile deşerte, toată *pustina*, din care dăruia bucăţi după plac mănăstirilor şi boierilor. În teorie însă el poseda, ca şi vecinul său muntean, proprietatea supremă asupra întregii ţeri supuse lui politiceşte: orice schimb de proprietate trebuia să capete întărirea lui pentru ca să fie recunoscut ca legal. Fiecare locuitor al «ţerii sale moldoveneşti» datora Voevodului o dare în natură, pe care cărturarii o numiau slavoneşte *deseatină*, pe când şi aici expresia populara era *dijmă*. Astfel la termine hotărâte i se aducea la Curte dijma din marile şi vechile podgorii de la Hârlău şi Cotnari şi dijma de pe ceara care se aduna la Târgul-Frumos din înfloritele ţinuturi de colnice ce străluciau de un verde minunat[2]; ba chiar dela fiecare cârciumă i se da o taxă. Toate acestea se chemau *dare*, pe slavoneşte *dan*. Tot printre dijme trebuiesc socotite şi *sulgiul*, darea pentru vitele tăiate, necunoscută mai de aproape, şi *ilişul*. Afară de acestea ţeranii mai erau îndatoraţi să găzduiască pe slujbaşii Domnului şi să îngrijească de mersul lor mai departe, *posad*, *podvod*, să-i faca slujba de ştafetă, *a merge în jold* (după ungurescul zsóld), precum şi să-i transporte cu carăle lor vinul şi alte venituri de-ale lui[3]. Dacă se rătăciau animale,

[1] Cf. de ex. Hasdeu, *Archiva istorică*, I, p. 83; *Studii şi doc.*, V, p. 3, no. 3; p. 899; Xenopol, *Casa-Vodă*, I, p. 415, nota 7 şi mai ales I. Bogdan, *Cusşii*.
[2] Hasdeu, *Archiva istorică*, I¹, p. 102-4, 113.
[3] *Ibid.*, p. 153.

www.dacoromanica.ro

atunci proprietarul la găsirea lor trebuia să plătească Domnului o taxă, numită *pripas*.

Pentru a lovi cu pedepse grele pe cei ce păcătuiau împotriva vieții și libertății omenești, pentru a aduna amenzile și a îngriji de culegerea veniturilor, Voevodul își ținea slujbași, cari pe limba de cancelarie slavonă se chiamă *ureadnici*. În parte luați, ei se numesc *globnici*, *deșugubinari*, aceștia din urmă urmărind faptele imorale, *pripășari*, etc.

Dar toți aceștia aduceau la Curte, ca și în Țara-Românească, numai produse naturale: o arendă în bani a unui boier este echivalată odată, de pildă, cu douăzeci de boi. Aici ca și dincolo, bogăția țerii constă în oi și albine, numai că, în loc de porci, Moldovenii creșteau mai bucuros boi, în cirezi mari, pe întinsele lor moșii. La aceste izvoare de bogăție își avea și Voevodul partea sa, dar Domnul moldovean lua într'o mult mai mare măsură decât vecinul său dela Miazăzi bani dela negustorii străini. Treceau prin Moldova lui două, ba în curând trei drumuri comerciale între Polonia și Levant, anume marele drum «tătăresc» spre Caffa, cel «moldovenesc» spre Chilia și Moncastro și cel muntenesc spre Brăila sau Giurgiu[1]. Astfel curgeau în Vistieria domnească multe ruble rusești și groși din Galiția, bani de aur «frâncești» sau «tătărești» (zloți, moneda cea mai răspândită în vremea veche), și bani de argint din Caffa, *ianuini* de acolo; ceva mai târziu și mai rar ducați ungurești, *ughi*, și dinari din Ardeal, în sfîrșit și aspri și iperperi răsăriteni, cari totuși nu pot fi socotiți ca monede obișnuite.

Cu aceste mijloace financiare mai bogate, cu numeroșii străini, cari roiau din Ungaria, din «Rusia»,

[1] Cf. mai sus.

www.dacoromanica.ro

pin «Grecia», din ţara băsarăbească şi chiar din Oltenia [1], pe moşiile deşerte ale Domnului, ale mănăstirilor şi boierilor, cu puţinii, dar puternicii boieri de obârşie diferită, strict supuşi Voevodului, se putea face mult mai mult decât cu mijloacele ce stăteau la îndemână Domnului muntean. Ţara, cu numeroasele ei oraşe şi cetăţi, dintre care în vremea veche fiecare-şi avea comandantul militar, propriul *pârcălab*, de şi acest titlu nu este dat decât unora, era minunat pregătită pentru orice luptă.

Invecinata Ţară-Românească nu era pentru Domnii Moldovei altceva decât moştenirea lui Basarab şi atârna de acest întemeietor numai prin amintire istorică. La titlul pompos al lui Mircea, Roman răspunsese cu titulatura sa nu mai modestă. Încă între anii 1360-1370 nu exista dela Haliciu până la Dunăre un alt episcopat decât acel al Domnului din Argeş, şi de aceia Patriarhul recomandă nou-numitului Mitropolit de Haliciu să se îndrepte, în ce priveşte sfinţirea episcopilor săi, către Iachint al Ungrovlahiei. Dar şi Statul moldovenesc voiă să-şi aibă episcopi neatârnaţi. După ce în Ţara Românească Nicodim întemeiase mănăstiri, în ţara vecină se găsiau clerici destoinici, dar şi în Moldova încă din vremea Voevodului Petru fu ridicată în liniştea sigură a munţilor, chiar lângă vechea cetate a Neamţului şi supt a ei ocrotire o întâie mănăstire, în care piosul ctitor îşi afla mormîntul. Curând după aceia se înalţă pe malul răpedului râu Bistriţa un

[1] Vezi asupra ţinutului Olteni în Sudul Moldovei, *Chilia şi Cetatea-Albă*, pp. 94-95, dar numele poate să se tragă şi din atronimicul Oltea. Slobozii, locuri de refugiu pentru străini, „Ruşi sau Greci", sunt dese ori numite în hrisoavele veacului al XV-lea. V. de ex. Iorga, *Studii şi documente*, V, pp. 393-394 şi V. A. Urechiă, în „An. Acad. Rom.", IX.

www.dacoromanica.ro

lăcaş sfînt cu acelaşi nume, şi chiar din anul 1395 sunt pomenite aceste două μονόδρια: a Maicii Domnului şi a Sfântului Dumitru într'o notiţă a Patriarhatului bizantin [1]. În calitate de ctitor (κτήτορ) spiritual al ambelor mănăstiri apare mai târziu, într'un document ce porneşte dela el, Iosif, despre care se spune aiurea „că ar fi rudă (συγγενής) cu Domnul ţării". Lui îi revine chiar şi meritul de a fi introdus viaţa mănăstirească cu toate cerinţile ei culturale.

Pe acelaşi Iosif îl trimise Petru sau urmaşul său —dar mai probabil cel d'intăiu—la Haliciu, unde, după vechile drepturi ale acestei Biserici, trebuia să ajungă episcop de Cetatea-Albă (Moncastro). Cu toate că portul aparţinea Genovesilor, stăpânii Mării-Negre, el îşi aşeză de fapt Scaunul aici. Poate că Roman stabili în oraşul întemeiat de dânsul un al doilea episcopat pentru un anume Meletie. Dar aceşti episcopi „sârbi" din şcoala lui Nicodim nu erau de loc plăcuţi la Constantinopol, de oare ce se atinseseră acum succese aşa de frumoase în aceste ţări, şi de aceia Patriarhul Antonie numi din parte-i un «Mitropolit» legitim pentru Mavrovlachia sau Rosovlahia, cum numiau Grecii principatul. Acest Mitropolit, Teodosie, fu alungat, şi tot aşa păţi un al doilea, anume Ieremia, care la părăsirea Moldovei afurisi pe Domn, pe boieri, pe clerici şi pe toţi locuitorii. Ştefan, pentru a împăciui lucrurile, trimise pe protopopul moldovean Petru la Nil, urmaşul lui Antonie: acesta voi să-i acorde demnitatea de exarh, şi el o şi primi. Dar ţara nu vru să recunoască puterea exarhului, şi nici Mitropolitul de Mitilene, tot în acelaşi an 1395, ba nici Mihail, episcopul de Bet-

[1] Miklosich-Müller, II, p. 241.

www.dacoromanica.ro

leem, care residă de fapt în Moldova, din 1397, nu avură un mai bun succes. Abia în anul 1401, supt noul Domn Alexandru şi un nou Patriarh, se puse capăt îndelungatei neînţelegeri. Printr'o strălucită solie Domnul împacă pe şeful Bisericii răsăritene; o comisie de cercetare fu apoi trimeasă în Moldova, şi aceasta dete dreptate lui Iosif. Ieremia rămase în Târnova, unde păstoriă din 1394, iar Alexandru puse să se aducă cu alaiu moaştele martirului Ioan-cel-Nou din Cetatea-Albă la Suceava, unde, lângă biserica acestui sfânt moldovean făcător de minuni se stabili noul Scaun episcopal al lui Iosif: episcopatul său se chema la Constantinopol τῆς Μολδοβλαχίας, spre deosebire de Biserica Ungrovlahiei [1].

Ştefan avea aderenţi în ţară, şi prin fratele soţiei sale, boierul Mihail, care ocupa demnitatea de „capitaneas moldaviensis“ [2] şi e numit ca întâiu printre sfetnicii principatului, îşi asigurase credinţa câtorva boieri. Aceasta nu împiedecă totuşi moartea sa prea timpurie, care însă nu trebuie de sigur pusă înainte de 1400. După moştenirea lui umbla Domnul captiv din Polonia, Roman, precum şi fiii săi, dar şi nepotul lui Ştefan, fiul Voevodului Petru, Ivaşcu, care, pentru casul când ar fi fost recunoscut ca «moştenitor al Ţării-Româneşti», era gata să iea asupră-şi tot felul de îndatoriri faţă de Coroana polonă [3]. Dar Ivaşcu nu-şi putu atinge ţinta dorinţilor, cu tot ajutorul cavaleresc al «viteazului» Costea Valaşin («Românul»); unicul fiu

---

[1] Miklosich-Müller, II, pp. 223, 241, 243—244, 256—257, 278—280, 281, 283, 359—361, 494—495, 519, 528—533; Viaţa Sfântului, citată în *Chilia şi Cetatea-Albă*, pp. 79—80. Cf. N. Iorga, *Istoria Bisericii*, I, pp. 49-51.

[2] Cf. Hurmuzaki, I², p. 817 şi Prochaska, *Codex Witoldi*, p. 43.

[3] Hurmuzaki, I². Apendice slavon, p. 820 şi urm. Despre o ucidere a lui Ştefan în Hârlău, după, tipărirea corectă a inscripţiei sale de pe mormânt de Kosak, *l. c.* nu mai poate fi vorba.

www.dacoromanica.ro

al lui Petru n'a ajuns Domn al Moldovei spre fo-iosul regatului polon. Roman muri, fără să se poată spune hotărît dacă a mai luat pentru a doua oară Domnia. Încă în anul 1400, pe când Ivaşcu făcea făgăduielile sale regelui, un fiu al lui Roman, căruia în hrisoavele tatălui său nu i se spune pe nume, un fiu nelegitim sau un fiu mai mic, cu numele maramureşean de Iuga, ajunse Domn în Suceava.

Ca martori în actele sale de danie numeşte el în primul rând pe fraţii Alexandru şi Bogdan: aceştia totuşi nu-i erau în realitate de loc devotaţi. Iuga păstră pe boierii predecesorului său—afară de Mihail—şi tot cu aceştia îşi începu şi Alexandru, încă din primăvara anului 1401, singur, adecă fără de tovarăşi, Domnia, punând prin aceasta capăt pentru mai bine de treizeci de ani războaielor civile şi schimbării Domnilor [1]. După o cronică ce datează de pe vremea fiilor lui Alexandru, pricinuitorul acestei schimbări a fost Domnul Ţării-Româneşti, care printr'o expediţie războinică „luă la sine" pe Iuga [2]. Voiă el prin aceasta să înlesnească lui Alexandru Domnia? Când ne gândim că în cel d'intâiu an după suirea pe tron (1400) noul Domn are lângă sine în calitate de coregent pe fratele său Bogdan, nu e uşor să o credem [3].

Alexandru, când se urcă pe tron, era încă tânăr, şi un anume Costea apare ca principalul sfetnic

---

[1] Cf. Hurmuzaki, *l. c.*; un hrisov al lui Iuga, în *Archiva românească*, I, pp. 14—15; un al doilea în *Revista pentru ist., arch. şi filologie*, II, pp. 714—715; Miklosich-Müller, II, p. 53; Bogdan, *Cronice inedite*, p 35.

[2] Bogdan, *l. c.*; cf. şi asupra tuturor acestor relaţii moldo-polone Niemczewski, *Untersuchungen über das polnische Oberhoheitsrecht über die Moldau*, Lipsca 1872 şi I. Ursu, *Relaţiunile Moldovei cu Polonia*, Piatra-Neamţ, 1900.

[3] Documentul inedit din 29 Iunie 1400 în Bibl. Acad. Române nu poate fi trecut la anul 1401, chiar şi numai pentru simplul motiv că data e foarte ceteţ scrisă. Cf. *Chilia şi Cetatea-Albă*, p. 19. Există şi un altul din Februar (An. Acad. Rom., 1903, partea I, pp. 62—64).

www.dacoromanica.ro

al său. Domnul şi acest tutor al său se supuseră în anul 1402, încă din luna lui Martie, suzeranităţii polone şi jurară credinţă regelui vecin, care era şi stăpânitor al Ruşilor. După câteva luni însă se dete marea luptă a neamurilor dela Angora, în care nenumăratele horde tătăreşti şi cruzimea lui Timur câştigară biruinţa asupra organizaţiei de fier a Turcilor lui Baiezid. În timpul tulburărilor care urmară, Mircea, Domnul muntean, porni încă odată la Dunăre, pentru a împinge mai departe înlăuntrul fostului Imperiu bulgăresc hotarul moşiei sale, spre folosul Statului său cu tendinţe de înălţare. Din partea regelui unguresc, care trăia în împrejurări extrem de grele şi care, mai ales la Miazăzi, părea să fie cu totul întrecut de concurentul său Ladislau, nu era de aşteptat niciun ajutor, nicio înlesnire în aceste lupte, iar în Răsărit nn se afla acum decât o singură mare Putere creştină, şi aceasta era Polonia. În expediţia sa de cucerire[1], Mircea înnoi din Giurgiu tratatul său, uitat de zece ani, cu regele Vladislav[2]. Pe când Sigismund, în sfârşit biruitor asupra supuşilor săi răsvrătiţi, întreprinse în anul 1404 o nouă expediţie în Boemia. Alexandru al Moldovei merse în Podolia, la Cameniţa, aşezată în faţa Hotinului său, pentru ca să întărească aici personal prin jurământ credinţa sa vecinului regal, care-i cedase Ţara Sepenicului—de aceia în lista celor de faţă apare şi castelanul de Ţeţina (Czeczin)[3].

Abia în anul 1406 putu Sigismund al Ungariei să apară la graniţa de Sud a Statului său rău apărat. La Severin îl întâmpină, în Novembre, Mircea, Banul ţării, şi de sigur că aici au căzut amândoi

[1] Cf. şi Hurmuzaki, I[2]. p. 429, No. 453.
[2] Hurmuzaki, I[2], p. 824.
[3] *Ibid.*, p. 826, No. 654.

www.dacoromanica.ro

la o învoială verbală, ca să-și mențină aceste regiuni împotriva Turcilor slăbiți[1]. În anul 1408 Sigismund propuse Veneţienilor să întreprindă un război comun împotriva Turcilor: o flotă a Republicii trebuia să vină la Licostomo, Chilia lui Mircea, ca să transporte de aici trupele ungaro-românești la Galipole[2]. Din potrivă, cu un an mai naînte, la 1407, Alexandru jură în Lemberg, pentru întâia oară nu ca «Voevod moldovean», ci ca «stăpân al ţării moldovenești», jurământul de credinţă suzeranului polon[3].

Alexandru-cel-Buu, după un stihar.

În curând Mircea găzdui un fiu al lui Baiezid, pe fugarul Musa, care cu aju-

[1] Has-eu, *Archiva istorică*, I, p. 98.
[2] Ljubić, *Listine*, în *Mon. Slavorum Meridionalium*, V, pp. 136-138
[3] Hurmuzaki, I², pp. 827—828.

www.dacoromanica.ro

torul lui începu în 1410 împotriva fratelui său Soliman un războiu cu succes, ce-i drept, schimbătoare, în timpul cărora își găsi încă odată refugiu în Țara-Românească. În sfârșit în Februar 1411 Musa ajunse stăpânitorul Împărăției otomane, și timp de cinci ani de zile Domnul muntean avu un prieten în temutul vecin de altă dată dela Miazăzi. Dar tocmai de aceia deveni el din nou dușmanul Ungurilor.

De cealaltă parte, Polonia începuse un războiu cu Ordinul teutonic, și Sigismund, ca vicariu al Împărăției romane, în curând ca Împărat roman ales, luă partea cavalerilor, pe cari-i sprijini și cu oști. În aceste împrejurări Domnii români ajunseră aliați prețioși pentru Poloni, și în lupta hotărâtoare de la Tannenberg (1410) luptară de fapt și Moldoveni supt steagurile polone învingătoare [1]. Dar și după această biruință și pacea ce-i urmă, cu Ordinul, atitudinea lui Mircea și a lui Alexandru, ținând samă de purtarea noului Împărat, rămase de mare însemnătate pentru regele polon. Ca «gospodar» *dominus*, cum se numește chiar în 1407, Alexandru, care împrumutase vecinului o mie de *ianuini* de argint, încheie în 1411 cu Polonia un tratat, care, afară de deosebirea că se păstră vechea titulatură de «domnul nostru» pentru regele polon, cuprindea aceleași condiții cu privire la darea de ajutor reciproc ca și noul tratat al lui Mircea cu regele Vladislav. Ba chiar mai mult: pentru casul când banii nu ar fi înapoiați, se făgăduia Domnului moldovean de sine stătător cetățile Sniatinul și Colomea cu întreaga țară a Pocuției, tot așa cum fusese mai nainte supt Petru cu Țețina, Hmilovul și ținutul Sepenicului [2]. În sfârșit, după

[1] *Script. rer. prussicarum.* IV, p. 57.

[2] Hurmuzaki, I², p. 829 și tratatul cu Mircea, *ibid.*, pp. 472—473, No. 391. Cf. I. Nistor, *Die moldauischen Ansprüche auf Pokutien*, din „Archiv für österreichische Geschichte“ vol. cr.

www.dacoromanica.ro

scurtă vreme Alexandru se şi căsători cu Rângala — a treia sa femeie, după, poate, catolica Margareta şi ortodoxa Ana,—o «soră» a regelui polon şi a «fratelui» său litvan Vitold [1]. Încă din 1410 exista o biserică latină în vechea capitală Baia, unde se găsia şi un nou episcop catolic[2]. Cât de serios era însă socotită prietenia din partea Polonilor, o arată mai bine clausa tratatului dintre Sigismund şi Vladislav, semnat la Lublau în 1412, în care se prevede o eventuală împărţire a Moldovei, în casul când Alexandru ar refusa Împăratului oştile sale împotriva Turcilor. După acest act, Ungaria trebuia să capete jumătate din pădurile de fagi dela Miazănoapte, apoi ţinutul Bârladului până la Dunăre, în sfârşit jumătate din fâşia de pământ dintre Prut şi Dunăre, cu Cetatea-Albă, pe când tot restul, cu Iaşii şi Chilia, era menit regelui polon [3].

De aici vedem cât de departe se întinsese supt cârmuirea înţeleaptă a lui Alexandru ţara moldovenească, acum aproape neatârnată; marele vis de stăpânire al tatălui său Roman devenise prin el o realitate, o realitate cu adevărat temeinică. Moldova era acum ţara care, în adevăr fără războaie, fără vărsări de sânge şi jertfe omeneşti, se întindea de la munţi până la Mare, datorită numai unei cumineţi şi iscusite politici de pace. Ţinutul Sepenicului, pe care odinioară boierii lui Ştefan voiau să-l jertfească, era acum bine stăpânit şi se găsia în stare de apărare, căci în fiecare «gorod» rusesc de odinioară sta câte un

[1] Cf. Hurmuzaki, I², p. 834 şi *Studii şi documente*, I-II, p. xxxi şi urm.

[2] *Ibid.*, după Schmidt şi însemnările lui Eubel, *in Röm. Quartalschrift*, 1898. XII, p. 108; Bandini, p. 244. Cf. şi I. C. Filitti: *Din Arhivele Vaticanului, I, Documente Bisericeşti* şi «Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale», I, pp. 155—157.

[3] Mai în urmă tratatul a fost publicat în Prochaska, pp. 229-230.

www.dacoromanica.ro

pârcălab. Nu în neputinţă de a plăti frumoşii arginţi genovesi, ci întrebuinţând acest prilej pentru o cedare onorabilă el pierduse în folosul «fratelui» moldovean, încă de la tratatul din 1411, Pocuţia, această frumoasă ţară cu sute de sate.

Despre fratele Bogdan sau despre şi mai primejdiosul frate Iuga, dus în Ţara-Românească, nu mai e acum nicio vorbă. Boierii sunt cu toţii strâns uniţi în jurul unicului Domn. În spre Sud principatul a trecut peste Iaşi, Vasluiu, Bârlad, până la Chilia, la gurile Dunării şi până la Cetatea-Albă pe linia Nistrului, şi acestea îi sunt graniţile firesti. După 1410 Genovesii cedaseră Domnului şi stăpânirea politică asupra acestui din urmă port, iar Chilia era, sau colonia de pe mica insulă dunăreană, moştenită dela Dobrotici prin mijlocirea lui Mircea, «Vechea Chilie» (Eschi-Chilia), sau alta nouă, întemeiată pe ţerm, care slăbia simţitor însemnătatea stăpânirii muntene asupra gurilor Dunării. Spre Răsărit Statul lui Alexandru ajungea până la Nistru, şi toate vadurile, la Hotin ca şi la Tighinea, erau în mânile Voevodului.

Marile drumuri comerciale erau acum stabilite, şi ele fură mult folosite. Cară armeneşti şi nemţeşti mergeau din Lemberg la Caffa, în Ţara Tătărască, la Cetatea-Albă şi la Brăila, precum şi spre Ţara «Muntenească», adecă prin Giurgiu la Turci, şi încă din 1407, Alexandru fixase taxele vamale pentru negustorii regeşti [1]. Afară de „reysae moldavienses", în mult visitatele bâlciuri din Sniatyn, din nou-câştigata ţară a Pocuţiei, aveau loc şi „conventiones Wallachorum": aceştia aduceau acolo produse naturale, pentru ca să iea în schimb groşi, «sexagenae», «fertones», ba chiar ruble de argint,

[1] *Acta Zapadnoi Rosii*, I, pp. 30—32; Hasdeu, *Archiva istorică*, I, pp. 130—132.

www.dacoromanica.ro

ori pălării, haine, arcuri şi săbii[1]. În acelaşi fel se fixară în 1412 veniturile vămii dela Bistriţa cu Voevodul ardelean Stibor. Din aceste hotărâri se vede că se importa in Moldova postav de Ypres, de Liov (Lemberg) şi Colonia, în schimbul cărora se exportau productele naturale mai sus pomenite sau «mărfurile tătăreşti», deci coloniale[2]. Prin îngrijirea de mănăstirile mai vechi — Neamţul şi Bistriţa căpătară o administraţie comună —, prin durarea de noi lăcaşuri sfinte în Moldoviţa şi Pobrata (sau Sf. Nicolae din Poiană), din aceiaşi regiune muntoasă, prin întemeiarea unei Mitropolii, căreia-i fu subordonat de aici înnainte Scaunul episcopal al «Ţării-de-jos» din Roman, se puse basa unui avânt cultural al ţării[3]. Acest întins şi bogat domeniu de stăpânire apărea mai ca un regat, şi numele stăpânitorului său străluceşte prin veacuri ca acela al unui bătrân şi înţelept rege legendar.

În curând această „Valahie Mică“ chiar şi vroi să întreacă pe cea mai veche, „Valahia Mare“, şi cu atât mai mult, cu cât cei din urmă ani ai lui Mircea se scurseră fără nicio strălucire şi el trebuia să fie bucuros că-şi poate păstra poziţia pe ţermul stâng al Dunării. Încă din 1413 Musa fu bătut de energicul „Sultan al Asiei“, fratele său Mohammed, şi ucis în fugă spre Dunărea mântuitoare. Acesta era începutul luptei dintre noul stăpânitor otoman şi ambiţiosul Muntean, care se amestecase în afacerile lăuntrice ale puternicului Stat vecin.

[1] Cf. *Arch. ist., l. c ;* Czolowski. *Pomniki*, II; Iorga, *Relaţiile cu Lembergul*, I, Bucureşti 1900 ; *Studii şi doc.*, XXIII, pp. 293—294.

[2] Hurmuzaki. I², pp. 491-493 şi Iorga, *Docum. Bistriţei*, I, pp. IV—V, Hurmuzaki, XV, pp. 7—8, n-l 9.

[3] Bogdan, în *Conv. lit.*, an. 1903, p. 358 şi urm.

www.dacoromanica.ro

Mircea încercă, ce-i drept, încă odată să ieà parte la lupta pentru coroana turcească şi adăposti la sine, nu numai răsvrătiţi împotriva lui Mohammed, ca pe agitatorul politic şi ereticul Bedreddin, ci şi pe un pretins frate al noului Sultan, pe Mustafà, care-i apăru ca un Musa înviat. Cu ajutor muntenesc îşi începuse Mustafà cariera în 1415, iar doi ani după aceia el trăia ca fugar în Salonic, apanagiul despotului Andronic, când acest oraş fu asediat de o oaste turcească. În timpul luptei lor cu Turcii, chiar şi Veneţienii tratară cu «Mircea Voevod» pentru o alianţă Dar în curând însuşi Mohammed apăru la Dunărea-de-jos ca să se răsbune; de data aceasta însă, cumpănind bine împrejurările, el nu mai încercă aceia ce nu reuşise înnaintaşilor săi: nu se mai gândi să cucerească Ţara-Românească, pentru ca să câştige Împărăţiei sale o nouă fâşie de pământ, sau măcar să pună un Voevod credincios în locul aceluia care-l înfruntase cu îndrăzneală. Nu, el văzu foarte bine că este cu mult mai uşor să pună un zăgaz acestei noi vieţi colcăitoare, şi de aceia dete poruncă să se întărească în presenţa sa cetăţile cucerite dela Dunăre şi din Dobrogea. Astfel ajunse Giurgiul, cel ridicat de Mircea [1], în mânile unui comandant turcesc; la gurile fluviului, la Isaccea, ba poate şi în Ieni-Salè (Ieni-Sala), Osmanlâii îşi puseră străji. Ţara învecinată însă, care nu era bogată în cetăţi ca Moldova lui Alexandru, lâncezia alături, fără ocrotire, expusă la toate poftele prădalnice ale pustiitorilor de meserie, ce pândiau din cuiburile lor.

Trebuie să admitem că Mohammed n'a uitat Nicopoia-Mică, cea prevăzută odinioară de tatăl său cu o puternică garnisoană, şi că „Turnul" lui

[1] Wavrin, *Anchiennes cronicques*, Descrierea campaniei din 1445.

www.dacoromanica.ro

Baiezid străjuia iarăşi ţermul stâng al Dunării pentru Turci. În sfârşit un cronicar turc povesteşte că oşti turceşti ar fi apărut în Banat, iar «principes» ai ţării li-ar fi dat ostateci drept chezăşie a credinţei lor, cu care prilej chiar şi Severinul ar fi fost cucerit. Aceasta nu este de necrezut, căci măcar într'un alt punct se mai întemeiase o cetate.

După povestitorii turci ai acestor întâmplări, şi Mircea ar fi plătit învingătorilor săi acum pentru întâia oară tribut pe trei ani, ba chiar li-ar fi dat pe unul din fiii săi ca zălog al credinţei. Acum, se ştie că tânărul fiu al lui Mircea, cel de-al doilea născut al său, Dan, a slujit întâiu în oastea turcească, şi aceasta ar fi o confirmare a faptului că supunerea din 1417 era deplină [1]. Când prin campania personală a Sultanului Mohamned umilirea lui Mircea fu desăvîrşită, Voevodul «Ţării-Româneşti» atinsese acum o vârstă considerabilă şi de cîţiva ani, încă din 1413, el luase de asociat pe fiul său Mihail [2], care trăise de asemenea o bucată de vreme la Constantinopol. Mircea muri în cea din urmă zi a lui Ianuar 1418, lăsând după dânsul pe acest fiu şi asociat al său într'o poziţie extrem de grea, fără ca el să fi avut şi mijloacele de ajutorare prin care să se poată mântui [3].

În vremea aceasta Sigismund al Ungariei, Împăratul fără de preget, era ocupat în Apus. Ruda polonă, un «unchiu» al lui Mihail, care în anul 1414 trimisese la Argeş pe ducele lituan Sigismund Ko-

[1] Cf. cronicarii turci în traducerile lui Leunclavius şi Nöldeke; Chalkokondylas, pp. 77—80; Dukas, p. 201; Acte veneţiene, în Ljubić, *Listine* VIII, p. 218; Iorga, *Notes et Extraits*, I, p. 247; *Acte şi fragmente*. III, pp. 6-7. Cf. Iorga, *Chilia şi Cetatea-Albă*, p. 68 şi urm.; *Gesch. des osmanischen Reiches*. I, pp. 362, 375. Dan comandase şi trupele româneşti de ajutor ale lui Musa.

[2] Hasdeu, *Istoria critică*, p. 133.

[3] Cronicile sârbeşti dau data morţii. Cf. *Studii şi doc.*, III, pp. III—IV.

www.dacoromanica.ro

rybuth [1], era prea departe pentru ca să poată interveni în afacerile muntene, aşa cum o făcuse în Moldova. Ce-i drept, Turcii nu-şi deteră la început în mod faţiş osteneala de a ridica un pretendent împotriva lui Mihail, dar din Constantinopol, unde-şi găsise de câtva timp adăpost cel de-al doilea fiu al lui Mircea, din nenorocitul Constantinopol al sărmanului şi nevolnicului Împărat bizantin, porni o corabie, care aduse pe acel Dan la «Asprokastron» (Cetatea-Albă), şi acolo rebelii munteni aşteptau pe viitorul lor conducător. Alexandru al Moldovei oferi lui Dan ajutorul său, şi astfel izbucni în Ţara-Românească, întocmai ca douăzeci ani mai înnainte în Moldova, şi cum fusese casul chiar la Munteni înnainte de Mircea, vrajba frăţească pentru Coroană. Cu tot ajutorul unguresc ce-i veni din Ardeal, Mihail fu bătut şi ucis de Dan, care chemase în ajutor şi pe Turcii dunăreni [2]; aceasta se petrecu încă în anul 1420.

Era un bun prilej ca să pornească şi împotriva Cetăţii-Albe, care se potrivia minunat ca punct de sprijin pentru stăpânirea asupra părţii apusene a Mării-Negre, şi aşa, spre marea spaimă a lui Alexandru, bogatul port fu asediat în primăvara anului acestuia de lacomii «păgâni». Pentru ca să se apere măcar pe viitor de un eventual atac al Turcilor, cari stăpâniau în Ţară-Românească, Alexandru, cu toate că Dan îi datoria lui în primul rând tronul [3], puse meşteri din Podolia să-i întă-

[1] *Relaţiile cu Lembergul*, I, p. 7; *Studii şi documente*, XXIII, p. 293.

[2] Cf. Bizantinii citaţi mai sus, Cronica ungurească al iui Thurócz. IV, cap. 17, precum şi Analele sârbeşti, un hrisov al lui Mihail, în Eugel, *Geschichte der Walachei*, p. 164, notă, care trebuia să fie reprodus şi în Zimmermann-Werner-Müller, IV; alte două în Bogdan, *Relaţiile cu Braşovul*, pp. 6—7; *Documente*, pp. 6—8.

[3] Voyage de Guillebert de Lannoy, ed. Serrure, 1840; Potvin, 1879; Webb, în *Archaeologia*, XXI, 1826. Cf. de altfel *Chilia* şi *Cetatea-Albă*, pp. 82—84.

www.dacoromanica.ro

rească precum se cade portul său, Cetatea-Albă. În schimb însă în anul 1421 Ardealul fu cotropit de cete prădalnice turcești [1].

Energicul Sultan Mohamed însă muri încă 'n vara anului 1421. Fiul și urmașul său Murad, o fire de stăpânitor tot atât de energică—darul de a stăpâni stătea chiar în sângele sălbatec al lui Osman—, avu în primul rând să-și apere moștenirea împotriva «fiului lui Baiezid», Mustafà, ocrotitul de odinioară al lui Mircea; și un al doilea Mustafà, un frate a lui Murad, se ivi în Asia ca pretendent la tron. Apoi, ca să pedepsească pe Bizantini pentru sprijinul dat acestui frate, el întreprinse asediul Capitalei lor; curând după aceia, în anul 1423, fu atacată Moreia. De altă parte, Împăratul Sigismund, cu toate încurcăturile sale 'n Boemia, găsi încă timp să trimită spre Dunărea-de-jos pe Florentinul Pippo Span, un general care încă în 1419 adusese multe pagube Turcilor în Banatul Timișoarei. Dan se adaptă acestor noi împrejurări, întră în condiții de atârnare față de Ungaria și astfel avu tot odată ocasia să-și arăte în strălucirea biruinții însușirile militare și firea cavalerească.

Războiul la Dunăre începu chiar în anul 1422. Dan și Pippo trecură peste apă la Silistra și se întoarseră biruitori; tânărul Împărat bizantin vorbi, în timpul presenței sale 'n Veneția, de succesele ungaro-române [2]. Prin aceste atacuri de sigur brâul de cetăți de pe țermul stâng fu atunci din nou cucerit, și acesta e un fapt însemnat.

Totuși, îndată ce Sultanul avu mâna liberă, se puse stavilă acestei porniri. Un anume Radu, porec-

[1] Inscripție murală în Brașov, *Quellen der Stadt Brassó (Kronstadt)*, IV, p. 1.
[2] *Notes et extraits*, I, pp. 349—350.

www.dacoromanica.ro

lit Prasnaglava, primi dela Turci mijloacele de a-şi încerca norocul, şi se proclamă Domn. Atacul păru aşa de primejdios regelui unguresc, încât el însuşi veni în 1425 la Dunăre. Lui Dan i se deteră, ce-i drept, oşti de ajutor, dar în Maiu 1426 el fu doborât de puterea covârşitoare şi trebui să fugă 'n Ardeal [1]. Alexandru era bănuit că ar fi înlesnit această cucerire a ţării vecine de către Radu şi el poartă în anul 1428 titlul de: «stăpânitor a toată Ţara moldovalahă» [2], ceia ce nu se poate explica numai prin titlul grecesc al Mitropolitului său.

După întâmplările din 1395, Sigismund veni acum pentru întâia oară iarăşi în Ţara-Românească, pentru a nu avea aici de vecini pe Turci. Fiindcă ajunsese abia după multă întârziere la Braşov, Moldovenii, cari înnaintaseră acum până la Brăila, se întoarseră îndărăt. În primăvara lui 1426 pasurile fură trecute şi, în Maiu, Radu era şi alungat la sprijinitorii săi. Giurgiul fu întărit mai bine de Unguri, iar, ca răzbunare pentru ruşinea suferită, Dan dădea iarăşi târcoale pe ţermul turcesc, în apropierea Silistrei.

Cu aceasta Sigismund era iarăşi stăpân în Banatul Severinului. Moştenirea răposatului despot sârb, Ştefan (mort în Iunie 1427), şi-o însuşise în parte Sigismund şi pusese un comandant ungur în cetatea dunăreană a Belgradului. Regele Bosniei însă recunoscu ca moştenitor al său pe cumnatul lui Sigismund. În anul 1428 luptă Sigismund, care avea şi Români şi Litvani în oastea sa, iarăşi cu Turcii, cari încercau să-i smulgă ţinuturile sârbeşti [3]. Pentru a-şi putea păstra graniţa dună-

[1] Cf. şi Onciul, în *Enciclopedia română*, art. Radu Prasnaglava, în care se menţionează hrisoave mai vechi de la Radu.

[2] Hasdeu, *Archiva istorică*, I[1], p. 121.

[3] Cf. Katona, XII, p. 501 şi urm., şi celelalte izvoare date în Fessler, II, p. 575—375.

www.dacoromanica.ro

reană, Împăratul chemă pe vechii săi prieteni, Cavalerii Teutoni, şi dete comandantului lor, Klaus von Redwitz, încă între anii 1428 şi 1430, cetatea Severinului împreună cu «conducerea monetăriei şi ocnelor din Ardeal»[1].

Pentru a avea şi în colţul opus o puternică garnisoană gata de luptă, Sigismund voia să alunge pe Moldoveni din Chilia şi să încredinţeze cetatea Cavalerilor Banului Klaus. Alexandru trebuia să ispăşească prin pierderea tronului bănuiala trezită împotrivă-i, şi pentru înfăptuirea acestui gând Sigismund îşi asigurase, dacă nu ajutorul Poloniei, totuşi măcar pe acel al puternicului duce litvan Witold; Litvanul voia astfel să merite acea coroană regală pe care o ceruse de la Sigismund.

Se pare că Împăratul n'ar fi avut numai intenţia să înlocuiască prin una din creaturile sale pe nesuferitul Voevod, ci că i-ar fi trecut chiar prin minte să împartă ţara cu ceilalţi vecini, conform tratatului din 1412. Dan, pe care Turcii îl alungaseră încă odată în 1428, veni iarăşi în ţară şi orni în 1429 cu o puternică oaste să-şi recucereasc㠫vechile graniţi basarabene», ceia ce de altfel nu izbuti faţă de puternicul Alexandru. Dar armistiţiul ungaro-turc din 1429, moartea lui Witold în 1430 şi izbucnirea de noi tulburări eretice în Boemia zădărniciră în sfârşit toate mările planuri ale lui Sigismund. Fără să fi săvârşit ceva temeinic la Dunăre, mult preocupatul om îşi făuri alte ţeluri, pentru ca să le atingă şi pe acestea tot atât de puţin[2].

[1] Archiva Ordinului Teutonic din Königsberg, Raftul VI, 24. Cf. Minea, *Principatele române şi politica orientală a Împăratului Sigismund*, la această dată.

[2] Izvoarele în Prochaska, *l. c.*; în Lewicki, *Codex epistolaris saeculi decimi quinti* (Cracovia 1891, 1894; 2 vol.); în Pesty, *A szörényi Bánság*; în Voigt, *Gesch. Preussens*, VII; în *Deutsche Reichstagsakten* şi în *Codex diplomaticus patrius*. Mai de aproape se găsesc date în *Chilia şi Cetatea-Albă*. Cf. şi Hurmuzaki, I², p. 583.

www.dacoromanica.ro

Poziția Domnului moldovean rămase așa dar neclintită; și el trăi zile mai fericite de bătrîneță decât vecinul său de mai nainte, Mircea. În primul rând peri în necunoscute lupte lăuntrice dușmanul său, Domnul muntean Dan, și situația pe care o creă moartea lui îngădui Moldoveanului să joace un rol însemnat. Cu toate că Vladislav al Poloniei îl luase supt paza și ocrotirea sa, împotriva poftelor de cucerire ale lui Sigismund, relațiile lui cu acest Stat nu mai erau totuși așa de strânse ca mai nainte, și mai ales după despărțirea sa de Ryngala, întâmplată în 1421[1]; în schimb el găsi în Swidrigaillo, fratele lui Witold, în cestălalt schismatic, care nu năzuia la favoarea imperială, un bun prieten și vecin. Cu Turcii și Tatarii intră în bune relații și-și asigură astfel granița răsăriteană și sudică a țării sale. Astfel deci ajută el unui boier muntean, Aldea, care se da drept fiul marelui Mircea, să obțină moștenirea lui Dan, și spre măgulirea ocrotitorului său moldovean luă ca Domn numele de Alexandru. Acest Alexandru muntean se duse la Împăratul turcesc, îi cedă cetățile dunărene și-i mai trimise la Curte și douăzeci de fii de boieri ca ostateci[2]. Pentru a-l izgoni, Sigismund trimise pe un alt fiu al lui Mircea, și anume pe unul adevărat, care fusese crescut din copilărie la Curtea Împăratului, dar care făcuse odată o încercare de fugă în spre Polonia: îl chema Vlad și fu poreclit din causa cruzimii sale *Dracul*. Din Nürnberg veni Vlad la Târgoviște, noua sa capitală, unde-l găsim la în-

[1] Actul de despărțenie, latinește și slavonește, în Hurmuzaki, I[2]; corpul de ajutor din Moldova luptă și în 1422 împotriva Cavalerilor Teutoni; Dlugosz, XIII, p. 301.

[2] Bertrandon de la Brocquière. Cf. Bogdan, *Relațiile cu Brașovul*, p. 32; *Documente*, p. 51; (ediția Schéfer), p. 190. Cf. și St. Nicolaescu, *Documente slavo-romane*, București 1905, pp. 209—220.

www.dacoromanica.ro

ceputul anului 1432 în luptă neîntreruptă cu Alexandru-Aldea.

Pentru a pune capăt tulburărilor, Sultanul hotărî să-şi trimeată beglerbegul din Europa în ţerile dunărene. O mică oaste încercă să vină în Moldova, găsi însă pe Domn bine pregătit şi fu cu desăvârşire bătută. Grosul oştii însă alungă pe Vlad din Târgovişte şi pătrunse arzând şi pârjolind până în Ţara Bârsei. Alexandru-Aldea se găsia în suita stăpînului său, şi-şi mai continuă câţiva ani Domnia. În anii 1433 şi 1434 apărură Turcii iarăşi în Ţara-Românească, de sigur însă numai ca să-l apere împotriva lui Vlad, care se întorsese, dar abia în 1436 se ajunse la o mare expediţie împotriva acestuia din urmă, pe care-l sprijiniau şi Ardelenii. Câteva săptămâni Turcii pustiiră cumplit ţara şi la întoarcere luară cu dânşii, pe lângă mulţi alţi captivi, pe cât se pare şi pe noul Voevod. Acesta izbutise să ucidă pe Alexandru, dar avea şi destulă mlădiere, şiretenie şi agerime ca să îndulcească toate acusaţiile ridicate împotrivă-i. Din închisoarea castelului din Galipoli se întoarse el iarăşi de-a dreptul în Scaunu-i domnesc şi în 1438 însoţi pe Turci în expediţia lor de pustiire prin Ardeal [1].

Vlad poartă titlul de duce de Făgăraş şi Amlaş, şi nu-i lipseşte decât acela de Ban al Severinului pentru ca să apară de-o potrivă cu tatăl său Mircea. În realitate însă puterea sa nu se poate asămăna decît cu aceia a lui Mircea din ultimii lui ani. Ungariei nu putea să i se împotrivească, iar oraşele dela Dunăre se ţineau, ca şi mai nainte de el, de Turci.

Nici cu celalt principat românesc însă, cu Mol-

[1] Izvoarele se găsesc în *Studii şi documente*, III p. XI şi urm. Cf. Bogdan, *l. c.*, p. 25 şi urm; *Documente*, p. 30 şi urm.

www.dacoromanica.ro

dova, lucrurile nu stăteau mai bine. Înainte ca, în 1432, să se treacă norocos peste primejdia unei cotropiri turceşti, Alexandru năvăli în Polonia, pentru ca să iea 'n sfîrşit în stăpânire ţara Pocuţiei, şi i se şi izbândi aceasta. În vremea lipsei sale, îngrijii de afacerile ţării fiul său Ilie, născut din căsătoria lui Alexandru cu o Moldoveancă, Ana sau Neacşa [1]. Dar, curând după întoarcerea sa, în iarna (I-iu Ianuar?) 1433, ori mai curând 1432, bătrânul erou al păcii închise obosiţii săi ochi, iar părintescul său sceptru, care cârmuise în tihnă, se prefăcu în nerăbdătoarele tinere mâni ale fiilor săi într'o ascuţită sabie a războiului frăţesc. O perioadă a Atrizilor căzu, sângeroasă şi întunecată, asupra înfloritoarei Moldove, şi în ţara bunului şi blajinului pătriarh se vorbia acum de Domni alungaţi, de fraţi orbiţi, de rude ucise şi otrăvite şi de necontenite năvăliri duşmane.

Această năpaste fu ajutată şi de împrejurările din Polonia. Când Alexandru muri, încă domnià aici bătrânul Iagello, care acordase solemn «nepotului» său Ilie, la prestarea jurământului în anul 1433, dacă nu Pocuţia, cea de curând luată, totuşi cel puţin întreg ţinutul Sepenicului [2]. Curând după aceia Ştefan, un fiu natural al lui Alexandru, fugi în Ţara-Românească, unde fu primit de Vlad, care vedea în Ilie ca şi în tatăl acestuia un duşman. Când el, încă 'n anul 1433, izgoni din Scaun pe fratele neiubit, bătrânul rege Vladislav primi fără multă greutate jurământul de credinţă al biruito-

---

[1] Dlugosz, XIII, pp. 461—462; *Revista p. ist., arch. şi fil.*, VII, pp. 370—371; Ursu, *l. c.*, p. 49; *Studii şi doc.*, VI. p. 652 şi urm. G. Popovici, *Anul dela Martie în timpul lui Alexandru-cel-Bun*, Bucureşti 1905; Onciul, *Datele cronicelor moldoveneşti asupra anilor de Domnie ai lui Alexandru-cel-Bun*, în „Analele Academiei Române", Bucureşti 1905.

[2] Hurmuzaki, I², pp. 580—581.

www.dacoromanica.ro

rului, cu toate că Ilie, care se refugiase la dânsul, era căsătorit de mulţi ani cu Marinca, o soră a soţiei lui Vladislav cel tânăr, fiul regelui. Rudă apropiată, Ilie luptase, ce-i drept, împreună cu tatăl său împotriva Poloniei, şi numai după un întreg an plin de duşmănii necontenite se hotărâse a oferi omagiul; Ştefan făcuse fără îndoială acelaşi lucru, dar trăsese foloase mai mari [1].

De altfel Ştefan nici nu se găsia într'o situaţie care să-l constrângă la o supunere necondiţionată: încunjurat de boierii ţării sale, cunoscând tulburările din Litvania vecină, el ceru în primul rând să se declare anume, prin acte regale speciale, iertare pentru toate cele întâmplate şi recunoaşterea că ţara Sepenicului face parte din Statul său ereditar. Aceasta a fost şi acordat; numai Pocuţia afară de un singur sat fu păstrată de rege, şi Ştefan nu primi, ca tatăl său, titlul de „gospodar", ci numai vechiul, mult mai simplul şi mai umilul titlu de Voevod. După ce comandantul Haliciului aduse la Suceava aceste acte, Ştefan prestă în faţa lui jurământul de credinţă şi se mai indatoră la omagiu personal, de îndată ce regele sau fiii săi vor păşi în ţara lor rusească [2].

Curând după aceasta muri bătrânul rege şi lăsă doi fii de tot nevrâstnici. Pe când noul stăpânitor polon se afla încă supt epitropie şi jucându-se copilăreşte cu sceptrul său, Ilie, ale cărui rugăminţi de liberare din închisoarea castelului Sieradz se pierdeau, din causa trecutului său, neascultate în dietele polone, fugi în Moldova, unde cu trupe străine şi localnice începu iar lupta pentru tron. Totuşi după câteva bătălii fraţii încheiară în August 1435 un tratat care acorda amândurora ace-

[1] *Chilia* şi *Cetatea-Albă*, pp. 302—303.
[2] Hurmuzaki, I², p. 842 şi urm.

www.dacoromanica.ro

Iaşi titlu de: «Domn ţării moldoveneşti»; conform acestuia, Ilie îşi culegea veniturile din partea de Miazănoapte a ţării, iar Ştefan din ţinuturile Vasluiu, Bârlad, Tecuciu, Olteni, Covurluiu şi Chilia. Căpitanii din Podolia ai regelui polon mijlocisera în mod patriarhal această învoială, şi regele fu recunoscut ca ocrotitor al tratatului. Ilie, reprezintantul în afară al acestei îndoite Domnii moldoveneşti, înoi după aceia, încă în 1435, jurământul său, iar în anul următor veni în persoană la Lemberg pentru a se închina cu solemnitate mare suveranului său. El nu făgădui numai un tribut anual, un dar de boi, de cai, de stofe de purpură şi cară de morun,—era întâia oară când un Domn moldovean făcea aceasta, — ci, pentru a îndrepta vina tatălui său faţă de Poloni, jertfi de bună voie şi toate drepturile sale asupra ţinutului Sepenicului, cu Ţeţina, Chmielowul şi Hotinul[1]: acesta era însemnatul resultat al sforţărilor sale războinice[2].

Pe când Moldova cădea într'o aşa de adâncă atârnare formală faţă de Polonia, iar din pustiita Ţară-Românească neobositul Vlad Dracul era târât de Turci la închisoare, muri, după atâtea strălucitoare, dar zădarnice fapte, pe care nu le poate săvârşi decât un om ambiţios cu mijloace puţine, dar cu titluri mari şi cu pretenţii uriaşe, Împăratul şi regele Sigismund. Supt ginerele şi urmaşul său Albert toate silinţile ce se făcură pentru a se izbândi ceva împotriva Turcilor, cari năvăliau din toate părţile, rămaseră fără un resultat vădit: în 1439 Sultanul putu urmări nestânjenit de nimeni cucerirea Serbiei, însemnata cetate Semendria

[1] Hurmuzaki, I¹: v. anexa slavonă, şi Dlugosz, la anul 1436.
[2] Actele în anexa slavonă din Hurmuzaki, I². Cf. *Chilia şi Cetatea-Albă*, p. 93 şi urm. Atârnarea de vasalitate a Moldovei de Polonia o recunoaşte Ilie şi în 1439.

www.dacoromanica.ro

căzu în adevăr în sângeroasele sale mâni. Pentru a mări şi mai mult haosul şi pentru a slăbi şi mai bine creştinătatea din aceste părţi, veni şi moartea prea timpurie a tânărului şi energicului principe. Regelui polon i se cădea acum moştenirea înaintaşului său Ludovic, oferită împreună cu mâna văduvei lui Albert, şi fără zăbavă apăru el, în primăvara anului 1440, în Ungaria. Dar aici starea anarhică ajunse aşa de departe, încât trebui încă multă luptă până ce Vladislav să-şi poată lua cu drept cuvânt noul titlu. De fapt aceasta se împlini abia în 1443, când regina Elisabeta muri, înainte de a doua căsătorie, a ei silită cu noul venit, şi pentru Vladislav nu mai exista decât un singur rival: acesta era însă un rege în leagăn, fiul postum al lui Albert.

Totuşi Vladislav chiar şi acum nu era decât în aparenţă stăpân pe puterea regală. Căci, pe când se dădeau aceste lovituri de spadă pentru rege, regină şi regalul fiu, un om de origine umilă se înălţase, prin mari merite către patrie, creştinătate şi cultură, dacă nu până la treapta cea mai înaltă, totuşi până la cea mai mare faimă. Ioan Hunyadi era un «Oláh», un Român din Ardeal, un «viteaz», din sânge de Voevod şi în timpul celor cincisprezece ani în cari întreprinse campanii contra Turcilor, el stăpâni, nu numai toată graniţa sudică, ci şi prelungirea ei transalpină. Tot ce se ţinea de aceste cruciate de apărare aparţinea acestui cavaler al Crucii, iar Ţara-Românească şi Moldova erau însemnate avanposturi în lupta împotriva Turcilor sau Tatarilor, cari întemeiaseră un nou Hanat în Crimeia şi de acolo cutreierau deşertele câmpii ale Podoliei. Printr'însul se restatornici în oarecare măsură unitatea în simţiri şi în fapte a neamului românesc, întreruptă timp de un veac:

www.dacoromanica.ro

aceasta se înfăptui prin steagul crucii, purtat de un vânjos braţ românesc.

Corbul de pe armele Hunyazilor şi porecla de Corvinus, pe care familia o căpătă abia supt regele Matiaş, fiul acestui cavaler Ioan, nu sunt mărturii îndestulătoare ale unei origini „transalpine". Un lucru este însă sigur, că în anul 1409 exista o familie românească, ostaşi de meserie, care se alcătuia din fraţii Voicul, Mogoş şi Radu, fiii unui anume „Sârbul", dintr'un alt Radu, fiul „Sârbului" cu o altă soţie, şi din Ioan, fiul lui Voicul, care Ioan număra pe atunci cam la douăzeci de ani, cum şi dintr'un alt frate mai mic, căruia i se zicea tot Ioan. Voicul căpătă atunci dela regele Sigismund, căruia-i sluji ca „viteaz", adecă „aulae miles", o moşie în comitatul Inidoarei. Până foarte târziu Ioan cel mare nu se distinse prin nimic deosebit de tovarăşii săi de-o vrâstă. Şi aceştia erau în cea mai mare parte Români, iar elementul românesc, care căzuse aşa de jos, începu din nou, în timpul necontenitelor războaie cu Turcii, cari ameninţau la cele două hotare, să joace un rol şi să se urce mai sus pe scara politică şi socială. Vremea Voevozilor neatârnaţi, a cnejilor temuţi, trecuse de sigur, dar, când nu era an fără expediţii de pustiire ale neîmpăcaţilor duşmani păgâni, ale neînvinşilor *dracones* musulmani, când soldatul de meserie trebuia să fie de pază la toate trecătorile, totdeauna la pândă, atunci strălucitoarele *banderia* din vremea mai veche, cavaleria de paradă a Angevinilor, nu alcătuiau mijlocul de apărare potrivit. Tot mai des fură trimeşi «Valahii» în ţinuturile păduroase şi de stânci, pentru ca aici, invincibili prin cel mai mare curaj şi tot odată cele mai puţine cerinţi, să lupte cu viclenie şi îndărătnicie împotriva asiaticilor achingii turci, împotriva săl-

www.dacoromanica.ro

batecelor «sentinele pierdute» otomane. *Castrele* vechilor timpuri pecenego-cumane, care de multă vreme zăceau aproape părăsite, fură din nou întărite, şi alături de ele, în *districtus olachicales*, în judeţe pline de soldaţi fură aşezaţi Români de-ai regelui şi elemente fugare, care părăsiseră moşiile nobililor sau ale Bisericii, precum şi Saşi şi iobagi. Vechile «libertates» ale Românilor, călcate în picioare de Ludovic-cel-Mare, fură din nou chemate la viaţă de Sigismund [1]. Şapte judeţe din acestea ale graniţei militare, care se întindeau de la Poarta-de-fier a Murăşului până la Severin şi Orşova, se creară în al XV-lea vec ca *sedes* [2].

Prin această iobagii români simţiră şi mai greu apăsarea proprietarilor de pământ, şi în lipsa Împăratului, în vremuri de cea mai mare primejdie turcească, ei se uniră cu ceilalţi ţărani aserviţi, cu *nenobili maghiari*—cu toţii supt înrâurirea răzvrătitoare a husitismului—pentru ca în comun să-şi câştige libertatea cu armele, menite altui duşman, ceva mai crud. Conducător de partea românească este un oarecare Mihail; căpetenia întregii puteri ţărăneşti însă, Voevodul acestei *jacquerii*, un Ungur, Paul din Vajdaháza, îşi iea un titlu neobişnuit, răsunător: «vexilifer universitatis regnicolarum hungarorum et valachorum huius principatus Transylvaniae», „stegar al tuturor ţăranilor unguri şi români din principatul Ardealului". Pe vârfuri de munte, acolo unde din cea mai adârcă vechime se adunau Români la *nedei* şi *târguri*, se încheiară tratate cu nemeşii şi cu Saşii, cari câştigaseră de partea lor şi clasa mai înaltă a Secuilor liberi, neatârnaţi.

---

[1] Hurmuzaki, I², p. 491, no. 404. Pentru familiile voevodale româneşti şi situaţia acestei categorii v. amănunte în Iorga, *Istoria Românilor din Ardeal şi Ungaria*, I, Bucureşti 1915.

[2] Hurmuzaki, II², p. 12.

www.dacoromanica.ro

Ce cereau bieţii oameni sălbătăciţi e lesne de găcit: ei voiau să-şi plătească dările numai în moneda mai mică, obişnuită la ei, şi nu cu aurul bogaţilor, care li lipsia; voiau să li se recunoască prin lege dreptul de a se putea strămuta în schimbul unui *terragium*, ca drepturile ţerăneşti moştenite să nu li fie atinse de seniori, ca să nu-i mai silească la dijma porcilor şi albinelor, ci ca stăpânii să se mulţămească doar cu un număr hotărît de zile de clacă la câmp sau la moară, cu o dare de ovăs şi turte, ca să nu poată fi duşi cu sila la lucru în mine, ca să li se îngăduie plantarea şi cultivarea viţei de vie, ca pagubele pricinuite de armatele în trecere să nu rămână nedespăgubite şi ca ei înşişi să se poată înfăţişa ca martori împotriva nobilului. La început, îndată după biruinţă, li se încuviinţă totul. Dar în curând noi forţe duşmane se adunară, care smulseră oştii numeroase, dar rău conduse şi prost înarmate, condiţii mai grele: darea de un florin de aur pentru fiecare plug cu opt boi şi pentru orice număr corespunzător de vite, plocoane anuale, o zi de clacă pe săptămână, recunoaşterea jurisdicţiei senioriale la curtea nobilului sau a superintendentului bisericesc, plată în termin scurt a *terragium*-ului, pentru a căpăta dreptul de strămutare, îndatorirea de a purta armele pentru apărarea ţării, amnistia pentru cele petrecute, pe lângă care cel ce va rupe această învoială, în casul când e nobil, e îndatorit să dea satisfacţie, pe când ţăranul trebuie să plătească greşala cu capul. Despre un sfat anual de oameni buni şi batrâni, care să se adune sus pe munte pentru a cerceta dacă s'au păzit cumva condiţiile «înfrăţirii», despre acest cuminte şi naiv parlament nu mai e acum vorbă. Amnistia fu în sfârşit solemn pecetluită

www.dacoromanica.ro

cu sângele celor chinuiţi şi executaţi. O protestare nouă, sângeroasă, împotriva acestul fapt nu se ridică decât abia după un veac de paşnică şi dureroasă răbdare [1]. Ocrotiţii venetici, înzestraţi cu privilegii, puseră din nou căluşul de fier în gura sângerândă a stăpânitului «populus» al ţerii; ogoarele părăginite îşi căpătară iarăşi vitele de muncă.

Răscoala, care-şi găsise cei mai mulţi părtaşi printre Români, nu izbuti şi sluji numai ca să împiedece prescrierea sancţionatoare a nedreptăţii. Dar aceiaşi orânduire militară a Împăratului Sigismund dete posibilitatea de a ajunge la faimă unui mare număr de «milites» români şi de «vitezi valahi», cari, cunoscători ai trecătorilor, ai desişurilor de pădure şi ai malurilor mlăştinoase ale râurilor, erau mai potriviţi decât oricari alţii pentru veşnicul războiu de harţă cu Turcii, ce stăteau la pândă. Actele de danie cu care se răsplăti primejdioasa luptă de ani de zile ni-au păstrat mai bine numele acestor luptători pentru Ungaria şi creştinătate decât părtenitoarele sau prea scurtele însemnări cronicăreşti ale ţerii. Între aceştia sunt membrii familiei Bizere, cari erau încă amestecaţi în luptele împotriva lui Dan I-iu, neamul Ciorna, din sinul căruia se luă pe la 1450 şi un Ban de Severin, apoi Muşna, Chendriş, Cândea, cei mai viteji din Banat, din ţara Haţegului şi din ţinutul Inidoarei.

De oare ce ţara se bucura de o desăvârşită anarhie supt marele, dar totdeauna depărtatul Împărat şi rege, «vitezii» şi soţii lor români se amestecă în afacerile ţerilor vecine. Vlad Dracul îşi petrecea vremea când în Ţara-Românească,

[1] Hurmuzaki, I², pp. 615 şi urm., 621 şi urm, 636, No. 536; cf. II², pp. 120—123.

www.dacoromanica.ro

când în proprietăţile sale transalpine, pe care i le confirmase puternicul protector. Aici căuta el bani şi soldaţi, în schimbul cărora dădea pământ noilor boieri făgărăşeni [1]. La dânsul, în principatul său românesc disputat cu înverşunare, dacă nu chiar şi în Moldova, ale cării relaţii cu Ungaria în această vreme nu sunt destul de cunoscute, veniau ca să câştige leafă, pradă, pământ şi glorie boieri din Făgăraş, *nemeşi* din Haţeg şi ţărani din ţinutul dimprejur [2].

Ambii «Oláh Iános», cel mare şi cel mic, cari-şi începuseră cariera militară supt familia Chák, supt Francisc de Csanád, episcopul de Agram, şi apoi, între 1433—1435, supt ducele Milanului [3], poate să fi găsit de lucru şi la «Voevod» şi învăţară aici, în necontenitul războiu din cetăţile dunărene împotriva «păgânilor», marele meşteşug de a se împotrivi puterii turceşti după aceiaşi metodă de luptă. Banii jăfuiţi sau cei primiţi ca leafă ei îi împrumutară tesaurului regal, care avea nevoie şi de cele mai modeste sume, iar în schimb luptătorii căpătară ca amanet moşii regale, la a căror răscumpărare nici nu era de gândit, şi astfel pătrunseră în sinul nobilimii ardelene. După 1435 ei ajunseră apoi răpede la vază şi putere [4].

În faţa necontenitelor asalturi turceşti, puţin numeroşii Cavaleri Teutoni din Severin se retraseseră, poate abia numai după moartea protectorului lor, Împăratul care-i chemase. Probabil în numele unuia din proprietarii legitimi ai ţinutului,

---

[1] *Studii şi documente*, II, pp. LXIV-XV; Bogdan, *Relaţiile cu Braşovul*, pp. 39, 40, 44—45; *Documente*, pp. 59, 61.

[2] Hurmuzaki, I [2], pp. 592—594, No. 436; p. 590, No. 492.

[3] Bonfinius, III, cap. IV, p. 304, din ed. de la 1690.

[4] Ioan cel mare însoţise şi pe Sigismund în expediţiile lui imperiale şi în cele din Boemia; diploma din 1455, în Hurmuzaki, II [2], p. 80.

www.dacoromanica.ro

al Voevodului muntean, cei doi fraţi «Oláh» îşi luară pe samă apărarea ţarii Severinului şi aduseră mici trupe proprii de călărime şi pedestrime la Severin, Orşova şi Mehadia. La Apus mica lor putere de sine stătătoare se alipia de posturile din Caraş, Keve şi Belgrad, a căror apărare era încredinţată unui întreprinzător Ragusan, Franco de Talovaci. Elisabeta şi Albert, noua pareche regală, recunoscură fapta, plătiră însă numai o foarte mică parte din cheltuieli şi, de oare ce fraţii luară pe a lor socoteală restul, ei căpătară ca amanet noi domenii ale Coroanei. În acelaşi timp cei doi Ioan de Hunyadi fură numiţi în chip solemn Bani de Severin. Când, ceva mai târziu, izbucni războiul intern pentru tron, Banii ajutară pe «regele polon» împotriva mult mai puternicilor baroni, urmărind tot într'o vreme şi lupta lor cu Turcii din Bulgaria, şi apărară aşa de bine graniţa, încât, în aceste vremuri de tulburări, comandanţii Sultanului nu găsiră niciun prilej să se năpustească biruitori în ţara anarhiei. Din mâna lui Vladislav iarăşi căpătară ei pe lângă vechile proprietăţi, altele nouă. În anul 1441 Ioan cel mare—despre fratele său nu se mai vorbeşte de aici înainte—, fără să-şi părăsească situaţia în Banatul Severinului, era şi Voevod al Ardealului, după Ladislau de Chák, şi comite de Timişoara, *comes temesiensis*, ca urmaş al «markgrafului» lui Sigismund, vestitul Italian Pippo. Prin apărarea Belgradului împotriva Turcilor, cari încercau să întindă mai departe graniţile de Miazănoapte ale Serbiei cucerite, printr'o incursie norocoasă, în care bătu în interiorul noii provincii turceşti pe comandantul ei suprem, Isac-Paşa, îşi dobândise Ioan această poziţie strălucită [1].

[1] Cf. Hurmuzaki, I², pp. 462-463, 651-652, 664-665, 671, 678-679.

www.dacoromanica.ro

Prin biruinţa sa din 1440 Ioan din Inidoara nu împiedecase numai o năvălire turcească în Ungaria din spre Serbia, acum pe deplin cucerită, ci deschisese o eră de lungi şi grele lupte de apărare a tuturor graniţilor ungureşti împotriva puterii osmanice în continuă înaintare şi dăduse creştinilor putinţa de a pătrunde şi ei peste ţermul sudic al Dunărei.

La 1441 în Ţara-Românească, pe care o avea 'n sfârşit în stăpânire asigurată, domnia Vlad Dracul, dar ca vasal al Turcilor, cu cari împreună pătrunsese la 1438 în Ardeal. In Moldova, relaţiile dintre cei doi fraţi împăcaţi, Ilie şi Ştefan, erau încă paşnice. Cel d'intâiu ducea o viaţă puţin strălucită 'n Suceava, în mijlocul obişnuitelor afaceri de cârmuire; celui din urmă-i căzuse sarcina, mai grea, să-şi apere posesiunile din «Ţara-de-jos» împotriva Tatarilor din Crâm, cari, de o bucată de vreme, de sigur în urma aţiţărilor turceşti, se puseseră iarăşi în mişcare. În anul 1439 veni şi Ilie la Vasluiu, ca să apere principatul comun de o navală tătărască, dar după plecarea lui hordele sălbatece se năpustiră în ţară şi pătrunseră, fără a întâmpina resistenţă, până la Botoşani în Decembre 1440, pe când Hunyadi avea de lucru cu begii sârbi; o ceată de Tatari veni să ardă Bârladul şi Vasluiul: intervenţia regelui ungaro-polon la Poartă avu numai

www.dacoromanica.ro

puţin efect [1]. Ştefan pusese a se întări din nou, de către un meşter străin, Cetatea-Albă, care-i era încredinţată [2].

În anul 1442 Murad trimese pe begul său de la Dunăre, Mezed, prin Ţara-Românească în Ardeal. El veni, bătu la Sânt'Imre garnisoana ţării şi voià prin Martie să se furişeze cu prada prin pasurile apusene. Regele «polon» al Ungariei se lupta tocmai împotriva Cillyilor, dar Hunyadi putu alerga spre locul primejduit; după obiceiul curat «valahic» aşteptă el cu ai săi *castrenses* la Poarta-de fier a Carpaţilor. Turcii fură bătuţi şi răspinşi îndărăt în ţară. Când ei căutară apoi trecătorile în spre Ţara-Românească, aflară şi aici o primire puţin prietenoasă din partea lui Vlad Dracul. După ce Sultanul pusese la închisoare pe fiii lui Vlad, ca pedeapsă pentru vina tatălui, veni spre toamnă însuşi beglerbegul Rumeliei cu o mare şi bună oştire, găsi însă înaintea sa, ca şi predecesorii săi pe timpul lui Mircea, o ţară pustie, şi, când voia, mergând de-a lungul Ialomiţei, să năvălească în Ardeal, întâlni pe Hunyadi şi suferi o înfrângere hotărâtoare. Restul barbarilor fu urmărit până la Dunăre [3].

Îndată după cel d'întâiu succes al său Hunyadi încheiase tratate cu Voevodul din Ţara-Românească şi cu cel din Moldova, prin care se garanta regatului unguresc suzeranitatea asupra principatelor române, şi marchisul bănăţean era îndatorit la sprijinirea lor militară. În anul următor restauratorul

---

[1] *Cron. dela Bistriţa*, în Bogdan, *Cronici inedite*. Cf. *Chilia şi Cetatea-Albă*, pp. 98—99.

[2] *Memoriile Societăţii din Odesa* (rusește), vol. II, XV; cf. *Conv. lit.*, XXXV, pp. 247 şi urm., 469 şi urm.

[3] Cronici sârbeşti, veneţiene şi ungureşti, povestirea lui Wavrin; critica şi indicarea mai de aproape a izvoarelor în Huber, *Kämpfe der Ungarn gegen die Türken*, *Arch. f. öst. Gesch.*, LXVIII, an. 1885; apoi Iorga, *Studii şi documente*, III, p. XIII şi urm.

www.dacoromanica.ro

Statelor creştine subjugate întreprinse o strălucită expediţie în Serbia, unde voia să pună pe Gheorghe Brancovici, despotul refugiat în Ungaria. La început erau să se apuce drumul prin Ţara-Românească, mai apoi însă se alese ca mai sigur cel prin Belgrad, şi totuşi Vlad se alipi cu 20 000 de oşteni, boieri şi ţerani liberi la steagurile ocrotitorului său. Voevodul moldovean însă nu apăru: el avea destule lucruri grozave de împlinit în ţara lui. Se pare de fapt că Hunyadi ar fi încheiat şi cu stăpânitorul, mult mai însemnat pentru scopurile sale, al Moldovei-de-jos, un tratat analog: prin aceasta câştigă Ştefan curajul să se declare independent şi să năzuiască la Domnia întregii ţări. În Maiu 1443 el se găsia în capitala sa Suceava, şi nenorocitul frate fu orbit, după moda bizantină şi turcească— acelaşi lucru se întâmplase de pildă în 1438 fiului de despot Grigore. Doamna lui, Marinca, fugi şi dete Polonilor ei cetăţile din ţinutul Sepenicului [1].

Şi la marea expediţie din 1444, prin care Hunyadi nădăjduia să supună şi Bulgaria, deci să încunjure Statul unguresc cu un brâu de ţeri tributare şi să câştige—până la definitiva izgonire a Turcilor—linia Balcanilor, şi la această campanie nu luă parte decât Vlad Dracul. La Nicopole el se uni cu oastea ungurească care înainta supt însăşi comanda regelui. El se împărtăşi şi din bucuria biruinţei şi din durerea nenorocirii dela Varna, în care căzu tânărul şi prea cutezătorul Vladislav. Că Vlad s'ar fi folosit de acest prilej ca să iea prins la întoarcere pe binefăcătorul său, nu e prin nimic dovedit [2].

---

[1] Cronica ţării şi documentele în Hurmuzaki, II[2]. Cf. *Chilia şi Cetatea-Albă*, pp. 100-101.

[2] Cf. mai ales povestirile lui de Palatio, în Lewicki, *Codex epistolaris*, şi a lui Beheim, în *Quellen und Forschungen zur vaterländischen Geschichte, Literatur und Kunst* (Viena 1849). Bogata bibliografie e dată în Iorga, *Studii şi documente*, III, şi în *Notes et extraits*, I. La acestea

www.dacoromanica.ro

După marea înfrângere dela Varna, nu toți acei cari năzuiau la alungarea Turcilor din Europa își pierdură speranța lor, care tocmai strălucia încă atât luminos. Ducele Burgundiei trimisese mai de 'nainte în Levant corăbiile sale echipate în Veneția, împreună cu acele ale Papei, ca să împiedece așteptata fugă a păgânilor în Asia. Această flotilă, acum fără țel, veni cu vitejii cavaleri francesi prin Marea Neagră, în care Turcii nu-și stabiliseră încă puterea lor, spre gurile Dunării și sui cursul apei, ca să caute pe dispărutul rege Vladisiav și să iea parte la noua expediție ungurească din 1445. După ce cruciații aflară vestea morții regelui, ei încheiară un tratat cu Vlad și Hunyadi, pentru a-și încerca încă odată norocul împotriva Turcilor dela Dunăre: la dreptul vorbind, acum ei nu mai cutezau să încerce o mare expediție primejdioasă, ci numai cucerirea țermului drept și stâng al Dunării, pentru a descătușa astfel Țara-Românească din lanțurile turcești. Aceasta nu reuși însă decât față de cetăți mai mici sau mai puțin întărite, ca Turtucaia și Giurgiul, pe când la Silistra și Turnu toate încercările deteră greș. Nici venirea în persoană a lui Hunyadi la Turnu, Nicopoia-Mică din timpul lui Sigismund, nu ajută întru nimic, și, după ce trecu de formă Dunărea la Rahova, oastea creștină se împrăștiè [1]. Cu toate că Hunyadi fu ales în 1446 regent al Statului unguresc, el nu-și înoi atacurile împotriva Osmanlâilor. Vlad încheiè pace cu aceștia din urmă și predete încă și pe Bulgarii cari se refugiaseră la dânsul, în număr de 12.000.

---

se mai adaugă polemica mai nouă dintre A. Brückner, *Geschichte der polnischen Literatur*, și câțiva învățați unguri în „Szazádok", 1901, cari utilisează scrisori particulare ale adversarului și alte piese justificative. Cf. și *Mitteil. des Instituts für österr, Geschichtsforschung*, 1904.

[1] Wavrin, Scrisoarea lui I. de Zredna, Schwandtner, *Scriptores*, II; *Studii și documente*, I-II, pp. XXV—XXVII.

www.dacoromanica.ro

Aceasta supără pe guvernatorul unguresc, care nu voia să priceapă situaţia de nesuferit a ocrotitului său de până atunci. La sfârşitul lui 1446 el porni spre Ţara-Românească; în timpul marilor serbători de iarnă Vlad fu învins şi, împreună cu fiul său mai mare şi tovarăş de Domnie, Mircea, ucis[1]. În locul lui fu numit Domn-vasal un Vladislav, fiul lui Danciul şi nepot a lui Dan I-iu.

În acelaşi an însă Roman, fiul lui Ilie, ucise, de sigur cu ajutor polon, pe unchiul său, usurpatorul Ştefan. Acesta, după o scurtă şi necunoscută luptă, se refugiase în Ţara-de-jos; aici fu prins, decapitat de calău şi leşul său fu depus la Mănăstirea Neamţului (13—16 Iulie 1447). În străduinţile lui de a pune mâna pe sângeroasa coroană a bietei ţări moldoveneşti, Roman îşi găsise un ajutor în soţul surorii sale, Domnul muntean Vlad Dracul, şi tocmai de aceia nu putea el fi pe placul lui Hunyadi. Acum puterea regatului ungur era destul de mare pentru a pune şi în Moldova Domni după voinţa sa. Din Ardeal veni un oarecare Petru, care se însurase cu bătrâna soră a lui Hunyadi şi acordase Braşovenilor un privilegiu comercial: el izbuti să răspingă pe rivalul său, care şi muri la 2 Iulie 1448. După moartea lui Roman, al cărui frate Alexandru — numit de mamă sa Polona; Olechno — era foarte tânăr, putea şi noul rege al Poloniei, Casimir, să primească omagiul lui Petru; aceasta se şi întâmplă curând după aceia, în August[2].

Abia acum porni Hunyadi spre Varna ca să

---

[1] Cf. *Studii şi doc.*, III, pp. XXVII—XXVIII şi Hurmuzaki, I², p. 758, nº. 626. Cf. C. Kogălniceanu, în „Convorbiri literare“ pe 1923.

[2] Acte slavone, publicate de I. Bogdan în „An. Acad. Rom.“, XI; Hurmuzaki, I²; Dlugosz şi Cronica moldovenească; *Chilia şi Cetatea-Albă*, pp. 101—102; Iorga, *Istoria lui Ştefan-cel-Mare* (Bucureşti 1904), p. 41—2 şi aici, mai departe.

www.dacoromanica.ro

răsbune ruşinea îndurată. Sârbii erau mulţămiţi cu situaţia câştigată în 1443 şi nu mai aveau poftă de mari întreprinderi. Domnul din Ţara-Romă-

Vlad Ţepeş (după portretul de la Ambras).

nească nu se mişcă şi trimise ocrotitorului său numai trupe de ajutor. Din nou campania se încheiè cu o înfrângere, la Cosovo, cea de tristă

www.dacoromanica.ro

amintire. La întoarcere, învinsul erou «Iancu» fu prins de Gheorghe Brancovici; după toate aceste neizbânzi şi umilinţi, Hunyadi se întoarse în Ardeal şi pedepsi şi pe Român pentru indiferenţa-i, retrăgându-i feudele cisalpine[1].

Totuşi, nicio schimbare de Domn nu avu loc în Ţara-Românească, şi Vladislav trebui să se mulţămească cu plângeri împotriva purtării Guvernatorului Acelaşi Guvernator găsi însă prilej, şi nu numai odată, să intervină în Moldova.

Bogdan, un fiu nelegitim al marelui Alexandru-cel-Bun, botezat după numele fratelui lui Alexandru, se ridică după sfârşitul Domniei şi vieţii fratelui său vitreg, Petru. Dar Petru venise din Ardeal, dăduse Saşilor de acolo libertăţi comerciale şi, pe de-asupra, ca să înlesnească planurile de cruciată ale lui Hunyadi, îi cedase însemnata cetate Chilia. De altă parte, Polonii trimiseră ca urmaş al lui Roman, care să stârpească pe toţi usurpatorii nelegitimi, pe tânărul Alexandrel (pentru mama sa polonă şi pentru prietenii săi din Polonia: Olechno). Atunci Bogdan recunoscu că trebuie să jure credinţă regentului ungur, dacă vrea să aibă ajutor, şi-şi îndeplini planul la 11 Februar şi la 5 Iulie 1446[2]: în cel d'intâiu din aceste importante tratate, Bogdan făgăduia «cinstitului său părinte» că nu va recunoaşte nimănui vre-odată această calitate, că va ajuta pe regent cu oastea şi-i va oferi un loc de refugiu la vreme de nevoie; în al doilea mai adăoga încă o clausă, prin care asigura Ţării-Româneşti, căreia i se încredinţase

[1] Acte slavone publicate de I. Bogdan în „An. Acad. Rom.", XI; Hurmuzaki, I; Dlugosz şi Cronica Moldovei; *Chilia şi Cetatea-Albă*, pp. 101-102; Iorga, *Istoria lui Ştefan-cel-Mare* (Bucureşti 1904), pp. 41-2 şi mai jos.

[2] I. Bogdan, în „An. Ac. Rom.", XI, pp. 55-8.

www.dacoromanica.ro

Chilia, stăpânirea ei pașnică, atât timp cât îi va fi pe plac lui Hunyadi. La prima dată Bogdan era alungat de Poloni, cari țintiau o anexare a Moldovei la Roman, peste Siretiu; în Iulie el se afla în Suceava, în Septembre încheia un armistițiu, după care urmă un atac neașteptat al armatei regale. În anul 1451 războiul începu cu noi puteri, și, pe când Bogdan se afla la Reuseni, aproape de Suceava, el fu surprins și ucis la un ospăț de un al doilea Petru Voevod, «fiul lui Alexandru» — care Petru purtase numele de Aron. Alexăndrel ru voi să împartă țara cu acest usurpator, se luptă cu dânsul mai mulți ani, se puse supt ocrotirea ungurească și jură, foarte umil, credință «tatălui său Ianuș Voevod»; dar, învins fiind în 1455, el căută un adăpost în Cetatea-Albă, unde acest tânăr vițios muri, ucis de propriii săi boieri.

Astfel, întreaga țară rămase celui de-al doilea Petru [1].

Rare ori și-a cumpărat un principe Domnia cu atât de mari umilințe ca acest nenorocit fiu al lui Alexandru-cel-Bun. El știa că Hunyadi nu l va îngădui, după ce-i ucisese pe protejat și după ce izgonise și pe Alexăndrel, care se legase față de guvernatorul Ungariei prin jurămîntul de credință. De aceia căută încă din 1455 să capete ocrotirea polonă și o și primi definitiv în 1456. Ca răsplată făgădui oști contra Ordinului Teutonic, 400 de călăreți cu lănci «așa-numite bronnych», apoi boi pentru același război baltic; pe lângă aceasta, să cedeze Marincăi, văduva lui Ilie, Siretiul și Volovățul, și-i mai dădea nădejdea că i-ar putea adăugi odată Hotinul și Țețina; se mai îndatora să înzestreze și pe fiica Marincăi și să predea regelui pe fugarii

[1] *Chilia și Cetatea-Albă*, p. 103 și urm.; *Istoria lui Ștefan-cel-Mare*, p. 43 și urm.

www.dacoromanica.ro

tatari cari se aflau la el, precum şi pe ducele rusesc Mihail. Făgăduia să sfărâme orice legături va fi având cu alţii, şi însuşi Hunyadi era atacat, căci tratatul vorbia şi de Ţinuturi cedate, la a căror recucerire Petru se îndatora, şi aceasta aminteşte destul de limpede Chilia[1].

Mai urmează apoi şi alte înjosiri. Tânărul Sultan Mohammed îşi stabilise în 1453 reşedinţa 'n Constantinopol, după ce măturase de acolo cu sabia grecismul decăzut. O măreaţă demonstraţie a flotei turceşti avu loc în 1454 pe Marea Neagră. În anul 1455 împăratul păgân al Răsăritului ceru lui Petru să-i răspundă fără întârziere 2.000 de galbeni ungureşti ca «haraciu». Fricosul Voevod caru sfatul Mitropolitului Teoctist şi al boierilor şi apoi — el, cel ameninţat de Tatari, urât de Unguri şi părăsit de Poloni, — trimise din Vasluiu pe Mihul Logofătul la Sultan, ca să-i ducă asigurarea că banii vor sosi, — de oare ce marele stăpânitor al «Asiei şi Europei» nu se mulţămia numai cu jurământul falş al vasalului său, ci cerea galbeni buni. În schimb, Sultanul era să poruncească alor săi a primi bine pe negustorii moldoveni, pomenind anume înfloritoarea Cetate-Albă[2].

Această solie, cea d'intâiu solie moldovenească, îndreptată, cu privire la un tribut, din Moldova către un stăpânitor turc, află pe Sultan la Sarcanbeglie, reşedinţă europeană a begului anatolic de Sarucan[3]. În acest timp Despotul sârb rătăcia fugar prin Ungaria; Belgradul fu asediat, şi încă odată Hunyadi alergă spre liberarea puternicii cetăţi.

---

[1] Hurmuzaki, I[2], pp. 65-7, 667-668, 675 şi urm. Cf. Pârvan, *Alexandrel-Vodă şi Bogdan-Vodă* (Bucureşti 1904).

[2] *Revista istorică* pe 1924, p. 105.

[3] V. Iorga, *Privilegiul lui Mohammed al II-lea pentru Pera* (din „Analele Academiei Române"), XXXVI, p. 81.

www.dacoromanica.ro

Înainte de a-şi aduna forţele,el luă măsuri ca să se asigure de ţările române. Vladislav-Dan fu atacat probabil încă din 1455[1], şi, cu toate că avem de la el un document şi din April 1455, îşi pierdu curând după această dată Domnia[2]. În locul lui veni cel mai mare dintre fiii lui Vlad Dracul, care trăise ca ostatec la Sultanul Murad şi la Curtea turcească şi învăţase acolo cruzimea şi voluptatea Orientului musulman.

---

[1] Cf. *Chilia şi Cetatea-Albă*, p. 107, după *Diplomatarium ragusamun* de Geleich.

[2] V. Bogdan, *Vlad Ţepeş*, notiţe cronologice.

www.dacoromanica.ro

CAPITOLUL III.

Apogeul puterii Statului român luptător în timpul Domniei de cinzeci de ani a lui Ştefan-cel-Mare, Domnul Moldovei [1].

Ştefan, fiul ucisului Bogdan şi nepotul lui Alexandru-cel-Bun, al bătrânului Voevod al Moldovei cu o Domnie într'adevăr regală, venise din Ţara-Românească [2], trimis de noul Voevod de acolo, pus de curând în Scaun de către Ioan Hunyadi, Vlad Ţepeş, căruia îi datoreşte prin urmare Domnia.

---

[1] Vezi în întregime Iorga, *Istoria lui Ştefan-cel-Mare*.

[2] În luna Maiu, fără dată (1445) scrie din Moldova, din Vasluiu, un Voevod Ştefan, şi s'ar putea bănui că acesta era fiul ucisului Bogdan, viitorul Ştefan-cel-Mare. Acest Ştefan face cunoscut Braşovenilor că „el e Voevodul acestei ţări", adecă al Moldovei, „după ce a sfârşit luptele cu fratele nostru Petru, Voevodul care venise cu mână duşmană asupra lui". Apoi cere veşti despre „Ioan Voevodul", care curând după aceia porni spre Ţara-Românească. „Stephanus Vayv[o]dda de Moldva... Noveritis me esse Wayvodam in isto regno, videlicet in Moldwa, licet retroactis temporibus, non multum elapsis, in guerra seu discordia quam gerebamus cum Petro, fratre nostro Vaivoda, sinistra manu mihi invadente, non modicum persequebamur vosmet ipsos. Nunc, Dei per graciam, sumus in regno nostro pacifice. Quare Vestras Universitates petimus... quatenus, quod cives aut hospites vestri, civitatis et provincie vestre, videlicet Barza, aliqua dampna sew iniurias et mutilactiones membrorum in suis mercimoniis et in negociatione suarum rerum nostro in regno... passi fuissent..., volumus satisfaccionem impendi... Item intunc petimus Vestras Amicitias et Fraternitates quod, si auditis vel audivistis aliquam famam..., renuncietis... Scripta in Moldwa, in civitate Wazlo, anno in praesenti post festum Wrbani Pape feria 6 a." Hurmuzaki, XV [1], p. 32, no. LIII.— Cf. pentru aceasta şi actul din 1444, *ibid.*, p. 31, no. 4. Autorul e, de sigur Ştefan, fiul lui Alexandru-cel-Bun.

www.dacoromanica.ro

Sprijinit de ofiţerii poloni din vecinătate[1], predecesorul său, mişelul Petru Aron, un fiu nelegitim al lui Alexandru-cel-Bun, încercă să se mai menţină, dar nu reuşi. La 1-iu April 1457 era încă în Suceava; imediat după aceasta, la 12 April, Ştefan birui la Doljeşti (în «Hreasca»), apoi la Orbic, şi Petru fugi spre singurul colţişor ce-i sta deschis, spre Polonia.

Dar «Voevodul Ioan», eroul român şi al întregii creştinătăţi, nu mai era în viaţă şi nu se mai putea bucura de schimbarea petrecută potrivit dorinţii sale. Îi fusese sortită cea mai frumoasă moarte de soldat: în beţia triumfului, după ce văzuse mândrele steaguri ale Sultanului dispărând de pe zidurile Belgradului şi pe acesta luând calea întoarcerii, murise. Pentru Ungaria şi pentru Ţările Româneşti, ba chiar pentru toată lumea răsăriteană fu un ceas însemnat acela în care se închisera obosiţii ochi ai marelui luptător contra Turcilor.

În patria sa, Ungaria, începu o nouă epocă de lupte civile, până când în sfârşit copilul regal Ladislau putu da dovadă că afacerile domniei nu erau pentru el. Mai trecu câtva timp, până când Matiaş, fiul mai mic al lui Hunyadi, primi coroana Ungariei, datorită meritelor tatălui său; dar acest mare rege Matiaş, oricât de strălucitor se presintă în istoria Ungariei, nu avea puterea să-şi stăpânească ambiţia şi el nu văzu, ceia ce „Ioan Valahul" ştia prea bine: că pentru Ungaria totul atârnă de succesul în apărarea contra Turcilor. Îşi irosi în zădar puterea ca să cucerească ţări austriace, boeme sau transalpine. În Ţara-Românească Vlad, fiul „Dracului", se arătă numai ca un slab diletant la tragerea în ţapă a duşmanilor, supuşilor şi ani-

[1] Hurmuzaki, I², pp. 675-7, no. 516.

www.dacoromanica.ro

malelor[1]. Spiritul lui Hunyadi trecu însă, măcar pentru câtva timp, asupra acelui tânăr fiu de Domn care smulse Moldova din mânile slabe ale lui Petru Aron, domnì minunat, printr'o înţeleaptă cumpănire ca şi prin lupte curagioase, împrejurările vremii, şi, luptând împotriva soartei, îi întârzie cel puţin fatala înnaintare, astfel încât, după o puternică Domnie de o jumătate de veac, putu lăsa urmaşilor o ţară neatârnată, mare, bogată. Puternicul lui braţ ridică în sfârşit sceptrul căzut în ţărână al bătrânului Alexandru.

I. Ca să-i pricepem cariera, trebuie să cunoaştem, neapărat, forţele interne ale ţării.

Până acum era obiceiul să se numească nou-întemeiata Moldovă: «Valahia Mică»[2]; acum, după lunga şi minunata Domnie a lui Alexandru, şi cu toţi cei douăzeci de ani de lupte interne şi de anarhie, ce trecuseră, ţara lui Bogdan, „Bogdania" Turcilor şi a unora dintre Greci, nu mai merită o mai slabă preţuire faţă de «Romănia» de Miazăzi. În toate privinţile Moldova era mai puternică decât mai vechea şi mai decăzuta „Ţară-Românească", faţă de care ea se ridica tot mereu pe primul plan, prin luptă continuă în folosul ei şi al întregului neam.

Dacă asămănăm Curtea unuî Vladislav Dan ori a unui Vlad Ţepeş cu aceia a Moldoveanului Ştefan, fie chiar şî în primii lui ani de Domnie, se vede imediat superioritatea Moldovei. Boierii munteni sunt puţin numeroşi; cei mai mulţi n'au niciun titlu; aproape toţi sunt numiţi cu numele lor de

[1] O poesie a lui Martin Beheim asupra lui Vlad a fost descoperită de d. Gr. Conduratu şi publicată în 1903 ca o disertaţie la Lipsca. În acelaşi an ea a apărut în „Archiv für Siebenbürgische Landeskunde".

[2] Lannoy, Schiltberger; Acte polone în *Chilia şi Cetatea-Albă*, p. 80, nota 3.

www.dacoromanica.ro

botez şi urmează unul după altul fără vre-o normă. Aşa apare, într'un document al lui Vladislav, întâiu un Dragomir Udrişte, probabil mâna dreaptă a Voevodului, apoi un Vornic şi la urmă un Logofăt; după ei vin patru boieri cu numele de botez şi numele părintelui, doi Spătari, Vistierul, Păharnicul, Stolnicul, Comisul şi Stratornicul, dintre

Ştefan-cel-Mare (după Evanghelia de la Humor).

cari la niciunul nu se cunoaşte familia din care fac parte[1]. Într'un hrisov al lui Ţepeş se află doi boieri fără dregătorie, apoi Vornicul, Vistierul, Stolnicul, Comisul, Păharnicul, Stratornicul şi Logofătul[2]. Dacă luăm însă un hrisov de al lui Şte-

[1] Hasdeu, *Arch. ist.*, I[1], p. 142.
[2] I. Bogdan, *Vlad Ţepeş*, p. 75.

www.dacoromanica.ro

fan, se văd apărând în el numeroşi boieri mândri, a căror origine se poate urmări foarte bine în actele precedente privitoare la împrejurările interne sau externe, şi la mulţi se dau şi numele de familie. Fireşte că ordinea ierarhică e încă puţin desvoltată, cu toate că legenda atribuie bătrânului Alexandru originea unei clase boiereşti în Moldova şi formarea unui Sfat normal, conform ceremonialului[1], dar îndată după Domn urmează castelanii, apoi marii demnitari militari, *pârcălabii* de Hotin, Cetatea-Albă, Neamţ, Roman şi Orheiu, apoi curtenii: în fruntea tuturor Vornicul, pe urmă Spătarul, Vistiernicul, Postelnicul, *cubiculariul* Voevodului, Păharnicul, Stolnicul, Comisul, după care abia apar laolaltă, într'un fond fără nume, „toţi boierii noştri moldoveni, mari şi mici"[2]. Ordinea curtenilor rămâne totdeauna aceiaşi, acea a pârcălabilor se schimbă puţin, şi în comparaţie cu o danie a lui Ştefan din 1463 resultă că rangul şi titulatura corespund numai în parte cu cele obişnuite pe timpul lui Alexandru, că după această epocă se mai fac complectări, iar meritul de a le fi introdus revine lui Ştefan[3]. El a desfiinţat unele boierii mai vechi, ca, de exemplu, cea de *ploscar*, şi în ultimii lui ani dete un loc de cinste, punându-l chiar de-asupra Spătarului, fostului pârcălab, actualul Portar de Suceava, care mai târziu, după moda polonă, fu numit şi Hatman[4].

Printre boierii munteni, mulţi, de sigur, erau de de origine transdunăreană: fugari, cari, după subjugarea Statului bulgar şi sârb, sau după asedierea Bizantinilor în strălucitoarea, dar săraca lor

[1] Ureche, ed. Kogălniceanu, pp. 137-139; cf. ed. Giurescu.
[2] Documentul din 1472 în Orest Popescul, p. 11.
[3] Cf. Popescu, *o. c.*, p. 19; Hasdeu, *Arch. ist.* I¹, p. 154; *Studii şi doc.*, V, pp. 385-6. V. şi I. Bogdan, *Doc. lui Ştefan-cel-Mare* şi *Revista istorică* pe 1922, p. 81 şi urm.
[4] *Studii şi doc.*, V, p. 387.

www.dacoromanica.ro

Capitală, îşi părăsiseră patria. După nume nu putem deosebi, bine înţeles, pe Sârb şi Bulgar, dar într'un Sarandino sau Sinadino, ca şi într'un Caloiani, recunoaştem numai decât Greci[1]; afară de un Harvat, Horváth (Croatul, „Arvatul") însă, elemente străine mai din Nord, care se pricep mai bine la războiu decât la intrigi şi maşinaţii trădătoare, nu sunt represintate. În Moldova, din potrivă, găsim în rândul boierilor pe lângă Unguri sau Ungureni, cum e, de exemplu, Comisul Şandru, mulţi Ruteni: Dajbog, dacă nu Iaţco Hudici (fiul lui Hudea poate), Vistiernicul Iuga, a cărui fiică, Sofia, se, chiamă şi «Sobţea»[2]; Germanul Hermann, Hrăman joacă un rol mare în Moldova secolului al XV-lea[3]; dintre Greci însă nu găsim decât în anii mai târzii pe Vistiernicul Kirakola[4].

Marii boieri moldoveni iese la iveală peste tot ca martori în documente, cum şi prin faptele lor războinice; boierii *mici* apar însă numai rare ori. La bogăţie şi însemnătate în Stat ajunseseră mai cu samă aceia cărora Voevodul li dăruise moşii, moşii întinse în «pustie», adecă în locurile fără de stăpân, de care aici se găsiau încă destule. În Ţara-Românească, din potrivă, nu avuse loc nicio descălecare *(descensus)* din ţinuturi străine: «Marele-Voevodat» al unui Basarab crescuse din lăuntru în afară. În parte muntoasă, care aduse locuitorilor numele de „Munteni" şi ţării lor denumirea de «Muntenia»[5], erau mulţi boieri, dar toţi erau numai nişte săraci boierinaşi, nişte *hobereaux*,

---

[1] I. Bogdan, *Documente şi Regeste*, Tabla alfabetică.
[2] Popescul, *o. c.*, p. 14.
[3] Cf. *Chilia şi Cetatea-Albă*, la acest nume. Cf. şi articolul lui I. Bogdan asupra pietrei comemorative din Cetatea-Albă, *Conv. Lit.*, anul 1900 şi studiul din „Analele Academiei Române", XXX.
[4] Hasdeu, *Arch. Ist.*, I¹, p. 116.
[5] Cf. şi Hurmuzaki, II², p. 549.

www.dacoromanica.ro

proprietari de origine țerănească ai unei mici bucăți de munte sau de ogor, cari se deosebiau numai în slabă măsură de țăranii învecinați cu ei. Aici „pustina", pustia t ebuia căutată la Dunăre. După ce Voevodul muntean puse mâna pe acest hotar, el socoti că e mai cuminte, în loc să dăruiască, precum se face în Moldova, ținutul deșert boierilor săi, cu dreptul să iea dinți'însul în stăpânire atât cât voiau și puteau, să se primească în aceste *slobozii* „Greci și Sârbi", etc., adecă tot felul de fugari, să sălășluiască, cu privilegii întinse, mase întregi de țerani bulgari, de sigur și sârbi, așa cum s'a întâmplat supt Vlad Dracul, Radu-cel-Mare și Mihai Viteazul [1]. Boierii, așa cum îi aflăm aici, erau prea slabi pentru a fi un sprijin Statului, dar destul de tari pentru a-i înrăutăți situația, prea ambițioși, prea numeroși, prea strîns legați cu țăranii pentru ca să trăiască pașnici supt sceptrul Voevodului. De puțin folos la apărarea țerii, erau primejdioși pentru o desvoltare liniștită, mai ales de când numărul lor devenise mai mare și ei absorbiseră și pe noii veniți. De oare ce dreptul nescris al pământului la poporul român îngăduia oricării rude de sânge căderea urmării la tron, ei își făcură din moștenirea Coroanei sportul lor exclusiv, ruinător pentru țară și oameni, pe când, supt Ștefan și urmașii săi, marii boieri ai Moldovei luptau pentru apărarea și întinderea hotarelor patriei lor.

Un cronicar de mai târziu, care traduse în românește vechi însemnări slavone cronicărești, își începe povestirea despre „Ștefan-Vodă cel mare

[1] *Studii și doc.*, III, pp. XXVI, XXVIII, XLII; Hurmuzaki, XII, anul 1598. Numele de Vlașca pentru o mare parte a șesului Dunării nu e dat de către Bulgarii așezați aici și primit și de Români, cum credeam odată, ci vine din „cancelaria" slavonă a vechilor stăpânitori români de pe malul drept, de la Silistra.

www.dacoromanica.ro

şi bun cu vorbele: «gătindu-se de mai mari lucruri să facă, Ştefan-Vodă nu cercă să aşeze ţara, ci de războaie se găti: că au împărţit oştii sale steaguri şi au pus hotnogi şi căpitani»[1]. Pe vremea lui Ştefan cuvântul *hotnog*—după ungurescul *had-nágy*—nu era cunoscut încă, şi el fu introdus de sigur abia în veacul al XVI-lea de către căpitanii gărzii ungureşti a Domnilor; *căpitan* aparţine, ce-i drept, vechiului vocabular, dar în izvoarele contimporane nu înseamnă un grad militar. Oastea marelui Ştefan nu era de fapt astfel organisată cum o arată Ureche în veacul al XVII-lea.

În primul rând ea se alcătuia din boierii „mari şi mici", cari cu toţii trebuiau să facă serviciul militar şi erau chemaţi direct de către Domn la o anumită dată. Ei veniau de la curţile lor[2], care erau în parte întărite cu turnuri şi ziduri înalte, cum o trădează încă urme prin partea de Miazănoapte a Ţării-Româneşti; calul, haina ostăşească şi armele erau ale lor; cele din urmă se alcătuiau din suliţi, *măciuci* şi *săbii,* cuvinte pe care le-au împrumutat şi Saşii ardeleni. Marii dregători, sfetnicii Domnului, pârcălabii erau tot odată şi comandanţii unor astfel de cete de boieri. Afara de aceştia din urmă, după biruinţa, mai bine zis după ospăţul solemn ce urmă acesteia, sau după înfrângere, cetele de boieri călări, care se pot asămăna cu banderiile ungureşti, erau lăsate „acasă" până când primejdia ameninţa din nou ţara.

Pe lângă boieri luptau însă şi alte trupe, care în cronicile slavone se numesc «viteji», adecă *milites,* sau voinici şi hânsari[3]. Viteji *(milites)* erau numiţi din mila domnească, după întoarcerea

[1] Ureche, p. 152.
[2] *Dvor,* slav. curte.
[3] Pentru originea slavă balcanică a cuvântului se rosteşte d. V. Bogrea.

www.dacoromanica.ro

din războiu, ca răsplată pentru merite militare. Situaţia lor se asămăna cu aceia a ungureştilor *milites curiae* şi de aceia se mai numiau şi curteni (curte, *curia*). La începutul veacului al XVI-lea numărul acestor *equites aulae* organisaţi după sistemul lui Ştefan, se ridica la 3.000. Leafă nu căpătau, dar erau răsplătiţi prin dăruire de moşii, care se numiau *curtenie* şi erau supuse la o anumită dare[1]. Ceilalţi erau — o dispoziţie asămănătoare exista mai târziu în veacul al XVI-lea în Ţara-Românească — sau oameni cari erau scutiţi de anumite dări, cari purtau numele deosebit de *hânsari*, în Ţara-Românească *Roşi* şi trebuiau să se presinte cu anumite arme supt steagurile împodobite cu chipuri de sfinţi, sau ţărani liberi, „voinici".

Boierii cu fiii lor formau numai o mică parte din oastea moldovenească; *curtenii* şi *hânsarii* nu erau nici ei prea numeroşi. Grosul oştii de supt steagul Voevodului îl formă însă populaţia ţărănească: de la plug şi de la turmă veniau ei cu obişnuita lor îmbrăcăminte stramoşească, păstrata până azi: *căciula* de piele neagră de miel, în Moldova foarte ţuguiată, cămaşa groasă, *sucmanul* cafeniu sau *cojocul*, *iţarii* strimţi şi încreţiţi de la genunchi în jos şi ducaţi groase de piele cusute una de alta, *opinca*, alcătuiau acea „uniforma" de muncă şi de războiu, care părea Leşilor inbitori de podoaba ceva cam nearătoasă, «închisă». Părul unduiat şi inelat, faţa energică, ochii mari, mai mult negri sau căprii, dădeau însă ţăranilor, mai mult decât aurul sclipitor şi coloratele haine de paradă, o înfăţişare militărească,

[1] Reichersdorf, *Chorographia Moldaviae*, în Papiu, *Tesaur*, III, p. 138. Golski, *Sprava rycerska*, în *Arch. ist.*, I², 110; *Studii şi doc.*, V, p. 16, no. 70. Cf. *ibid.*, pp. 6-7, n-le 26, 33.

www.dacoromanica.ro

aceia a unor soldaţi îndărătnici, de neînvins. Cei mai bogaţi — şi bogăţii însemnate nu erau ceva neobişnuit în vremea aceasta—apăreau pe propriii lor cai, mici animale robace şi supuse, care cu o hrană de nimic puteau duce mult la muncă. Şele nu li trebuiau fiilor plaiurilor sau ai dealurilor învălurate; dintr'o frânghie oarecare îşi făceau un frâu, şi această montură li era de ajuns. Drept arme li slujiau aceleaşi ghioage cu care păziau turmele, coasele şi securile cu care secerau, şi aceleaşi topoare trebuiau să crape şi lemne şi capete; arcele, cu care vânau păsările, ţintiau şi asupra duşmanului, şi din ramuri îşi împletiau mici scuturi. Pedestrimea se alcătuia numai din ţărani şi păstori, şi înlăuntrul ţării tot ei trebuiau, pentru a închide drumurile duşmanului, să doboare copacii din păduri şi să ridice piedeci, să arda semănăturile şi satele şi să prefacă astfel mijloacele de cultură într'o pustie ocrotitoare. Aceasta era armata moldovenească, temută în afară de hotarele ţării, dar de neînvins înlăuntru, chiar şi după o înfrângere: oastea bătută îşi deschidea totuşi drum — cum am văzut-o în timpul nostru la Buri — în cete ce fug răpede, fiecare din ele înfăţişând populaţia unui sat sau a unui ţinut, şi după porunca Domnului se adunau iarăşi la un loc anumit şi la ceasul hotărât ca oaste rânduită [1].

Tăria acestui puternic sistem de apărare stătea, cum s'a accentuat de mai multe ori, în ţăranul liber. El era atât de folositor, şi Statul era într'o atât de mare măsură clădit pe umerii lui largi,

[1] Pentru aceste împrejurări militare v. mai ales descrierea împrejurărilor în Ţara Făgăraşului, la Iorga, *Sate şi preoţi*, p. 143 şi urm.; descrierea lui Golski; raportul medicului venetian Matei de Miirano în Hurmuzaki, VIII, a. 1502, p. 37. Mai ales Iorga, *Istoria armatei*, I şi generalul Rosetti, în „Analele Academiei Române" pe 1925.

www.dacoromanica.ro

încât nimeni nu cuteza să-i atingă libertatea. După toate prefacerile care se petrecuseră în ţară de la izbutita aventură a lui Bogdan, întemeietorul, se găsiau în Moldova două feluri de ţărani. Băştinaşii, pe cari cuceritorii îi aflaseră aici, îşi păstrară ogoarele şi steteră ca mai nainte supt *juzii* sau *vătămanii* lor; la Curtea Domnului nu se înfăţişau decât când apelau la o instanţă mai înaltă în certurile lor pentru pământ; faţă de acelaşi judecător suprem erau răspunzători pentru crimele săvârşite. Domnul lua şi dela dânşii dijmă. În «pustie» însă mănăstirile şi boierii căpătaseră pământ şi cu învoirea Domnului aşezaseră colonişti străini: aceştia se găsiau în primele timpuri în aceiaşi situaţie faţă de Statul care cerea dări, dar pe lângă aceasta mai datoriau şi proprietarului de pământ o anumită *clacă*, iar după învoială şi alte servicii şi plocoane. Pe moşiile mănăstireşti, egumenul avea drept şi asupra vămilor domneşti, asupra morilor şi a păşunilor şi exercita încă şi drepturi judecătoreşti.

Acum, pentru ţăranii băştinaşi aceşti străini, cari erau uniţi cu ei din pricini politice, se chemau *vecini*, pe când ei înşişi se bucurau de o situaţie mai înaltă: în Ţara-Românească numele lor e *moşneni*, urmaşi ai întemeietorului satului, şi lor li corespund în Moldova *răzăşii* (de la *rază*, în înţelesul francesului, rayon; cf. de la ogradă ogrădaşi, de la cuvîntul slavon pentru «loc»: megieşi). Dar în aceste bune vremuri de o armonică viaţă laolaltă, în care clasele nu se priviau cu duşmănie, în care ţara era tare prin unitatea ei, de la cel mai de jos ţăran până la cel mai înalt, încoronatul Domn al ţăranilor —, chiar şi străinii îşi aveau libertatea dătătoare de curaj.

Iobagi, oameni neliberi, erau numai Tatarii Dom-

www.dacoromanica.ro

nului, cari la danii erau dăruiţi odată cu pământul; apoi, poate, ţăranii ruteni şi români din ţinutul Sepenicului şi al Pocuţiei, reluat de la Poloni, şi în sfârşit toţi fugarii din ţări străine. Astfel se jăluiesc Secuii, în 1493, că, dacă pribegesc în Moldova sau Ţara-Românească, trebuie să se dea ca iobagi Domnului de acolo[1]. Mai târziu, astfel de străini fără patrie erau luaţi ca «ţigani ai Domnului» şi intrau în robie împreună cu toţi urmaşii lor[2]. Dar, în această vreme, nici ţiganii pomeniţi în hrisoave nu erau propriu-zis robi de casă, pentru că nu puteau fi vânduţi individual, ci numai cu întregul *sălaş* şi pentru că erau întrebuinţaţi mai puţin în gospodăria casei, ci mai mult la munca de câmp ca şi iobagii[3].

În Ţara-Românească, din potrivă, boierii erau numeroşi, trăiau mai mult la moşiile lor şi ca situaţie erau prea aproape de ţăran; autoritatea domnească li era prea departe, şi starea clasei muncitoreşti era simţitor mai rea decât în Moldova, şi această inferioritate a principatului mai vechiu se mai arată încă şi în alte câteva privinţi.

Ţara-Românească nu avea încă o capitală statornică. Argeşul fu întrebuinţat, ce-i drept, din timpul lui Mircea şi Mihail, fiul lui Mircea, şi chiar de Dan al II-lea şi Vlad Dracul ca reşedinţă, dar cel din urmă coborî mai jos până la Târgovişte, şi urmaşul lui, Vladislav-Dan, dă acte tot

---

[1] Se Woywodis dictorum regnorum in iobbagionem dederunt; Hurmuzaki, II[1], p. 345.

[2] Iorga, *Documente relative la familia Callimachi*, I, pp. 247-8.

[3] Hasdeu, *Arch. ist.*, I, p. 121. Cercetările lui C. Giurescu, foarte amănunţite şi pătrunzătoare, închegate într'un puternic sistem, dar ale căror conclusii nu le putem admite, sînt cuprinse în memoriile sale despre „Rumâni" la Academia Romînă şi în cartea sa postumă despre boieri. Opinii de dilettantism îndrăzneţ se dau şi în cartea lui G. Panu şi în aceia a d-lui R. Rosetti despre situaţia claselor muncitoare la noi. Cf. broşura mea *Constatări istorice cu privire la viaţa agrară a Romînilor*, Bucureşti 1908 (din „Studii şi documente").

www.dacoromanica.ro

din acest oraş. Prietenii Turcilor, cari urmară după el la tron, veniră la Bucureşti, „cetatea de pe Dâmboviţa", unde se găsiau aproape supt ocrotirea puternicii cetăţi Giurgiu. Însemnătatea vechilor *judeţe*, ca cercuri de împărţire ale ţării, dispăruse şi un alt înţeles nou nu căpătară: în documentele de întărire ale Domnilor poziţia satelor se determină numai după apele ce curg prin apropiere. Ţinutul de peste Olt, din potrivă, tot mai trecea încă drept o unitate ce se sprijinia pe un alt trecut, şi Domnii scriu «boierilor olteni» mai mult povăţuind decât poruncind [1]. După ce la începutul veacului al XVI-lea cetatea Severinului căzuse în mâinile Turcilor, în Craiova şedea un Ban, care avea ca şi Domnul cea mai înnaltă jurisdicţie şi de fapt punea să i se poarte înainte insignii domneşti şi un steag propriu, *grapa* [2]. Autoritatea centrală bisericească ducea o viaţă sărăcăcioasă în împrejurări întunecoase, aşa încât nici măcar o singură veche şi neîndoielnică însemnare nu ni-a rămas de la Mitropoliţii Ţării-Româneşti [3]. Chestia episcopilor sufragani încă tot nu era lămurită. Antim, numit «episcop al unei părţi a Ungrovlahiei», mai târziu «al părţii din spre Severin», n'avu curajul să vie de fapt din Constantinopol în diocesa sa, şi, când muri, nu i se dete niciun urmaş [4]: abia supt cel de-al patrulea Radu-Vodă, la începutul veacului al XVI-lea, veni în ţară un prelat străin, grec, şi abia acum se luară măsuri pentru a organisa Biserica mun-

[1] Bogdan, *Documente şi Regeste*, p. 58; *Relaţii cu Braşovul*, p. 88.
[2] *Cronica lui Constantin Căpitanul*, ediţia Iorga, p. 165.
[3] V. Iorga, *Istoria Bisericii*, I.
[4] Miklosich-Müller, I, II, *passim*. Ceva nou asupra Mitropoliţilor munteni în Bogdan, *Doc. şi regeste*, p. 306 şi urm., în *Întemeierea Mitropoliilor* de N. Dobrescu şi în recentul studiu al d-lui C. Marinescu, în *Analele Academiei Romîne* pe 1924. Cf. *Revista istorică* pe acelaşi an, pp. 148-51.

www.dacoromanica.ro

teană. Afară de ctitoriile lui Nicodim se întemeiară numai două mănăstiri însemnate, amândouă la şes, Snagovul şi Tânganul, dar din care, la dreptul vorbind, niciuna nu se poate asămăna cu clădirile contimporane din Moldova[1]. Din aceste mănăstiri, vechi şi noi, n'a pornit nicio mişcare culturală de samă: scrieri slavone caligrafice de origine muntenească sunt necunoscute şi, când compilatorul veacului al XVII-lea căută material pentru istoria mai veche a principatului, el nu găsi decât, în câteva mănăstiri mai vechi, abia nişte săracăcioase însemnări, cu care nu se putea începe mai nimic.

Cu totul altfel stau lucrurile în Moldova. Domnii erau aici credincioşi obiceiului, pe care-l păstrară până mai târziu, să cutreiere odată pe an toată ţara, să meargă de la o mănăstire la alta, şi chiar să poposească pe câteva zile în oraşele mari şi mici, în podgoriile domneşti, ca la Cotnari şi Huşi. Dar capitala statornică a principatului rămase din vremuri vechi până după 1550 Suceava, unde se clădi o puternică cetate[2]. Ţara era împărţită în *ţinuturi*, judeţe, care la sfârşitul veacului al XVI-lea, supt Petru Şchiopul, erau în număr de douăzeci şi două[3]. În fiecare capitală de judeţ puterea domnească era represintată prin *vătaşi*, cari se bucurau de scutirea de dări[4], şi în anumite casuri printr'un boier de rang mai înalt. De el mai ţineau şi locuri libere pentru refugiu, *slo-*

---

[1] Cronica „oficială" a Ţării-Româneşti în *Magazinul istoric*, IV, p. 234; despre Snagov o broşură a arhitectului G. Mandrea, Bucureşti, 1900, cu ilustraţii.

[2] V. asupra săpăturilor întreprinse acolo de Romstorfer, *Jahrbuch des Bukowiner Landesmuseums*, scrierea sa de total, tradusă şi complectată de d. Al. Lăpedatu (Bucureşti 1910), şi o expunere cuprinzătoare a resultatelor, de acelaşi. Lui Romstorfer îi datorim şi o bună lucrare ilustrată asupra cetăţii Neamţului.

[3] Hurmuzaki, XI, p. 219-220, no. CCCLII.

[4] *Ibid.*

www.dacoromanica.ro

bozii şi *ocoale,* unde orăşenii îşi păşteau vitele, îşi adunau lemnele şi-şi aşezau şerbii.

Biserica era trainic organisată din timpul lui Alexandru-cel-Bătrân. În frunte sta mitropolitul Sucevei şi supt el episcopul din «Cetatea de jos», Romanul[1]. La aceste două episcopate Ştefan mai adăogă, încă înainte de a fi reînoit, în anii 1479 până la 1480, vechea biserică a mănăstirii din Rădăuţi şi înainte de a fi pus să se acopere cu pietre noi mormintele strămoşilor săi[2], un al treilea episcopat, cel din Rădăuţi: în 1463 el nu fiinţă încă, pe când în 1472 este acum pomenit[3], iar în 1480 acelaşi episcop Ioanichie e numit chiar în mai sus pomenitele inscripţii funerare[4]. Astfel organisată Biserica moldovenească nu mai atârna de Patriarhul constantinopolitan, care în 1439 subscrisese la Florenţa unirea stricătoare de suflete cu Apusul, cu toate că Mitropolitul Moldovei Damian şi protopopul său Constantin fuseseră de faţă la acel act[5]. Un anume Teoctist luase la 1451 moştenirea «schismaticului» Damian, şi acest Teoctist îşi primise poate puterea spirituală de la Patriarhul de Ohrida, rămas drept-credincios, de şi scrisoarea prin care Ştefan însuşi cere această favoare trebuie socotită ca un falşificat[6]. Lângă

---

[1] V. *Studii şi doc.*, V, p. 386, no. 1.

[2] Melchisedek. în *Analele Acad. Române,* III, p. 267-270; D. Dan, *Rădăuţi*; Kosak, *l. c.*

[3] Wickenhauser, *Putna,* p. 159.

[4] Cf. *Studii şi doc.*, V, p. 386, no. 1. Cf. *Uricariul,* XVIII, p. 58 şi urm. Mai înainte, din zilele lui Alexandru-cel-Bun, şedea aici numai un egumen foarte bogat, care veghia asupra vechilor morminte domneşti.

[5] Iorga, *Notes et extraits,* II, p. 10 şi nota 1; cf. Hurmuzaki, I[1], la anul 1435, negocierile Papei cu Mitropolitul Grigore. Asupra conciliului şi broşura franceză a lui C. Auner, 1910.

[6] Traducerea pe românește a unei corespondenţe care a fost copiată în mănăstirea Râlo de Grigorovici, în *Magazinul istoric,* I, pp. 277-278; originalul în *Glasnicul* sîrbesc, VII, p. 177. Cf. Bogdan, *Vechile cronici,* p. 251, no. 14; Jireček, in *Byzantinische Zeitschrift,* 1904, p. 200.

www.dacoromanica.ro

Mitropolitul Teoctist şi episcopul de Roman, Tarasie, apar într'un hrisov de danie din 1463 încă şi cei patru «popi», cari stăteau în fruntea marilor obşti călugăreşti din Moldova: Teodor din Bistriţa, care ca stareţ al celei di'ntâiu mănăstiri moldoveneşti precede ca rang pe ceilalţi, Ioasaf din Neamţ, Anastasie din Moldoviţa şi Stahie din mai noul lăcaş dumnezeesc de la Pobrata. În anul 1466 Ştefan începu, supt pioasa înrâurire a marelui Mitropolit Teoctist, clădirea unei mult mai frumoase mănăstiri, în amintirea unei mari izbânzi a politicei sale. Putna, în Bucovina de azi, fu târnosită solemn încă în 1469, la care faptă luară parte peste şasezeci de membri ai clerului moldovean. Ioasaf din Neamţ primi conducerea acestei mari aşezări de rugăciune şi supt dânsul un călugăr necunoscut, folosindu-se de vechile însemnări de la Bistriţa, asupra lui Alexandru-Olechno (cel tânăr) şi a familiei lui, începu în corectă limba slovenească o cronică a ţării moldoveneşti, în care, ca un contimporan ce este, ne informează şi despre întâmplările norocoase şi nenorocite din timpul lui Ştefan. La Neamţ şi în alte mănăstiri, mânile dibace ale învăţaţilor fraţi cu dar artistic scriu neîntrecutele manuscripte slavone cu frumoase chipuri de sfinţi [1]. În stârşit în orice loc mai însemnat se ridicară biserici şi mănăstiri de mâna meşterilor apuseni, probabil şi ruso-poloni, şi prin aceste semne de mulţămire, care se înalţau spre cer pentru biruinţa totdeauna dăruită, îşi căpătă Moldova cele mai frumoase vechi clădiri arhitectonice ale sale [2].

II. Istoria politică a lui Ştefan, în ce priveşte

[1] Cf. Iorga, *Istoria literaturii romîne în secolul al XVIII-lea*, II, p. 531 şi urm.; *Istoria literaturii religioase până la 1683*, 1904.
[2] N. Iorga şi G. Balş, *L'art romain ancien*, Paris, 1922.

www.dacoromanica.ro

ţara însăşi, îşi găseşte lămurirea în cele precedente.

Oricum, o mare primejdie exista la început pentru Moldova lui Ştefan. Ungaria trăi sub Ladislau Postumul numai pentru luptele sale lăuntrice; mult-înzestratul său urmaş, Matiaş, fiul bătrânului Hunyadi, avea de deslegat în primul rând alte chestiuni, în luptă cu Împăratul german, doritor de titluri. Chiar Ţara-Românească, aşa de ascultătoare mai înainte, scutură jugul unei suzeranităţi nefolositoare; Vlad cel nou, care jurase credinţă Ungariei, îndată după moartea ocrotitorului său Hunyadi, începu acum să neliniştească pe vecinii ardeleni, unde se adăpostia din porunca regelui o rudă a sa, poate fratele ucisului Voevod Vladislav-Dan, şi de unde se ivi împotrivă-i ca pretendent un fost călugăr cu numele de Vlad. După suirea pe tron a lui Matiaş, sălbatecul Domn muntean îşi permise groaznice crime faţă de Braşoveni: ţinutul lor fu pustiit, negustorii şi trimişii lor traşi în ţeapă, fără ca el să fi putut pune mâna pe rivalul său Dan. Matiaş trimise în primăvara lui 1460 pe acel fiu de Domn cu mulţi boieri, ca să alunge pe «tiran»; totuşi Vlad învinse şi puse să ucidă pe duşmanul său cu cea mai mare solemnitate, după metoda sa favorită. Ţinutul Amlaşului fu pustiit şi pe lângă acestea îşi asigură printr'un tratat cu Turcii ajutorul acestora.

Polonia nu făcu nicio încercare să readucă pe Petru Aron, şi atacurile lui Ştefan în provinciile megieşe ale regatului rămaseră fără răspuns. La o înoire a jurământului de vasalitate nu era, pentru moment, de gândit, şi astfel, fără de mari jertfe, Moldova ajunse iarăşi neatârnată. În sfârşit la 4 Aprilie 1459 Ştefan încheiè în lagărul său de la Nistru un tratat cu ofiţerii de la hotar, prin

www.dacoromanica.ro

care renunța la recucerirea momentană a Hotinului, ocupat de Poloni, și făgăduia omagiul său în casul când regele ar veni în Rusia; în schimb i se promitea că Petru Aron nu se va mai apropia de patria lui de odinioară[1]. Pe partisanii acestuia din urmă îi iertase, și astfel aproape toți boierii țării se găsiau de partea noului și tânărului Domn[2].

În același tratat Ștefan vorbește de un amenințător războiu între Poloni și «păgâni», supt cari probabil se înțeleg Tatarii. Peste tot însă în Europa se pregătiau pentru o mare expediție de recucerire împotriva Turcilor, pentru o răzbunare a zilei de la Varna, și anume supt conducerea unui Papă care stătuse în prietenoase relații cu Ioan Hunyadi și care, ca humanist, vedea în stăpânirea barbară asupra pământului clasic al Eladei o rușine pentru timpul său. Pe când Piu al II-lea pregătia marea sa flotă cruciată—el însuși muri în fața operei sale, puțin timp înainte de pornirea din Ancona, — se trezi și în inimile Domnilor de la Dunăre iarăși iubirea pentru Creștinătatea căreia și ei îi aparțineau. Vlad chinuia acum pentru distracția sa zilnică prin tragerea în țeapă, în locul Sașilor sau a Românilor ardeleni, mai bucuros pe Turci. După ce se împacase cu Matiaș și făgăduise solemn să iea de soție o catolică unguroaică, Turcii dunăreni voiră să-l ademenească prin vorbe dulci, ca să pună mâna pe el. El veni, ce-i drept, pentru propusa regulare de graniță și aduse cu el, de formă, tributul cerut pe trei ani și pe lângă aceasta cincizeci de băeți și cincizeci de cai, dar de fapt era încunjurat de o mică oaste,

[1] Hurmuzaki. II², pp. 126-127.
[2] *Ibid.*, p. 132. Cf. pp. 683-585 și p. 75. no. 94; pp. 67-68. Mai pe larg în Iorga, *Istoria lui Ștefan-cel-Mare*, București 1904.

www.dacoromanica.ro

care luă la fugă pe begul de Nicopol şi ocupă printr'un atac fără veste Giurgiul.

Urmă un întreg şir de mici năvăliri, şi resultatul fu că în iarna anului 1462 din toate cetăţuile turceşti de pe malul Dunării nu rămase neears decât Vidinul. Ba chiar, fugărind pe un anume Mehmed-Paşa, el ar fi pătruns atât de adânc în Ţara Turcească, încât chiar locuitorii marelor oraşe de reşedinţă ale Sultanului, care atunci se găsia în Moreia, se îngrijiră de siguranţa lor şi o luară la fugă [1].

O mare expediţie personală o pregăti Mohammed al II-lea pentru anul 1462 împotriva rebelului, şi, dacă ţinem samă de mărimea numărului transmis la care se ridica armata adunată de Sultan, căpătăm impresia că el n'ar fi urmărit numai obţinerea unei schimbări de Domn, ci să pună stăpânire trainică pe ţară, cum se făcuse mai nainte cu Serbia, Bulgaria şi curând după aceia cu Bosnia. Aceasta era de altfel politica obişnuită a cuceritorului Constantinopolului, şi de aceia de data aceasta el nu aducea în suita sa niciun neînsemnat şi plecat pretendent, cum ar fi făcut-o fără în doială în celalt cas.

Totuşi primele încercări ale armatei Sultanului, care număra peste o sută de mii de soldaţi şi lucrători, nu fură însoţite de biruinţă. Turcii putură, ce-i drept, trece liniştiţi Dunărea la Nicopol: niciu corabie românească nu întâmpină puternicele galere «împărăteşti», şi drumul spre Târgovişte sta deschis. Dar când ici, când colo, în nopţile întunecoase, pe la strâmtorile greu de trecut, pe la apele ce ieşiseră din matcă, în scurt: peste tot

[1] Cronica veneţiană, în Iorga, *Acte şi fragm.*, III [1], p. 12-14; scrisoarea lui Vlad însuşi în Bogdan, *Vlad Ţepeş*, pp. 78-82, şi povestirea precisă a Bizantinului Chalkokondylas.

www.dacoromanica.ro

unde numărul luptătorilor îşi pierde însemnătatea şi biruinţa surâde celui curagios şi cunoscător al locului, neobositul Vlad apărea cu cetele lui de călări, spăimântând, măcelărind şi retragându-se ca fulgerul. Groaznica privelişte a musulmanilor traşi abia de curând în ţeapă se înfăţişă falnicului cuceritor şi de sigur că nu-şi greşi efectul. În sfârşit Turcii nu găsiră în ţara pe care apărătorii înşăşi o pustiiseră cu totul, nicio hrană, şi ca de obiceiu ciuma izbucni în năprasnica gloată care suferia de foame. Spre norocul lui Mohammed apăru Radu, fratele mai tânăr al lui Vlad, odinioară o renumită frumuseţă bărbătească a haremului împărătesc, şi-i făgădui să slujească punctual şi ca supunere Împăratului, el şi cu partisanii lui, numai dacă ar căpăta mijloacele ca să se poată susţinea ca Domn. Cererea fu primită cu cea mai mare milostivire, şi puterea turcească se retrase până la Dunăre fără să fi întins de fapt graniţile Statului.

Vlad se străduise încă din vreme după ajutor unguresc, şi Matiaş socotia să facă două lucruri cu o singură lovitură: în primul rând voiă să scape Ţara-Românească de o ocupaţie turcească şi apoi să pună în Moldova, în locul mândrului Ştefan, care uitase să-i facă omagiu, care se războia cu Vlad, acum credincios, pentru vechile „graniţe basarabene“ din vremea lui Alexandru şi care în 1461 onorase ţara Secuilor cu o expediţie de pradă [1], pe Petru Aron, care după tratatul din 1459 se oploşise în Ungaria. Dar până la sosirea lui se petrecură lucruri însemnate. Flota turcească se duse la Chilia, pentru a lua în stăpânire cetatea şi odată cu aceasta gurile Dunării.

[1] Cronica moldovenească.

www.dacoromanica.ro

Unguri cu tunuri bune păziau cetatea, dar Domnul Moldovei nu uitase drepturile istorice ale țării sale asupra Chiliei și cu drept cuvânt vedea în același timp în stăpânirea acestui punct o necesitate geografică pentru Statul său. De aceia alergă el spre teatrul războiului, pentru ca eventual să câștige prada pentru dânsul. Pe când sta supt arme față de vecinul său și căuta să-și întindă hotarul de Miazăzi în dauna acestuia, Ștefan adusese în sfârșit, la 2 Martie, și regelui polon de mult făgăduitul omagiu[1], dar fără să-i cedeze vre-un ținut oarecare. În Iunie se afla acum supt zidurile Chiliei, dar și Vlad alergă din parte-i, în persoană, pentru apărarea însemnatului port. Înainte de sosirea lui, Ștefan fu rănit la picior și se retrase; Turcii, înștiințați de neizbânda din Țara-Românească, o porniră în spre Răsărit. Izbăvit în sfârșit de acești dușmani, energicul și tot atât de crudul Țepeș, cavaler creștin, se întoarse împotriva fratelui nevrednic. Acest slăbănog desfrânat avea de partea lui pe cei mai mulți boieri, cărora li plăcea tocmai un astfel de Domn, și pentru că el pusese mâna pe locul lor de adăpost, poate în mănăstirea Snagovului, pe familiile oștenilor. Chiar supușii nemulțămiți trecură de nevoie din mijlocul tovarășilor lui Vlad supt sceptrul pe jumătate feminin al aceluia. Biruitorul de la Chilia însă fugi furios și arzând de răzbunare în Ardeal, unde mai nainte pricinuise atâtea nenorociri.

Aceasta se petrecea în August, iar în Septembrie regele Matiaș se și găsia la Turda. El trimise supt comanda lui Giskra o avangardă, care trebuia să pătrundă împreună cu Vlad în Țara-

[1] Hurmuzaki, II², pp. 694-695, no. 521; pp. 696-697. no. 522; pp. 698-699, no 523.

www.dacoromanica.ro

Românească. Acesta, bucuros şi vesel, urzind tot odată drăceşti planuri de răzbunare, veni până la pasul Rucărului şi, pentru ca să împace şi pe Sultan cu intenţiile sale, trimise pe aici o scrisoare lui Mohammed, cu făgăduieli fabuloase; chiar şi Ardealul i l-ar pune la îndemână, dacă i s'ar ierta greşelile faţă de Împărat ! Astfel de oferte mincinoase erau pe vremea aceia ceva zilnic; chiar şi Alexandru însuşi, ocrotitul Turcilor, jurase Ungurilor ură neîmpăcată împotriva păgânilor. Oricum, o astfel de scrisoare nu trebuia să ajungă supt ochii regelui unguresc, dar poate prin silinţile lui Radu sau ale Saşilor, atât de adânc jigniţi, tocmai aceasta se întâmplă. Momentan expediţia se întrerupse, şi Vlad, în loc de a urca tronul Ţării-Româneşti, întră într'o închisoare ungurească, în care, chinuind animale nevinovate, petrecu mai mult de zece din cei mai frumoşi ani ai vieţii sale [1].

Urmară acum câţiva ani, în cari Turcii îşi desăvârşiră cuceririle în Bosnia şi Albania şi dădură Statului lor o graniţă puternică în spre Apus; acesta şi fusese totdeauna marele vis al ambiţiosului Sultan Mohammed, să patrundă prin Italia ce-i sta în faţă până în inima Creştinătăţii ! Al doilea Hunyadi, căruia Coroana ungurească nu-i compensa toate virtuţile tatălui, căută, ce-i drept, să alunge pe guvernatorii turceşti din Bosnia şi

[1] Scrisoarea în *Commentaria Pii II* (ediţia din 1614), pp. 296-297. Cf. apoi ştirile veneţiene în *Acta extera* ale Academiei ungureşti. Critica în *Chilia şi Cetatea-Albă*, pp. 121-130; *Studii şi documente*, III, pp. XXX-XXXII. Pentru cariera lui Vlad înainte de 1462 vezi Iorga, articolul: *Lucruri nouă despre Vlad Ţepeş*, în „Conv. Literare" din 1900. In întregime, asupra lui Ţepeş, cartea lui I. Bogdan, *Vlad Ţepeş şi naraţiunile germane şi ruseşti asupra lui* (Bucureşti 1896, cu diferite versiuni ale legendei lui Ţepeş, redactate în nemţeşte şi rusește şi cu portretele lui Ţepeş. Acum cîtva timp a fost publicată pe cheltuiala Acad. Rom. în facsimile broşura populară „Von dem Dracole Wayda, dem grossen Tyrannen, gedruckt zu Augspurg durch Mattheum Francken". Cf. şi mai sus.

www.dacoromanica.ro

întreprinse în acest scop în anii 1463 şi 1464 două expediţii acolo în Bosnia: cele două Banate bosniace întemeiate în acest prilej, atunci, nu avură bine înţeles o îndelungă existenţă şi nou-numitul rege al Bosniei, Nicolae Ujlaky, un bătrân tovarăş al bătrânului Hunyadi, nu domni de fapt niciodată. Şi în 1465 regele unguresc veni în părţile de Miazăzi ale Statului său, iar în Novembre era la Sava [1]. În acelaşi timp îl preocupau însă şi încurcături boeme şi austriace: şi pe lângă aceasta mai era vorba şi de o moştenire a trecutului, la care nu-i venia aşa de uşor să renunţe.

Ştefan ştiù să se folosească de aceste împrejurări. Frumosul Radu era o personalitate ridiculă; el îşi datora existenţa aproape numai favoarei ocrotitorului său şi, fiindcă aceasta nu-i putea ajuta, pierdu în urma unui atac pregătit cu dibăcie Chilia, unde în Ianuarie 1465 pârcălabii moldoveni îşi exercitau iarăşi slujba lor [2].

Matiaş răspunse abia în 1467, şi fu nevoie încă de o provocare a Domnului moldovean pentru a hotărî pe rege la un atac împotriva Moldovei. Prin politica sa de mari aspiraţii, Hunyadi ajunsese un aspru apăsător al supuşilor săi, cari trebuiau să-i plătească dări grele, fără să ştie unde se duceau banii lor. Cu aceste stoarceri de bani era nemulţămit mai ales Ardealul, unde guverna ca Voevod un German din Austria, comitele Johann de Pösing şi de Sankt Georg. Comitele sas Roth îndemnă pe Voevod să se proclame rege şi Ştefan, care află de aceasta, făgadui bucuros ajutorul său. Oştile se şi adunaseră când Matiaş, însoţit de o puternică armată, alergă încoace, pentru a înăbuşi răscoala. El izbuti lesne, şi sânge curse numai supt

[1] Gelcich, p. 624.
[2] *Chilia şi Cetatea-Albă*, p. 129.

www.dacoromanica.ro

securea călăului. Johann, care gustase numai câteva săptămâni cinstea regală, se lasă liniştit să fie despoiat de Voevodat şi nimeni nu ridică glasul ca să reclame împotriva omorurilor răpede savârşite. Acum, după ce totul întră iar în făgaşul obişnuit, Matiaş porni din Braşov spre pasurile ce duc spre Moldova, cu toate că din pricina răpedelui sfârşit al răscoalei, nu se alipise de fapt încă nicio oaste moldovenească de ajutor la răsvrătiii din Ardeal. Matiaş era obişnuit cu campanii de iarnă, şi de aceia nu se urni din loc înainte de jumătatea lui Novembre. El găsi drumurile închise cu copaci tăiaţi şi puse să i le deschidă în grabă; de la Trotuş merse spre râul Siretului, urmă cursul lui până la Roman şi dădu pradă flacărilor întăriturile de lemn ale acestui oraş; apoi de-a lungul apei Moldovei, mândrul biruitor ajunse în sfârşit în Decembre la Baia. Ştefan, cum se asigură din partea Ungurilor, făcuse propuneri de pace, suferise însă un refus şi găsi atunci un mijloc mai bun să scape de duşman. În puterea nopţii mii de ţărani pătrunseră în Baia şi la lumina micilor case de lemn ce ardeau se desfăşură o luptă îndărătnică: după astfel de lupte fiecare din părţi poate să se laude cu biruinţa. Un lucru e însă sigur, că Matiaş renunţă la intenţia de a înainta până la Suceava, că părăsi cu o grabă care sămăna a fugă primejdiosul pământ al Moldovei şi că a purtat patru ani de zile în spate—«in spina dorsi»— fierul dureros al unei săgeţi «valahe» ca amintire a biruinţii sau a înfrângerii dela Baia [1]. Voevodul Moldovei nu făcu niciun jurământ de credinţă, nici nu se sfii măcar să jignească din nou pe rege printr'o năvălire în Ardeal şi nu-şi

[1] Bonfinius. Cf. Dlugosz *şi Cronica Moldovenească*. V. Gh. I. Brătianu, în „Revista Istorică", VI, p. 216 şi urm., şi P. P. Panaitescu, *ibid.*, VIII, p. 47 şi urm.

www.dacoromanica.ro

găsi astâmpăr până ce nu avu în mâni pe Petru Aron, pentru ca să-i răteze capul cel slab şi ambiţios. Pentru mulţi ani depărtatul Apus ţintui luarea aminte a regelui unguresc; el se luptă acolo cu principele polon Vladislav pentru moştenirea regelui husit al Boemiei. Abia în 1475 el fu slobod, de altfel la timpul potrivit, pentru ca să se poată amesteca în încurcăturile Răsăritului[1].

Între acestea Ştefan, cu toate ciocnirile ocasionale ce avu cu Tatarii, cari cercetau regulat regiunile creştine din apropierea lor, îndreptase şi spre Ţara-Românească; cel puţin în tratate el introdusese de mult, ca mijloc de scusă, pe lângă boala întâmplătoare, şi năvălirea Tatarilor.

Aici era de nevoie să câştige mai întâiu o graniţă tare şi statornică, să înainteze la Răsărit şi la Apus până la linia Siretiului de jos, să cucerească şi cuprinsul judeţului Putna, care aparţinuse Voevodului Moldovei încă din zilele lui Alexandru-cel-Mare[2], şi să ardă şi să radă din temelie toate cetăţile şi porturile din apropiere, Crăciuna de la munte ca şi Brăila.

În al doilea rând trebuia pus în cetatea de pe Dâmboviţa, în locul guvernatorului creştin autonom al Împăratului turcesc, un prieten, un bun şi viteaz creştin. Dar — şi aceasta era cea mai mare nenorocire pentru puternica desvoltare a energicului, dar nenorocitului popor românesc—acest principe nu putea fi nici fiu, nici rudă şi niciun dregător al celui din Moldova şi cu atât mai puţin ar fi putut Domnul moldovean însuşi să iea ţara pe sama lui; căci un străvechiu obiceiu de nedesră-

---

[1] Cf. *Chilia şi Cetatea-Albă*, pp. 130-131, 270-273 şi partea corespunzătoare din *Istoria lui Ştefan-cel-Mare*.

[2] V. Generalul Rosetti, în *Revista istorică*, X, p. 186 şi urm.

www.dacoromanica.ro

dăcinat, sfântul obiceiu al pământului, cerea ca numai membri ai vechii dinastii, numai scoborâtori ai celui d'intâiu Voevod să poată avea în mâna lor puterea, şi din neamul lui Mircea numai un singur bărbat avea chemarea să domnească şi acest singur bărbat, căzut aproape în nebunie, sta în închisoare la Buda şi trăgea în ţeapă şoareci, pe când Ştefan trebuia să se slujească de tot felul de oameni nevrednici, epigoni pe atât de necredincioşi, pe cât de netrebnici, de fricoşi şi de stricaţi.

Încă în 1469 era vorba despre un războiu iminent între Moldoveanul care năzuia să se înalţe şi între slăbănogul Muntean, a cărui neputinţă ademenia la cuceriri. Acesta asmuţise pe Tatari împotriva lui Ştefan; dar ei fură sfărâmaţi în August la Lipnic, în Basarabia de astăzi, iar apariţia corăbiilor turceşti pe Dunăre nu avu niciun succes faţă de Ştefan. Duşmăniile mai întârziară câteva luni din pricini necunoscute, şi abia în iarna anului următor, în Februar 1470, Brăila fu nimicită de Ştefan printr'un atac neaşteptat. Aceasta era o grea lovitură pentru Radu, care înaintă până la Buzău, pentru a da piept cu duşmanul, dar nu ajunse nici măcar la luptă. Turcii se pregătiau atunci de un atac asupra insulei Negroponte, iar paguba ocrotitului lor, care-i lovia şi pe ei destul de greu, o lăsară nerăsbunată. În aceiaşi vreme isbucnise lungul şi greul războiu dintre Osmanlâi şi rivalii lor asiatici, Tatarii puternicului şi energicului Uzun-Hasan, şi în 1473, după o întâlnire norocoasă la Soci (7 Mart), Ştefan alungă pe Radu, care năvălise în Moldova, iar pe boierii lui puse să-i ucidă. Fugarul se îndreptă către begii dela Dunăre, dar probabil că Alî-beg, cel temut de creştini, sau fratele său Schender — ei erau fiii lui Mihaloglu — nu se aflau în reşedinţa lor. Birui-

www.dacoromanica.ro

torul nu-şi putu duce însă la capăt opera, căci Radu se întoarse, întări cetatea Crăciuna şi Moldoveanul ceru mijlocirea Leşilor pentru lămurirea situaţiei.

Apriga supraveghere reciprocă a celor doi vecini ţinu în tot cursul anului 1472. Radu se informează cu teamă de Ştefan, cercetează relaţiile lui cu Secuii, cari, pentru a-i preveni expediţiile de pustiire, îi plătiau dijma şi-i dădeau ajutoare militare. Ţinutul Putnei se găsia acum, ca şi supt Alexandru-cel-Bătrân, în stăpânirea asigurată a Moldovenilor, când de la Milcov, adecă dela graniţa munteană, începu a treia expediţie împotriva Ţării Româneşti. Aceasta se petrecu în toamna lui 1473, când după o biruinţă asupra lui Uzun Turcomanul, Mohammed al II-lea ostenit se întorcea în capitala sa împărătească din Europa. Zece zile de la plecare, avu loc lupta de la Cursul-Apei (Râmnicul-Sărat), şi ea însemna o biruinţă a lui Ştefan; cinci zile mai târziu, acesta întâlni iar pe învins la şanţurile cetăţii Dâmboviţa. Radu fugi, lăsând în urmă pradă duşmanului familia şi comorile sale şi în tânăra domniţă Voichiţa-Maria cuceritorul află mai târziu pe viitoarea sa, — a treia soţie. Un anume Laiotă, care luase numele domnesc de Basarab—el avea şi un fiu, care era botezat Basarab şi pe amândoi, şi pe «senior» şi pe «iunior», cum îşi spuneau şi cum erau numiţi [1], îi întâlnim cu câţiva ani mai nainte în Ar-

[1] *Star* şi *mlad*, *senior* şi *iunior*. Intr'un hrisov al lui Basarab-cel-Tânăr, care fu dat pe când cel Bătrîn mai trăia încă, cel d'intâiu vorbeşte despre „răposatul" său tată. Acesta ar fi un temeiu ca să admitem o altă legatură de rudenie între cei doi Basarabi. Dar hrisovul s'a păstrat numai într'o traducere mai târzie, aşa că nu se poate trage din el o conclusie sigură. V. *Conv. Lit.*, 1903, 1 Maiu. De altfel Basarab cel Tânăr se numeşte pe dânsul fiul lui Basarab, şi un alt Domn cu acest nume decât pretendentul nu se găseşte în acea vreme. V. Iorga, *Istoria lui Ştefan*, pp. 327-329, şi Motogna, în *Revista Istorică*, X, p. 123.

www.dacoromanica.ro

deal, la Sighişoara —, fu pus ca Domn; îşi trăgea drepturile dela tatăl său Dan al II-lea, căruia nu-i sămăna însă de loc. Îndată după aceia azapii Mihaloglilor de la Dunăre, ducând cu ei pe Radu, pătrunseră până adânc în Moldova. Cu toate acestea Moldoveanul găsi mijlocul să răpună viaţa duşmanului său; Basarab însă, fără a întreba pe binefăcătorul său, îşi câştigă favoarea Sultanului şi însoţeşte în 1474 pe Turci în expediţia lor din Asia [1].

Prin această împăcare cu puternicul său vecin de la Dunăre, cu stăpânitorul cetăţilor de pe ţărmul stâng al fluviului — aceasta era de altfel o nevoie pentru orice mediocritate care ar fi luat în mânile sale sceptrul Ţării-Româneşti —, Basarab se despărţise de Ştefan. Acesta nu-i ierta fapta, şi nu i-o putea ierta, căci, atunci când în Bucureşti stătea un vasal turc, graniţa „păgânilor" înainta până la Milcov. O armată moldovenească trecu iarăşi micul râu de hotar, cu toate ameninţările pe care Turcii încă de mai nainte i le aruncase lui Ştefan. Domnul Moldovei era, ce-i drept, încă duşman regelui Ungariei, dar cu viteazul şi aproape neatârnatul Vice-Voevod al Ardealului şi cu Secuii sta în bune relaţii. Pe când deci Moldovenii prădau cetatea Teleajenului, Ungurii coborâră de la munte, fură, ce-i drept, întâiu bătuţi, dar învinseră într'o a doua ciocnire, la 20 Octombre 1474; ocrotitul lor şi acel a lui Ştefan, Basarab-cel-Tânăr, obţinu astfel pentru câteva săptămâni Domnia asupra Ţării-Româneşti.

Gurgiul era aşa de aproape de capitala ţării pe jumătate subjugate, încât atot-puternicul Alî-beg

[1] Ramusio, *Navigazioni e viaggi*, II, p. 67; Bogdan, *Relaţiile cu Braşovul*, pp. 78-79. Pentru toate celelalte Cronica Moldovenească. Cf. *Chilia şi Cetatea-Albă*, p. 132 şi urm.; *Studii şi Documente*, III, p. XXXIV şi urm. O destul de bună monografie asupra lui Radu-cel-Frumos e aceia a d-lui Al. Lăpedatu din revista *Transilvania*, anul XXXIII (1902).

www.dacoromanica.ro

află în curând prilej să puie din nou în Scaun pe Basarab cel-bătrân, Domnul recunoscut de Sultan, şi iarăşi azapii jăfuiră peste graniţă, pedepsind.

Pe lângă acesta un trimes al Sultanului, care acum pusese un sfârşit glorios războiui asiatic, ceru ca de obiceiu tributul pe anii trecuţi şi înapoiarea Chiliei; el fu însă firește răspins[1]. Ştefan rămase în Vasluiu şi luă acolo toate măsurile de apărare.

Mai întâiu chemă la dânsul pe boieri şi întreaga ţară, pentru ca împreună cu curtenii şi hânsarii să apere, luptând, neatârnarea tuturor şi bucata mai mare sau mai mică de pământ moldovenesc a fiecăruia. Secuii celor două Scaune tributare, Odorheiul şi Ciucul, au fost de asemenea poftiţi; dacă şi leşescul *dominus* a trimes un corp de ajutor rămâne nehotărât. Printre Ungurii micii oştiri însă încă nu se afla crudul erou Vlad Dracul, care-şi câştigase de scurtă vreme libertatea şi era setos de sânge omenesc.

Până la lagăr totul fu părăsit şi ars din temelie, «fiecare îşi dărâma propria casă», pentru a flămânzi pe duşman. Chiar în toiul iernii celei aspre apăru Soliman-Paşa Eunucul (Hadâm-Soliman) cu o puternică armată, şi el târa cu sine şi pe nevolnicul Basarab-cel-Bătrân. Pe când cete mai mici asediară Chilia şi Cetatea-Albă, el însuşi înaintă până la tabăra întărită din sus de Vasluiu, unde Ştefan sta de mai multe săptămâni neclintit. Ţinutul pe care ochiul nu-l putea cuprinde cu multele lui dealuri, cu păduri întunecoase, ape adânci şi întinse mlaştini şi pe lângă acestea vremea —o negură deasă domnia şi învăluia totul—făcea pentru

[1] Dlugosz. Cf. actele la Gelcich, în Hurmuzaki, II [1], şi în *Monum. vaticana Hung. historiam illustrantia;* citat în *Chilia şi Cetatea-Albă*, p. 138 şi urm.

www.dacoromanica.ro

niște străini orice orientare cu neputință. La 10 Ianuar 1475, în faptul zilei, Moldovenii deteră Turcilor bineţe supt formă de nenumărate săgeți din nevăzutele și întăritele lor locuri de pândă. Deprinși cu frumoasele câmpii de luptă pe întinsele șesuri ale Sudului, dușmanii bătură în retragere, și fură de ajuns câteva lovituri zdravene din partea pedestrimii ca să-i pună pe fugă. Călărimea își făcu apoi datoria și acoperi tot ținutul până la «vadul» din Obluciţa (Isaccea) cu leșurile vitejilor fii ai «invincibilului» Sultan. Printr'un strașnic post de patru zile cu pâne și apă și prin făgăduința solemnă de a înălța o nouă biserică spre lauda lui Dumnezeu, hotărâtorul luptelor, sărbătoriră biruința smeriții țărani. Despreţuind banii oferiți pentru liberarea numeroșilor captivi, Ștefan puse să-i tragă în țeapă pe toți, mari și mici—mare meșter în acest sport era doar «fratele» Vlad! — drept pedeapsă că ei, bogații, veniseră în săraca lui țară [1].

După lupta dela *Podul Înnalt*, Basarab-cel-Bătrân se întoarse, pe cât se pare, în Țara-Românească și încercă să gonească dintr'însa pe Turci [2]. Cel puțin s'au trimes la Buda două steaguri („Rennpanyer") cu o cruce roșie și «la mâner o cruce de argint» («an dem Schafft ain sylbrein Kreutz»), smuise de Basarab dela un «falș creștin [3]». Din Suceava Ștefan adresă o scrisoare circulară către toți stăpânitorii creștini—e cel dintâiu

---

[1] Izvoarele principale pentru luptă sunt: Cronica moldovenească, Dlugosz, povestirile din *Acta extera*, V, p. 300; *Columna lui Traian*, VII, pp. 423-4; și noul material în Iorga, *Acte și fragmente*, III [1]. Cf. *Chilia și Cetatea-Albă*, pp. 139-140 și *Istoria lui Ștefan*, p. 153 și urm.

[2] Basarab-cel-Tânăr fusese la Ștefan; dar scrisoarea din Bogdan, *Doc. și regeste*, pp. 86-7 (cf. *Relațiile*, pp. 133-4), e de la o dată mai târzie. V. *Istoria lui Ștefan*, p. 187.

[3] *Iacobi Unresti Chronicon Austriacum*, în Colecția lui Hahn, I, 1824, p. 527 și urm., tipărit în Iorga, *Acte și fragmente*, III [1].

www.dacoromanica.ro

act de felul acesta care a pornit dela Curtea moldovenească — ; el lămuria în puţine şi energice cuvinte starea de fapt şi cerea ajutor. «Când am văzut marea oaste, am pornit cinstit cu trupul şi cu armele noastre şi ne-am împotrivit lor, şi cu ajutorul lui Dumnezeu cel atotputernic am învins cu vârtoşie pe acest duşman al nostru şi al întregii creştinătăţi, şi l-am distrus ; şi l-am călcat în picioare [1].»

Răspunsul Sultanului nu se lăsă mult aşteptat în această vreme a celei mai mari faime turceşti. O flotă puternică fu pregătită pentru a lua cu asalt tot ce s'ar mai găsi încă în mâni duşmane pe ţărmul Mării Negre şi a cuceri în întregime pentru puterea turcească acest lac aproape închis. Mohammed al II-lea, încunjurat de o puternică oaste, aştepta în Adrianopol isprava *galeongiilor* săi. Numai după biruinţa lor, voià el să purceadă în persoană pentru a distruge şi ultimele urme ale micilor State creştine nesupuse.

Ştefan căută ajutor la vecinii săi dela Răsărit şi Apus, la prieten şi la duşman totdeodată. Regelui polon, de la care ceru câţiva ostaşi apuseni pentru siguranţa porturilor sale de Miazăzi, nu-i adusese încă personal omagiu ; acesta tocmai de aceia şi pregetă şi trimise pentru moment Sultanului nepăsător faţă de astfel de mijloace numai rugăminţi şi ameninţări care nu spuneau nimic. Stapânitorul unguresc, cu totul dimpotrivă, pricepu acum că pentru viitorul Statelor sale ar cântări mai greu o cetate la Dunăre decât o întreagă provincie din Apusul depărtat, în slabă legătură cu Ungaria ; el se înţelese cu competitorul polon privitor la moştenirea lui Podiebrad şi hotărî să întrebuin-

[1] *Acte şi fragmente*, III ', pp. 91-2.

www.dacoromanica.ro

ţeze totul pentru apărarea graniţei duşmane ameninţate de Turci. Duşmanul de odinioară din Moldova nu trebuia lăsat jertfă răzbunării turceşti, şi în locul trădătorului Basarab-cel-Bătrân, cu care totuşi îndată, din motive de oportunitate, se încheiè pentru moment un tratat «împotriva Turcilor», făcea să se pună în Ţara-Românească un bun creştin, ca un «capitaneus» al regelui unguresc. Propunerile lui Ştefan fură primite răpede, fără multă cumpănire; la o scrisoare din 12 Iulie, răspunsul soseşte la 15 August. Ştefan făgăduise că «va împlini tot ce erau datori predecesorii săi regelui unguresc»—un fel discret de a trata chestia suzeranităţii—, şi primi în schimbul acestei politeţe prevenitoare, căci mai mult nu era să fie, făgăduiala unui ajutor îndestulător în ceasul primejdiei. În Ţara-Românească trebuie să domnească de-acum crudul, dar viteazul Vlad. Între Ştefan şi Vlad să fie aceleaşi hotare ca între Alexandru şi Mircea pe vremea Împăratului Sigismund; deci Chilia, pricina războiului fratricid din 1462, rămâne Moldovei. Apoi, Ştefan mai capătă ca loc de adăpost în Ardeal, pentru casul când l-ar părăsi vechiul său noroc împotriva păgânilor, cetatea Ciceu (Csicsö), în partea de Miazănoapte Răsărit a ţării, nu departe de leagănul maramureşean al principatului Moldovei. Mai târziu i se dărui şi o a doua cetate: Cetatea-de-Baltă (Küküllovár), în Ardealul apusean. În sfârşit Secuii primiră poruncă să vină în ajutorul Statului vecin, de şi numai în număr mic.

Când tratatul acesta se încheiè, trecuseră acum două luni de când Caffa, mărgăritarul Euxinului, cel mai bogat emporiu de comerţ al Francilor şi în de obşte al creştinilor, zăcea în aceste părţi ca o localitate goală, părăsită; pe puternicele întări-

www.dacoromanica.ro

turi, pe care le înălțaseră Genovesii, se plimbau acum Ienicerii Împăratului Mohammed, autocratul Răsăritului. Principatul vecin al Sfinților Teodori, țara Mangupului, unde stăpâniau, de și pe un mic teritoriu, despoți din sânge împărătesc, cu cari Ștefan era înrudit prin a doua sa soție, Maria, mai fu îngăduit până în iarnă, și atâta vreme se mai bucurară încă de viață și membrii familiei domnitoare. La Dunărea-de-jos veniră întâiu câteva trupe bulgărești, dar fură răspinse de la Chilia. Se mai încercă și un al doilea atac, și de data aceasta chiar și împotriva Cetății-Albe, la întoarcerea biruitoarei armade, încărcată de pradă. Totuși dușmanii erau așa de ocupați să împartă câștigul și să se bucure de cele agonisite, încât nu avură timp să întreprindă ceva serios, și bătrânul și podagrosul cuceritor al Constantinopolului rămase în strălucitorul său lagăr, fără să se miște [1].

Cu acestea însă, primejdiosul joc în care Ștefan era prins, nu se sfârșise încă. Ce-i drept, începu în sfârșit și regele Matiaș să se agite: el veni la Șabaț, pe Dunărea sârbească, și puse stăpânire pe puternica și însemnata cetate, fără ca temutul Alì-beg să-și fi putut dovedi faima războinică față de un astfel de protivnic. De aici e trimes tânărul despot Vuc împreună cu încă neîmbătrânitul Vlad Țepeș, caruia i se iertaseră acum toate păcatele, spre bogatul în mine de argint oraș bosniac, Srebernica, și Țepeș găsi prilej să arăte că încă nu uitase să tragă cu propriile sale mâni în obișnui-

[1] Izvoarele în Vigna, *Codice diplomatico delle colonie tauro-ligurĭ durante la Signoria di San-Giorgio*, în *Atti della società ligure dĭ storia patria*, VI, VII (Genova, 1868—1873); *Acta extera*; Makuscev, *Monumenta Slavorum meridionalium* (Varșovia 1874); partea a doua în *Glasnicul* din Belgrad, a II-a serie, XIV-XV; Teleky, *A hunyadyak kora magyarországon*, Pesta, 1852-1857; Lewicki, Hurmuzaki, II [1], *Acte și fragmente*, Dlugosz, etc.; mai de aproape în *Chilia și Cetatea-Albă*, p. 140 și urm Cf. *Istoria lui Ștefan*, p. 164.

www.dacoromanica.ro

ta-i ţeapă prinşii, răniţii şi leşurile păgânilor[1]. Pentru noul an, care tocmai începea, era pregătită o mare expediţie în vechiul stil hunyadic, cu oşti numeroase şi formidabile maşini de războiu: în prospectul răspândit peste tot al marelui rege laudăros, Românii ardeleni, „cari mai mult decât oricari alţi oşteni se disting în luptele împotriva Turcilor şi cari au luat parte totdeauna cu tatăl regelui şi cu însăşi Maiestatea Sa", erau arătaţi ca la 2.000, apoi moldoveanul „capitaneus" apărea cu 12.000 de călări, 20 000 de pedeştri «şi tunuri din bielşug», Domnul Ţării-Româneşti, Basarab sau Ţepeş, cu 8.000 de călări şi 30.000 de pedeştri[2].

Din toate acestea nu se alese nimic. Numai pribegii sârbi ai regelui, Vuc, Iacşicii şi câţiva nobili, bătură încă odată pe Alî-beg la graniţa de Miazăzi. Matiaş era reţinut de marile sale pregătiri de căsătorie cu principesa neapolitană Beatricea, şi curând după aceia izbucni din nou vechea vrăjmăşie cu Împăratul Frederic. Împotriva Turcilor luptase el acum pentru cea din urmă oară în viaţa sa.

Din partea aceasta deci, Ştefan n'avea nimic de nădăjduit decât îndemnuri goale şi exploatarea eventualelor sale succese. Noile asigurări din Polonia erau tot aşa de fără valoare, venind dela un rege de talia lui Casimir. Puternicii «Frânci» din Apus: Veneţia, Florenţa şi Sanctitatea Sa Papa din Roma, către care ereticul se îndreptase, rugându se cu stăruinţă, erau prea departe şi aveau nevoie de forţele lor pentru ei înşii. După întâmplările dela Nicopole, Varna şi Ancona, numai vi-

[1] *Lucruri nouă despre Vlad Ţepeş*, în *Convorbiri Literare*, anul 1900, cu o scrisoare latină referitoare la acestea.

[2] *Ibid.*; *Acte şi fragmente*, III ¹, pp. 101-102; *Istoria lui Ştefan*, p. 352, No. II.

www.dacoromanica.ro

sătorii mai credeau prin acele părți în putința unor succese mai mari împotriva Turcilor de neînfrânt. Astfel veniră deci neîmpiedecați din spre Răsărit, sfărâmând supt copitele cailor lor țara pustiită și arsă, sălbatece cete de Tatari iuți ca fulgerul; din spre Miazăzi sosi însuși bătrânul Împărat păgân cu o oaste uriașă, pentru a pune capăt existenței neatârnate a acestui supărător Stat militar moldovenesc și pentru a desăvârși în Suceava, ceia ce începuse cu douăzeci de ani înainte la Constantinopol. Târâtor sta bietul Basarab la picioarele domnului celor două continente, și supușii săi deschiseră stăpânilor turci drumul spre capitala lui Ștefan. În sfârșit se apropiè și o flotă turcească, pentru a pregăti Chiliei și Cetății-Albe soarta Caffei și a Mangupului.

Dar nici de data aceasta atacul asupra porturilor bine întărite nu izbuti; la Miazănoapte și la Miazăzi Tatarii, de și jafuiră după plac, nu se putură împotrivi eroului moldovean și fugiră cu prinșii și cu prada lor. S'a presupus că boierii erau acum osteniți de aceste lupte nesfârșite; aceasta se potrivește poate pentru câțiva: ei știau că în oastea lui Mohammed se găsia un fiu al lui Petru Aron, un tânăr și nevinovat pretendent, care făgăduia supt sceptrul său Domnie blândă și anarhie norocoasă. Țăranii, ale căror sate arseseră de mâna Tatarilor, sărmanii țărani cari stăteau din primăvară supt arme și nu aruncaseră sămânța pe ogorul nearat, din care trebuia să încolțească pânea pentru ei și familiile lor, fură îngăduiți pentru câteva săptămâni, și acum părăsiră și ei oastea. Ștefan sta singur cu căpitanii săi și curtenii lefegii; el nu putu închide drumul spre reședința sa și trebui să se retragă dincolo de Siretiu, până supt zidurile Cetății Neamțului. În pădurile

www.dacoromanica.ro

pe pe coasta muntelui, la satul zis apoi Războieni, pe Valea Albă, făcu el ultima încercare pentru a-şi mântui ţara; fu însă «sfrivit», copleşit adecă de mulţimea duşmanilor (26 Iulie 1476). El nu fugi spre Polonia, care nu-i trimisese niciun ajutor: munţii propriei sale ţări îl ascunseră şi-l ocrotiră mai bine.

Oraşe, cetăţi şi sate fură arse şi distruse, dar în felul acesta nu se făcea rost de hrană pentru nenumăraţii războinici şi jăfuitori, şi foamei îi urmă moartea foametei: ciuma. Furtuni priincioase Moldovenilor sfărâmaseră şi nimiciseră în Marea Neagră galerele cu provisii şi pe lângă acestea chiar flota cealaltă, care se afla la gurile Dunării, suferise aşa de mult, încât porturile moldoveneşti rămaseră neatinse. Ştefan se întoarse curând în văi, şi războiul de harţă, pe care se pricepea să-l ducă tot aşa de bine ca şi Vlad Ţepeş, fu continuat cu deplin succes supt conducerea sa. În sfârşit Mohammed căpătă prin informatorul său, Basarab, vestea, nedorită, că Ştefan Báthory, comandantul regal unguresc, se apropia de hotar cu Vlad ca sfetnic şi ajutor: Dunărea a fost trecută într'un chip puţin faimos şi Moldova rămase, cum fusese mai nainte, Statul liber al puternicului Ştefan. În cursul aceluiaşi an el pătrunse împreună cu oştile ardelene în Ţara-Românească pentru a înlătura pe nevrednicul Basarab; după ocuparea Târgoviştii, Bucureştii fură asediaţi după câteva zile cuceriţi şi ţara supusă jură pentru a doua oară credinţă crudului Ţepeş [1].

Când Basarab se întoarse cu Turcii dunăreni, Vlad fu bătut şi ucis în împrejurări necunoscute

[1] Izvoarele cuprinse în aceleaşi culegeri ca până aici. Pe lângă acestea, cronicile moldoveneşti şi o povestire italiană în *Columna lui Traian*, VII, pp. 376-380; Inscripţia dela Războieni, în *Analele Academiei Române*, VII, pp. 171-172. Cf. *Chilia şi Cetatea-Albă*, p. 147 şi urm.; *Studii şi documente*, III, pp. XXXVI-XXXVII.

www.dacoromanica.ro

nouă. Prietenul Turcilor însă îşi păstră tronul numai până în 1477, când fu alungat în Ardeal de către Ştefan, care-şi răsbuna în sfârşit, şi de către Basarab-cel-Tânăr, fiul său cu acelaşi nume [1]. Timp de doi ani apoi, aceşti doi Basarabi, cari semănau foarte bine, purtară un războiu de familie, furându-şi reciproc soţie, bunică şi fiică şi încărcându-se de ocări. Şi tânărul Basarab arătă înclinare spre politica ţepei, şi de aceia primi ca ultimă binecuvântare din gura respectabilului său părinte porecla de Ţepeluş, *micul* Ţepeş. În curând Ştefan putu suferi tot atât de puţin ca şi pe tată pe acest fiu, sprijinit şi el de Turci. Între anii 1479 şi 1482 el puse să i se asigure graniţa de la Dunăre şi de la Mare întâiu prin întărirea Chiliei şi apoi prin a Cetăţii-Albe. De aceia Turcii, hrăpareţii şi răzbunătorii achingii ai Mihaloglilor, cari în 1479 trecuseră dincoace de râul de hotar în Ţara-Românească şi fuseseră sprijiniţi de «Basarab-cel-Tânăr», nu întrebuinţară drumul prin Moldova, ci căutară trecătorile care duceau spre Ardeal, unde Báthory-i zdrobi cu totul la Câmpul Pânii (Kenyérmezö). În anul 1481, Ţepeluş, care se bucura de mare trecere la sprijinitorii săi şi în principatul său nu era neliniştit de niciun rival, socoti că a venit vremea să smulgă Chilia slăbitului Domn al Moldovei: chemă într'ajutor pe Turcii dunăreni şi pregăti un atac. Luă însă o altă cale şi pustii Moldova apuseană până în ţinutul Bacăului [2].

Dar n'avu noroc. Pe când chiar se bucura de succesul viitor, muri marele Sultan Mohammed şi lăsă doi fii, fraţi învrăjbiţi, între cari se iscă acum o luptă aprigă pentru strălucita moştenire a energicului tată. Netrebnicul imitator a lui Ţepeş nu

[1] *Istoria lui Ştefan*, pp. 188-189.
[2] *Ibid.*, p. 196.

www.dacoromanica.ro

numai că fu nevoit să rămână acasă, dar chiar şi aici primi visita lui Ştefan, care-şi avea acum mâinile libere. Câteva săptămâni după moartea Sultanului, stăpânitorul Moldovei pătrunse dintr'o parte şi Báthory din cealaltă în Ţara-Românească, iar la 8 Iulie 1481 Ţepeluş fu cu desăvârşire bătut, cu toate că-şi alesese o bună poziţie la hotar, lângă Râmnicul-Sărat şi atacase cu o mare încredere în sine [1].

Ştefan adusese cu sine, ca Domn «creştin» al Ţării-Româneşti, pe un oarecare Mircea, pe care-l numia «fiul» său. Dar acesta nu-şi găsi partizani, şi Vlad, călugărul de odinioară, care-i făcuse şi lui Ţepeş zile amare, fu proclamat Domn de Unguri şi de către o partidă de boieri. El merse la Dunăre, dobândi din partea fraţilor Ali beg recunoaşterea şi sprijinul lor, urmări pe Basarab, care fu ucis la Glogova, în cel mai depărtat colţ apusean al ţării, de către boierii olteni, şi, după ce şi nenorocitul Mircea îşi găsi moartea, rămase el Domn peste toată ţara Ungrovlahiei. Insuşi vecinul din Moldova îl sprijini împotriva lui Basarab, de la care la 10 Mart 1482 smulse, printr'un atac al fiului său Alexandru, cetatea de hotar Crăciuna, pe Milcov [2].

In sfârşit Ştefan avea în puternica sa mână toate cetăţile de Miăzăzi, încă nu cum se cade întărite, şi-şi putea socoti stăpânirea asigurată, mai ales că la Turci bântuia razboiul civil. Cu atât mai dureros fu el atins, când în 1484 învingătorul Sultan Baiezidal II-lea reluă planul de a

[1] *Cronica Moldovenească*, inscripţia bisericii înnălţate înnaintea acestui fapt, în *Archiva Societăţii ştiinţifice şi literare din Iaşi*, VI, pp. 475-476; Kozak, *Inschriften*, pp. 114-115; izvoare străine în *Chilia şi Cetatea-Albă*, pp. 152-154; *Studii şi documente*, III, pp. XXXVIII-XL.

[2] Bogdan, *Relaţiile cu Braşovul*, p. 114; *Studii şi documente*, III, pp. XXXIX—XL; *Istoria lui Ştefan-cel-Mare*, p. 199.

www.dacoromanica.ro

câştiga Marea Neagră şi se pregăti să atace personal, cu o foarte mare flotă şi cu o puternică armată, Moldova şi toată creştinătatea nord-răsăriteană. Amenințatul Domn nu primi niciun ajutor de la vecini, cu toate că această lovitură îi izbia şi pe ei, şi în modul cel mai simțitor pe Poloni. Regele Matiaş înnoise cu puțină vreme înnainte armistițiul său cu noul stăpân al lumii turceşti, căci lui îi stătea pe inimă mai cu samă cucerirea Austriei. Bunul şi slabul de înger Iagelon din Polonia nu avuse încă mulțămirea să vadă îngenunchind solemn la picioarele sale pe mândrul şi oțelitul prin biruințe şi înfrângeri oştean de la Suceava şi, până când nu se împlinia aceasta, el nu voià să trimită pe unul din tinerii săi fii în ajutorul îndărătnicului şi prefăcutului Moldovean. Cât despre Vlad Munteanul, nici nu face măcar să mai vorbim. Ştefan nu dispunea de o cavalerie grea şi nici de lăncieri bine disciplinați, iar flota moldoveană se alcătuia numai din bărci, care nu se putea măsura cu galerele de modă venețiană. Astfel ajunse deci Baiezid la Dunăre, se uni aici cu nenumăratele cete tătăreşti şi cu Muntenii lui Vlad, şi la 14 Iulie, după un asediu de opt zile, luă cu asalt Chilia. La 4 August se predete şi Cetatea-Albă, şi la întoarcerea-i pe Dunărea-de-jos, învingătorul Sultan se putea făli că prin cea d'intâiu cetate avea în mâna lui «cheia şi poarta întregii țări moldoveneşti, precum şi a Ungariei şi a întregului basin dunărean», iar prin cea de-a doua «cheia şi poarta întregii Polonii, Rusii, Tatarii şi a întregii Mării-Negre». Amândouă fortărețele fură aduse într'o stare mai bună şi se dete fiecăreia împrejur o întinsă bucată de *raià*, care trebuia să procure hrană garnizoanelor turceşti [1].

[1] Scrisoarea Sultanului, 2 (= 11 ?) August, în *Acta extera*, VI, pp.

www.dacoromanica.ro

Nemulţămit cu atâta, Sultanul nu doria mai puţin decât detronarea Domnului moldovean, pentru ca să-şi procure la graniţa sa de Miazănoapte siguranţă deplină. El însă părăsise politica de anexare a tatălui său, şi un Domn ca Vlad al Ţării-Româneşti ar fi fost de ajuns pentru pretenţiile sale în Moldova. Un astfel de candidat turcesc se găsia acum de fapt într'un vlăstar al dinastiei moldovene; el e numit de protivnicul său «Hronet», «Hruet», sau «Hromot», şi el era poate mai sus pomenitul Alexandru, fiul lui Petru Aron, care stătea de mai multă vreme la Curtea Sultanilor. Cu acesta apăru în ţară în 1485 beglerbegul Rumeliei. Ştefan, a cărui capitală fusese iarăşi prădată, merse acum pentru a doua oară în Polonia şi prestă în sfîrşit regelui la Colomea mult jinduitul jurământ. Acesta înnaintă în tovărăşia fiilor săi în spre Pocuţia, pe cînd Domnul se întorcea îndărăt cu un corp de ajutor polon, şi în scurtă vreme îşi mântui ţara de duşmani. Totuşi o nouă expediţie de pustiire urmă supt comanda supremă a lui Ischender Mihalogli şi a unui nou beg dunărean, des pomenit mai târziu; acesta era Balibeg, fiul lui Malcociu; în Novembre ei fură bătuţi la Cătlăbuga. În primăvara următoare, Turcii apărură iarăşi şi pătrunseră foarte adânc în ţară, până la Şcheia pe Siretiu; de data aceasta însă pretendentul fu, nu numai învins, ci şi prins şi decapitat, şi prin aceasta Turcii şi Muntenii pierdură pe favoritul lor contra-Voevod[1].

36-37; Makuscev, II, pp. 134-136, no. 14; după scrisori contimporane pierdute, Cambini, în Sansovino, *Historia Universale de' Turchi*, ediţia din 1654, fol. 166 V°, *Modus epistolandi eximii medicine doctoris*, etc. *Ioannis Ursinii Cracoviensis*, capitolul XXII, şi în *Chilia şi Cetatea-Albă*, pp. 279-281, „Cronici moldovene şi italiene", în *Acte şi Fragmente*, III[1]; „Cronica turcească" în Leunclavius, *Historiae*. V. Iorga, opera, menţionată mai sus, asupra celor două cetăţi, p. 153 şi urm.

[1] Cronice moldoveneşti şi turceşti; Lewicki, II, p. 332 şi urm. Cf. *Chilia şi Cetatea-Albă*, pp. 167 şi urm., 283 şi urm.

www.dacoromanica.ro

Polonii încercară la început o legătură cu Turcii, cum făcuse vecinul lor unguresc, dar nu-şi atinseră ţinta, de oare ce probabil cereau cu prea multă insistenţă retrocedarea porturilor cucerite. În sfârşit prinseră inimă şi încercară o recucerire a ambelor «chei şi porţi», dintre care mai ales Cetatea-Albă îi interesa. Fiul regelui, Ioan Albert, se luptă în Septembre 1487 cu un succes destul de bun împotriva Tatarilor din deşertele «câmpii bialogrodense» de peste Nistrul-de-jos, cari de la 1475 erau vasalii Sultanului turcesc şi apărători ai Crâmului tătăresc. Mai presus de toate Polonii cereau mereu cele două cetăţi ale noii *raièle*, dar cu toate că nu le căpătară, regele, fără să mai facă vre-o jertfă, încheiè totuşi cu mare bucurie în primăvara anului 1489 un tratat[1].

Astfel deci, de acum înainte Polonii erau ca şi Ungurii prieteni ai Sultanului şi la un ajutor al lor, pentru izgonirea păgânilor din Moldova-de-jos, nu mai era de gândit. Mai mult încă: atunci când, în anul 1490, regele Matiaş muri, un fiu al lui Casimir, Vladislav, solicită Coroana ungurească, pe care o purtase odinioară unchiul său cu acelaşi nume. Cu niciun chip Ştefan nu voia să ajungă într'o astfel de situaţie; el nu putea răbda aliaţi prefăcuţi şi sprijinitori ai intereselor turceşti la toate hotarele sale. De aceia el se declară pentru concurentul german al lui Vladislav, regele Maximilian; îşi aminti tot odată, pentru întâia oară, de împrumutul polon, neplătit încă din vremea marelui său străbun, şi ceru pe basa acelui tratat Pocuţia. Încă din 1490, în timpul lui Casimir, folosindu-se de tulburările din regatul vecin, el ocupase această

[1] *Acta extera*, VI, p. 134 şi urm; Weinreich, în *Script. rerum prussicarum*, IV. Cf. *Chilia şi Cetatea-Albă*, pp. 169 şi urm., 296-297. Cf. alte menţiuni polone, în *Revista Istorică*, an. 1921, p. 117 şi urm.

www.dacoromanica.ro

Pocuţie. Pentru a-şi ajunge acest scop, el se hotărâ la un pas, pe care până acum în ruptul capului nu l-ar fi făcut: acest ultim representant al războiului sfânt împotriva barbarilor păgâni, urmă, de şi cu mare silă, pilda puţin creştinească a vecinilor săi pe cât de prudenţi, pe atât de laşi şi plăti, ca şi un Petru-Aron şi Vlad, tribut Turcilor.

Aceştia îi cerură drum liber spre Polonia pentru ei şi pentru tovarăşii lor tatari, iubitori de pradă; la aceasta nu se putea el firește hotărâ, cu toate că noul rege polon, care în 1487 îl ajutase foarte puţin, înoi pacea cu Baiezid. Ioan Albert, un romantic visător, care croia bucuros la mari planuri primejdioase, lăsă orice scrupul la o parte şi în anul 1497 porni ca duşman împotriva Moldovei.

În primăvară nobilii şi vasalii poloni fură vestiţi că regele plănuieşte o expediţie împotriva Turcilor, pentru a restabili din nou graniţa creştină la Dunărea-de jos. Şi astfel se adunară supt steagurile sale «spre ajutor şi mângîiere creştinătăţii» Alexandru, ducele Lituaniei, fratele noului întreprinzător de cruciată, bătrânul şi bolnavul mare maestru al Ordinului Teutonic şi încă mulţi alţii, cari ştiau ori poate nu ştiau marea taină. Pe drum, aceştia din urmă fură hrăniţi cu veşti plăsmuite despre mari succese asupra Turcilor şi Tatarilor; în Polonia chiar se răspândise zvonul că Chilia şi Cetatea-Albă ar fi acum asediate. Abia când solii Moldoveanului, după ce întreaga oştire trecuse graniţa, fură luaţi prisonieri pe propriul lor pământ, se cunoscu, fără a se găsi vre-o explicare la aceasta, că regele «s'a sculat cu mânie» împotriva lui Ştefan. În timp ce acesta din urmă, încă prea nepregătit pentru a răspunde îndată jignirii, se retrase de la Suceava la Ro-

www.dacoromanica.ro

man, capitala fu asediată mai multe săptămâni în şir; dar aceasta fusese aşa de bine întărită în anii din urmă, încât cu toate sforţările nu putea fi luată. Spre Miazăzi duşmanul nu putea înainta atât timp cât Domnul moldovean îi sta în cale cu oastea sa adunată în grabă; ce ar fi însemnat însă o retragere din Moldova, aceasta o ştia regele polon tot atât de bine ca toţi vecinii săi. De aceia primi propunerile de mijlocire pe care le presintă Voevodul Ardealului, Drágffy, un vlăstar al Dragoşizilor din Maramureş, trimis de stăpânitorul unguresc pentru liniştirea Saşilor. În tratatul de pace se convenia ca armata să nu facă nicio pagubă la întoarcere. Numai că această armată, ca de obiceiu pe atunci, nu avea destule mijloace de hrană, şi de aceia prăda ca să poată trăi. Pentru pedepsirea celor de două ori de rea credinţă, Ştefan apăru de-odată în adâncurile neumblate ale pădurilor bucovinene, unde cu un veac înnainte mai fusese înmormântată o oaste polonă; vechiul joc începu din nou şi, supt copacii ce se prăvăliau, căzu strălucitoarea cavalerie a regelui polon, falnica şleahtă, pe când săgeţile ţăranilor curgeau ca ploaia. Sosirea unei trupe de ajutor sfârşi cu o nouă înfrângere la Lenţeşti, şi în zădar se lupta tânărul şi ambiţiosul rege cu soarta mai puternică, răzbunătoare. El trebui să fugă, cu câţiva cavaleri risipiţi, cari aduseră acasă din bogatul lor echipament numai «cai răniţi şi platoşe găurite», pe când din pedestrime nu scăpară de măcelul ţărănesc decât numai câteva mici cete. Aceasta fu ziua de la Cozmin, ziua Sfântului Dumitru 1497, care ca şi noaptea de Crăciun de odinioară, din 1467, la Baia, arăta vecinilor creştini ai Moldovei că aici nu era o ţară de luat[1].

[1] Cronicile polone: Miechowski, Wapowski; Naker, Cronicarul Ordi-

www.dacoromanica.ro

Acum şi Turcii puteau pătrunde în voie în Polonia, şi în anii 1497 şi 1498 veniră de fapt cetele lui Balibeg, pentru ca să se bucure de pradă podoleană şi rusească. Chiar şi Ştefan apăru în 1498 în faţa Liovului. La 12(18) Iulie se făcu în sfârşit prin mijlocire ungurească o nouă pace. De data aceasta nu mai e vorba de nicio suzeranitate din partea Poloniei sau Ungariei, de data aceasta nu se mai cere vasalului moldovean ca să nu poată începe un războiu şi încheia o pace fără învoirea lui „dominus" al său. Acum el este însuşi un „dominus", care se îndatoreşte numai să nu mai favorizeze duşmăniile turceşti îndreptate împotriva Statului polon. În schimb i se făgăduieşte din partea lui Vladislav ca şi a lui Ioan-Albert ajutor şi în sfârşit se pune la cale, împotriva Osmanlâilor şi a protegiuţilor lor, o mare întreprindere comună, în care Ungaria trebuia să se îndrepte împotriva fiului şi urmaşului lui Vlad; iar Polonii prin Obluciţa (Isacea) împotriva interiorului Împărăţiei turceşti [1].

Dar la această mare luptă a popoarelor nu s'a ajuns, cum şi era de aşteptat, cu toate planurile de cruciată care asurzira din nou Europa. Din Polonia nu se întreprinse nimic; Boldur, comandantul lui Ştefan, pătrunse încă din 1499 în provincia turcească, chinuitor de strâmtoritoare, de pe teritoriul moldovenesc şi atacă cetăţile; Ungurii se hărţuiră puţin în 1501 la graniţa bosniaco-sârbească. Oştile turceşti de pedepsire păşiau în vremea a-

nului Teutonic; Cronica moldovenească; în *Acte şi Fragmente*, III. Cf. *Chilia şi Cetatea-Albă*, pp. 174 şi urm.; 303 şi urm.; *Istoria lui Ştefan-cel-Mare*, p. 227 şi urm.

[1] Hurmuzaki, II , pp. 421 şi urm., 439 şi urm., 719 şi urm. Despre expediţiile turceşti, v. *Diarii* ale lui Sanudo în *Történelmi Tár*, XIV, în *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku*, V, sau în noua ediţie, complectă vene iană. Ceva nou cu privire la aceasta, în *Acte şi fragm.*, III [1] şi în Apendice la *Chilia şi Cetatea-Albă*, Acte din Königsberg.

www.dacoromanica.ro

ceasta din biruință în biruință, iar creștinătatea pătredă de atâta goliciune sufletească se desbina din ce în ce mai mult. Pe când din ambele părți se începură noi negocieri cu Sultanul norocos în cuceriri, se trezi din nou în bătrânul Ștefan despretul față de slăbănogii regali din vecinătate, și mânia sa se îndreptă împotriva aceluia care îi ținea pe nedrept moștenirea sa, Pocuția. El pătrunse în țară, cum o făcuse la o vrâstă tot atât de înnaintată marele Alexandru și declară solilor regali, la plângerile lor, că el va păstra aceasta cucerire legală *ad gutur suum*[1].

Ioan-Albert murise de curând și Ștefan se folosi de schimbarea de domnie prin care Alexandru ajunse rege, pentru ca să întărească stăpânirea moldovencască în «țara sa, Pocuția». Populația ruteană de lege ortodoxă, care era rău chinuită de slujbașii și de nobilii proprietari poloni, căută scăpare în masa supt steagurile sale și luptă cu el împotriva Polonilor.

Cuceritorul puse peste tot în țară, la Sniatyn, Colomea și Haliciu boierii și vameșii săi (1502). În același timp în Țarul Moscovei, Ivan, cu a cărui familie Ștefan rămase strâns împrietenit—cu toate că, prin intrigile Țarinei Sofia, Dimitrie, nepotul lui Ivan și al lui Ștefan, fusese înlăturat de la moștenire în favoarea fiului Sofiei[2]—, Alexandru, care era doar ginerele lui Ivan, găsise un aprig dușman. Astfel, pentru moment, regele nu putu întreprinde nimic împotriva Moldovei. Cu toată protestarea sa la Tatari că Sultanul ar fi cedat întreaga Moldovă vasalului său păgân, nici măcar unul nu se

[1] Ulianicki, pp. 225-227.

[2] Karamzin, *Geschichte Russlands*; piesele justificative ale lui Karamazin în *Acti otnosieșties Rossii*, și *Uricariul*, III; cf. însă Hurmuzaki, II', p. 493, no. 393.

www.dacoromanica.ro

lăsă asmuţat împotriva lui Ştefan [1]. Chiar politica regelui unguresc păru Polonilor prea împăciuitoare ca să fie sinceră şi binevoitoare faţă de ei.

Din aceste noi osteneli războinice Ştefan se întoarse în Moldova sleit şi greu bolnav : podagra şi, pe lângă aceasta, vechea rană de la picior, o amintire a luptei de la Chilia, din 1462, îi pricinuiau dureri mari. În zădar fură chemaţi vestiţi şi încercaţi medici din Veneţia, Nürnberg şi din Orient. Flacăra vieţii se stinse în bătrânul trup, şi astfel adormi, în mijlocul unei păci agonisite prin sânge, la 2 Iulie 1504, cel mai mare dintre Domnii români [2].

---

[1] Hurmuzaki, II [3], p. 508, no. 405.

[2] Cronica moldovenească, Inscripţia de pe mormânt în Melchisedek, Analele Acad. Rom., *l. c.*, Kozak, *Inschriften*, p. 84. Pentru războiul cu Polonii, materialele adunate în Hurmuzaki, II [3], şi *Istoria lui Ştefan*, p. 248 şi urm. Cf. Ursu, *Ştefan-cel-Mare*, Bucureşti 1925.

www.dacoromanica.ro

CAPITOLUL IV.

Decăderea Statelor militare românești după moartea lui Ștefan-cel-Mare

Moartea «Valahului» fu un mare eveniment pentru toată Europa răsăriteană, pentru viitorul principatelor române însă fu chiar hotărâtoare. Despre o ceartă pentru moștenire nu putea fi vorba, căci, două zile înnainte de izbăvirea sa, muribundul poruncise să fie dus pe câmpul unde, după un vechiu obiceiu, boierii alegeau pe noii lor Domni, și, însuși luptând cu moartea, pedepsi de mai nainte cu moartea pe aceia cari, dintre numeroșii copii ai lui Ștefan, celui de trei ori căsătorit și pe lângă aceasta foarte zburdalnic, ar fi voit să aleagă pe un alt Voevod decât pe cel mai mare, Bogdan, cel preferat de tatal său, fiul fetei încă în viață a lui Radu-cel-Frumos. Astfel se săvârși deci alegerea lui Bogdan într'o minunată armonie [1].

În Polonia trăia un alt fiu al celui acum răposat, anume Petru, a cărui mamă era o «pescăriță», adecă soția unui mare negustor de pește, din Hârlău; el însuși, după tradiție, fusese în tinerețea sa «pescar». Pe acesta regele polon îl putea ațâța împotriva lui Bogdan, care era amestecat în val-

[1] Hurmuzaki, VIII, p. 40.

www.dacoromanica.ro

măşagul din Pocuţia. La Curtea turcească apoi, trăia ca zălog al vasalului tributar din Moldova fiul lui Alexandru: acesta din urmă îşi lăsase drepturile de moştenire ce i se cuveniau ca întâiului născut al lui Ştefan, fiului său, numit după bunic tot Ştefan. De partea aceasta era şi mai probabilă o intervenţie străină. În sfârşit, chiar şi Domnul cu gânduri duşmane al Ţării Româneşti, Radu, fiul şi, din 1496, urmaşul lui Vlad, un prieten al călugărilor şi un ziditor de biserici, un cucernic şi neputincios slăbănog[1] — întru nimic asămănător strămunului său Vlad Dracul —, avea la dânsul pe „un moştenitor moldovean", şi încă nu numai unul, ci chiar doi: un Roman şi un Trifăilă, care, acesta din urmă, ca pretendent, îşi luă de sigur un nume calendaristic mai frumos. Şi afară de aceasta rămân încă cu totul nepomeniţi doi „principi moldoveni", cari aşteptau în Ardeal ceasul întoarcerii lor în ţară şi în favoarea cărora regele Ungariei îşi ţinea gata oştile, ca să le trimită în Moldova «împotriva Turcilor».

Bogdan, un tânăr de douăzeci şi nouă de ani, nie descris de medicul veneţian al tatălui său ca un om modest, dar viteaz, vrednic de marea sa moştenire: «modesto quanto una donzela e valente homo». Modest, poate că era şi totuşi nu prea, căci îşi închipuì să-şi poată aduce acasa ca mireasă, în schimbul cedării Pocuţiei, pe sora regelui polon, *reginula* Elisabeta, cu toate că era aşa de tare ranit la un ochiu, încât păstră totdeauna porecla de *Orbul*. Vitejia tatălui său o moştenise el de sigur: îl vedem cum porneşte în persoană la luptă împotriva Poloniei, şi spre amintire împunge cu

[1] Turcii îl pomeniau ca un bun judecător cutreierînd în căruţă ţara sa; Leunclavius, c. 675.

www.dacoromanica.ro

nerăbdătoarea-i lance în poarta Liovului de necucerit. Pe vecinul muntean, care-i năvălise în ţară, îl întoarse îndată îndărăt, şi ar fi făcut ceia ce obişnuia să facă Ştefan în astfel de casuri, dacă un prea venerabil prelat, un scoborâtor al Craiului sârbesc, noul Mitropolit al lui Radu, Maxim, n'ar fi îndemnat la iubire frăţească pe Domnii de acelaşi neam [1].

Dar însuşirea de căpetenie a marelui mort, dreapta judecată a împrejurărilor, înţeleapta cumpănire a posibilităţilor, aceasta lipsia cu desăvârşire urâtului cavaler Bogdan. Politica pe care el a dus-o faţă de toţi vecinii săi, din potrivă, a dat în cele din urmă greş.

Lui Alexandru, regele Poloniei, el îi ceru o mireasă frumoasă, care nu se putea hotărî niciodată la o astfel de căsătorie. Dar pentru a se nutri cu speranţe deşarte, renunţă el la Pocuţia, îşi retrase garnisoanele din cetăţile de acolo şi-şi chemă îndărăt dregătorii din oraşe, şi, afară de acestea, se mai obligă încă să-i ţină viitoarei sale soţii un mare alaiu de slugi şi preoţi poloni, ba chiar un episcop. Iată însă că după câteva luni de zile, în August 1506, suveranul polon muri, iar fratele şi urmaşul acestuia, Sigismund, căruia i se reservaseră în anul 1497 posesiunile lui Ştefan, se arată ca un duşman hotărât al Moldoveanuiui şi a unei încuscriri cu schismaticii moldoveni, barbari. În timpul alegerii lui Sigismund, Bogdan, ca un „moştenitor al perfidiei tatălui său", năvăleşte in Polonia, iea din nou în stăpânire Pocuţia şi încearcă să pună mâna pe cetatea Cameniţa. Urmează negocieri până în 1509. Elisabeta

[1] Cronica moldovenească, în diferite redacţii, la Bogdan: *Vechile cronici, cronica moldo-polonă*; *cronici inedite*, cum şi în traducerea românească a lui Ureche, din veacul al XVII-lea. Pe lângă acestea „Viaţa lui Maxim" în sârbeşte, tradusă 'n *Archiva istorică*, II, p. 65 şi urm.

www.dacoromanica.ro

nu vrea să steie alături cu dânsul pe sărăcăciosul tron al Moldovei. Bogdan se plânge Papei, trece peste noua graniță și pustiește cumplit ținutul galițian, cucerind Rohatinul și înnaintând până la Liov; el se întoarce îndărăt cu clopotele prădate și cu obști întregi de Ruteni drept credincioși, pe cari-i așează în locurile lui deșerte. Comandantul polon Kameniecki însă îl urmărește în propria-i țară, îi răsplătește pustiirile și se întoarce îndărăt cu pradă, de sigur nu fără să fi luat și ceva Moldoveni.

Polonii, încurcați în vrăjmășii moscovite, erau mai mult decât sătui de suzeranitatea lor moldovenească; în 1507 își trecuseră drepturile lor de supremație Ungariei, și acum regele unguresc fu chemat ca mijlocitor. După o îndelungă ceartă se ajunse la un tratat, care cuprinde ca punct mai însemnat anularea contractului de căsătorie — Bogdan își găsise acum o soție moldoveancă[1] — și prevede un arbitraj unguresc cu privire la Pocuția (10 Mart 1510). Dar acesta nu s'a pronunțat niciodată.

In cursul acestor ridicule lupte pentru o mireasă îndărătnică, Turcii câștigaseră tot mai mult teren. Chiar în anul 1504 amândoi principii români fură chemați «la Poartă». Radu, care nu era un om curagios, dădu personal ascultare chemării și se întoarse îndărăt, după ce-și risipise banii cu pocloanele. Bogdan înoi prin influentul său boier, Ioan Tăutul, întâiul său sfetnic, omagiul lui Petru Aron și al lui Ștefan, și Sultanul răspunse printr'un «act de grație», prin care i se acordau noi privilegii. După știri de mai târziu, printr'însul se asigura păstrarea credinții, deplina autonomie a țerii, apărarea ei împotriva tuturor dușmanilor, libera

[1] V. *Studii și documente*, XVI, p. , no.

www.dacoromanica.ro

alegere a Domnilor, instalarea unei legaţiuni moldoveneşti la Constantinopol (capù-chehaialâc) — dar un astfel de represintant la Poartă trebuie socotit totodată şi ca un zalog —, incapacitatea juridică a Turcilor de a dobândi proprietăţi moldoveneşti şi de a cladi moschei, dar tot odată şi un tribut de 4.000 de galbeni turceşti, patruzeci de şoimi, *giriffalchi*, cari aveau foarte mare căutare la Curtea oricărui stăpânitor musulman, şi patruzeci de iepe moldoveneşti [1]

Ţara-Românească după aceia îndură tot mai multe umiliri; pe când Bogdan pradă bisericile catolice din Galiţia, Turcii dunăreni smulg lui Radu în 1507 posesiunile de la malul fluviului, de unde până atunci el luase vamă, îi răpesc pe Bulgarii refugiaţi la dânsul şi printre ei de sigur şi mulţi Români, şi-l silesc la încă o călătorie la Constantinopol. După ce bietul om fu învins şi de către Moldoveni, muri în 1508. Împotriva Ungurilor, cari voiau să aducă în ţară pe un fiu al lui Basarab-cel-Tânăr, Danciul, neamul Mihaloglilor, căruia i era de mulţi ani încredinţată paza Dunării, izbuti să puna pe tron pe un nou stricat, Mihnea, un pretins fiu al lui Ţepeş, cu care sămăna şi prin cruzimea haină, prin plăcerea drăceasca de chinuri omeneşti. Mihnea «cel rău» ucide pe mulţi dintre boierii săi în anul 1510, când Bogdan încheie pace cu Polonii. Boierii rămaşi în viaţă îl alungă în Ardeal, unde Danciul şi unul din Sârbii de la Curtea lui Radu, Dimitrie Iacşici, îl ucid. Prin mila lui Mehmed-beg, fiul lui Ali-beg Mihaloglu, e pus acum în Scaun un copil, Vlad-cel-Tânăr, *Vlăduţ*.

---

[1] Cuprinsul e dat în „N. Costin", *Letopiseţe*, III, p. 452. Cf. Ureche, p. 179, care dă „zece pungi de bani", 5.000 de galbeni, şi pune în legătură toată povestea clădirii bisericii din Bălineşti, de către Tăutul, cu banii primului tribut, cari i-ar fi fost dăruiti.

www.dacoromanica.ro

De acum înnainte până târziu încolo, istoria Țării-Românești e stăpânită de doi factori: pe de o parte, atotputernicii Turci dunăreni, iar, de alta, de nenumărații și prea nesupușii boieri feodalisați, cari se ceartă neîncetat între ei pentru unul sau altul dintre „fiii de Domn", cari tocmai se află dincolo de Dunare sau de Carpați. În diferite regiuni apar acum puternice familii feodale, care întreține această miș are sângeroasă și netrebnică, o ațâță și o conduc. Incepe să se vorbească despre boierii buzoieni, despre boierii din Slatina, dar mai ales despre boierii olteni. Aici, în Banatul românesc, trăiesc patru frați: Barbu, Pârvu, Danciu și Radu, cari posedă pământuri întinse și sunt încuscriți cu familii de seamă; o soră a lor, Neaga, are un copil cu un Basarab, probabil cel tânăr. Cu toții sînt evlavioși, ca răposatul Radu, cumpără bucuros moaște de sfinți din peninsula balcanică, înnalță mănăstiri — lor li se datorește fundarea mănăstirii Bistrița — și se bucură de o vază care nu se poate asămăna de loc cu aceia a Domnilor ridicați de ei. În anul 1499 cel mai mare dintre frați, care stă la șes, în Craiova de curând înființată, era numai «Barbu din Craiova», dar încă de la începutul veacului al XVI-lea, e cel d'intâiu boier și «Ban al Craiovei», cu toate că regele ungurese își păstrează încă Banul său în Severin și cu toate că Domnii mai vechi trecuseră drepturile Severinului asupra Râmnicului de pe Olt, Noul-Severin. Banii Craiovei sunt luați numai din această familie, și orice Domn care se atinge de acest obiceiu își pierde îndată scurta putere și totodată viața.

Așa i se întâmplă lui *Vlăduț*. „Pârvuleștii" și „Banoveții" chemară pe prietenul Mohammed de la Nicopol; după o luptă în care căzură mulți boieri

www.dacoromanica.ro

din oastea tânărului Domn, acesta însuşi fu prins şi decapitat în Bucureşti, «supt un păr», la 25 Ianuarie 1512. Acum fu pus în Scaun, poate şi prin mijlocire moldovenească, nepotul «Pârvuleştilor» Neagoe, numit după mamă-sa Neaga, dar ca Domn fălindu se cu numele tatălui său, Basarab[1]. Soţ al unei principese sârbeşti, nepoata Mitropolitului Maxim[2], un cărturar înzestrat cu mult simţ artistic, el urmă politica pioasă a lui Radu şi merită de sigur mai mult decât acesta numele de «cel mare», dacă prin aceasta ar fi să se înţeleagă numai recunoştinţa Bisericii. El e ctitorul vestitei mănăstiri de la Argeş: ea e şi singura operă a domniei lui de nouă ani, care ţine până în Septembre 1521.

Ce se petrecea însă în puternica Moldovă în vremea aceasta? Valurile turco-tătăreşti lărmuiau la graniţile lui, şi nu numai odată Bogdan avu să se teamă de soarta vecinului său muntean, dacă nu de una mai aspră. Pe când Selim, fiul Sultanului, smulgea Chilia şi Cetatea-Albă, numită acum Akkirman, din mâna comandantului slabului şi bătrânului său tată, şi, în unire cu cumnatul său, fiul Hanului tătăresc, umplea de zgomot aceste regiuni, Bogdan nu era o clipă sigur de existenţa sa. După ce Selim ajunse Sultan, se duse în Asia, pentru ca să capete aici, dacă nu chiar titlul de Padişah, moştenirea Sudanilor şi Califilor. În vremea aceasta Moldova îndura, întocmai ca şi Polonia, necurmatele năvăliri prădalnice ale Tatarilor lăsaţi de capul lor, cărora li se dăduse raiaua din Moldova sudică şi toată Dobrogea. Nu numai ţara dintre Nistru şi Prut, ci şi cea până la Siretiu şi, la

[1] *Acta Tomiciana*, II, p. 94.

[2] V. şi *Convorbiri Literare*, 1903, p. 435 şi urm.

www.dacoromanica.ro

Miazănoapte, până la Hotin şi Dorohoiu fu sistematic jăfuită, şi numai aşa câte o buşeală la întoarcere nu era de ajuns ca să îndepărteze pentru viitor pe aceşti prădalnici musafiri. Chiar în timpul strălucitelor sale serbători de nuntă în anul 1513, năcăjitul Domn avu pe Tatari ca oaspeţi. În April 1517 Bogdan muri, încă foarte tânăr, la Huşi pe Prut, unde petrecea poate în acest timp de primăvară, ca să asigure graniţa răsăriteană.

Bătrânul Logofăt Tăutul dispăruse, şi cel mai puternic boier moldovean era acum Arbure Hatmanul. Acesta luă epitropia tânărului bastard, abia de nouă ani, al lui Bogdan, anume Ştefan, pe care tatăl, după pilda dată de Ştefan cel mare şi înţelept, pusese să-l aleagă ca urmaş în presenţa sa.

Tânărul Ştefan nu putea face la vrâsta sa o politică proprie, şi tot ce se petrecu în vremea aceasta în Moldova este opera lui Arbure. În timpul nesiguranţei continue pe care o pricinuiau Turcii, se iscăli un nou tratat solemn cu Polonia în numele lui Ştefan şi în acela al fratelui său mai mic, Petru, la anul 1517 [1]. Către 1522 în sfârşit, Ştefan ajunse singur stăpân pe actele sale şi aceasta se arată în curând prin fapte, care fac poate cinste curajului său, de loc însă priceperii şi inimii sale.

Prin nedreapta şi provocătoarea sa purtare, Ştefan pricinui o conjuraţie a boierilor, cari voiau să aducă pe Petru in locul fratelui său. Ucideri urmară acestor uneltiri, şi printre cei loviţi fu şi bătrânul Arbure. Urmă o expediţie împotriva oştii celor răsvrătiţi, cari se şi strânseră laolaltă: Voevodul birui, iar şirurile pribegilor în spre Polonia şi Ungaria fură cu atât mai dese. Duşmanul de frunte al Domnului, Nicoară Şerpe, ceru

[1] Hurmuzaki, II [1], pp. 261 şi urm., 287 si urm

www.dacoromanica.ro

regelui polon eliberarea lui Petru, cel mai în vrâstă, care ca pretendent poartă numele de Rareş, „cel spân“[1], altul decât cel care trăia supt pază în Prusia; el trebuia acum să iea Domnia Moldovei.

Pe atunci era de trei ani Sultan al amânduror continente acel Soliman care este vrednic de pus alături de cele mai mari personalităţi ale istoriei, bărbatul în care se născuse în sfârşit şi Turcilor un *imperator*. În anul 1521 el cuceri Belgradul şi-şi deschise drum spre Ungaria, în 1522 apăru supt zidurile cetăţii Ioaniţilor, Rodos, şi puse capăt acestei stăpâniri frânce în Marea Mediterană; în 1523 pregăti noua expediţie la Dunăre, care şi fu întreprinsă în 1524. Astfel, pe când Osmanlâii făceau pregătiri pentru stăpânirea ambelor maluri ale marelui fluviu, Moldovenii nu găsiau ceva mai bun de făcut decât să umble în căutarea unui alt Domn, slăbindu-şi astfel puterea lor de luptă. În Ţara-Românească însă lucrurile stăteau şi mai rău.

Basarab murise încă din Septembre 1521, şi urmaşul său fu — ca şi la Bogdan — un copil nevrâstnic. Acest băiat, pretenţios numit de învăţatul său părinte: Teodosie, căpătă ca epitrop pe unchiul său Preda, asupra căruia trecuse, după moartea lui Barbu, demnitatea de Ban. Dar „boierii din Buzău“ găsiră un Domn mai destoinic în călugărul Dragomir, care se numi Vlad[2]. Intr'o luptă Preda căzu, şi Pârvu Craiovescul îi urmă în dregătorie şi situaţie politică. El ceru ajutorul lui Mohammed-beg, care tocmai se întorcea de la ocuparea Belgradului, şi astfel Teodosie fu restabilit în Bucureşti. Patrioţii munteni erau prieteni ai creştinilor şi aleseră acum un boier din Mun-

[1] Explicarea d-lui V. Bogrea.
[2] Cf. şi *Convorbiri Literare*, 1902, p. 284.

www.dacoromanica.ro

tenia ca nou anti-Voevod, căci Vlad fusese ucis. Acest «Domn de la Afumați», din părțile Ilfovului, făcu cunoscut supușilor săi că el e «Radu Voevod, fiul marelui Radu Voevod». După mici biruințî și o înfrângere hotărâtoare, Radu fu alungat în Ardeal. O încercare de a se întoarce de aici cu ajutor unguresc nu izbuti, și chiar sosirea, numai pentru moment hotărâtoare, a Voevodului ardelean, Ioan Zápolya, nu avu nicio urmare. In cele din urmă Radu făcu propuneri Turcilor: aceștia văzură că Teodosie, oaspete al lor în Constantinopol, era de neîntrebuințat, și de aceia numiră în 1523 ca Domn al Țării-Românești pe un anume Vladislav. De și sprijinit la început de Pârvulești, el fu în curând izgonit de ei înșuși. Noul Domn se chiamă tot Radu, cu toate că mulți ani, ca boier, apare numai cu numele Bădica; Turcii ademeniră pe acest nou pretendent la ei și-i deteră în loc de steag lovitura de moarte. Din nou se iscă războiu între Radu și Vladislav; amândoi fură poftiți de Sultan la Constantinopol și aici, pe la 1525 primi în sfârșit Radu de la Afumați titlul de Domn, sprijinit de Turcii dunăreni și de boierii craiovești. Cu un an înnainte însă Severinul căzuse în mânile Turcilor.

In modesta cronică a faptelor lui Ștefan-cel-Tânăr trebuie să se însemne și o biruință asupra Turcilor prădalnici, cari se întorceau din Polonia. Dar, pe când marele Sultan își aduna toate forțele sale de luptă, ca să dea decăzutului regat al Ungariei ultima lovitură, Ștefan nu găsi altceva mai bun de făcut decât să înceapă cu Radu o cearta armată pentru fiica cea mai mică a lui Basarab — pe cea mai mare nu voia s'o iea niciunul din doi. Ștefan învinse, ce-i drept, dar tot trebui să se căsătorească, astfel, cu singura dintre Domnițe care

www.dacoromanica.ro

mai era liberă. In primăvară sosi porunca turcească să se îngrijasca de proviant şi oşti ajutătoare pentru războiul împotriva regelui Ungariei; acesta din potrivă ruga stăruitor să nu se dea urmare cererii. Ambii Domni români, cu toate că înduşmăniţi, ştiură să se sustragă în acelaşi chip din această încurcătură: niciunul din ei nu apăru pe câmpul de luptă, unde, luptând pentru cinstea numelui său, căzu, odată cu Statul, cel din urmă dintre monarhii Ungariei. Steaguri româneşti nu fâlfâiră în marea zi de nenorocire de la Mohács, din 29 August 1526, şi poate că niciunul dintre cei doi Domni nu pricepu însemnătatea marelui eveniment[1].

Pentru a se folosi de noua stare creiată apăru ca nou Domn moldovean, după moartea lui Ştefan, întâmplată încă din 14 Ianuarie 1528, Petru pescarul.

Astfel ajunse iarăşi pe tronul Moldovei un om ambiţios şi stăruitor. Petru se deosebia de tatăl său numai prin aceia că la dînsul setea de cucerire întrecea orice alt motiv de acţiune. Îndată ce vedea numai undeva o graniţă prost apărată, ori să fi fost numai chemat de vre una din partidele care se găsiau undeva în războiu civil, el era gata cu puternica sa oaste moldovenească, cu toate că nu o conducea nici pe departe aşa de bine ca Ştefan. El era cu adevărat un veşnic-neobosit făuritor de intrigi, iar în nenumăratele iţe pe care le urzi şiretenia sa se văzu la urmă el însuşi prins. Când el muri, ţara avea — în cea

[1] Izvoarele principale sunt *Cronicile moldoveneşti* şi *Acta Tomiciana*. Pentru relaţiile Moldovei cu Turcii şi Tatarii: *Chilia şi Cetatea-Albă*; pentru istorie: *Studii şi documente*, III, şi Iorga: *Pretendenţi domneşti în secolul al XVI-lea*, Bucureşti, 1898.

www.dacoromanica.ro

mai mare parte, din vina lui — hotare mai înguste ca înnainte; ea era prinsă în lanţul cetăţilor turceşti ca şi Ţara-Românească, şi consideraţia unui Domn moldovean scăzuse mult.

Şi totuşi după lupta dela Mohács i se oferi un prilej, cum nu mai fusese altul înnainte, de a se amesteca în vecina ţară ardeleană, unde ca moştenitor al lui Ştefan-cel-Mare stăpânià acum[1] Ciceul, dăruit în 1475, cum şi castelul adăogat ceva mai tîrziu, Cetatea-de-Baltă — pe ungureşte Küküllövár, numită după rîul Küküllö, ce curge pe acolo —, unde-şi avea slujbaşii săi în Reteg (ţinutul Bistriţei) şi, printr'o rânduire a regelui Ludovic, ridica un venit de o mie de florini anual din însemnatul oraş săsesc bine întărit, Bistriţa[2]. Ardealul nu luase parte la lupta hotărîtoare împotriva Turcilor, pentru că Voevodul de acolo, care de multă vreme trecea drept urmaşul posibil al regelui fără copii, voia să-şi economisească forţele pentru scopurile sale personale; ambiţiei acestui Voevod, Ioan Zápolya, care încă din zilele lui Ludovic al II-lea, privia ţara sa ca un *regnum*, ca un ţinut aproape neatîrnat, nu-i stăteau în cale decît drepturile, câştigate printr'un act familiar, ale regelui roman Ferdinand, care luase în căsătorie pe sora lui Ludovic. Bine înţeles, înţeleptul Sultan Soliman se hotărî pentru micul dinast, care se trăgea dintr'un neam mic, şi recunoscu ca «rege Ianoş», pe omul care pentru Austriaci şi prietenii lor rămase totdeauna numai „Janos Weyda", sau scurt „Weyda".

Numai că Zápolya era prea slab pentru a se putea susţinea singur; se încredea însă prea puţin şi în protectorul său turc pentru a-l putea vedea

[1] *Chilia şi Cetatea-Albă*, p. 271 şi urm.
[2] Hurmuzaki, II[3], p. 510, no. CCCLVIII.

www.dacoromanica.ro

bucuros înarmat, lângă dânsul. Pe de altă parte Ferdinand trebuia să şi dobândească prin luptă regatele sale, Ungaria şi Boemia, tocmai într'o vreme cînd întreaga putere a numeroaselor posesiuni austriace era întrebuinţată pentru marile planuri medievale ale fratelui său, Împăratul Carol V. În sfârşit, Sultanul nu se simţia încă destul de tare ca să ocupe şi să stăpânească dintr'o dată o provincie creştină aşa de întinsă.

În Ardeal însă trăiau sute de mii de ţerani şi păstori români, cari, cu toată situaţia lor umilă, erau în stare să salute cu bucurie un Domn din neamul lor: „Valahii", scrie un cunoscător diplomat, „posedă o mare parte a ţerii şi uşor s'ar putea uni cu Moldoveanul, din pricina limbii lor comune[1]".

De vreme indelungată Secuii erau obişnuiţi cu năvăliri moldoveneşti, dar şi cu fraţia de arme românească şi cu supremaţia Voevozilor vecini. Foarte amestecaţi cu „Valahii" ardeleni, sau cel puţin trăind foarte aproape unii de alţii, ei nu puteau fi de loc cu gând duşmănos faţă de o cucerire moldovenească a Ardealului, şi acelaşi diplomat polono-ungur recunoaşte în mod apriat aceasta. Afară de aceasta, abia trecuseră zece ani de când fusese înăbuşită în sânge mişcarea ţeranilor din Ungaria, «cruciata» Secuiului Gheorghe Dózsa, împotriva nobilimii care-şi îngrămădia tot mai multe drepturi: această mişcare îşi găsise sfârşitul chiar în Banat; şi este stabilit că şi ţerani români din comitatele vecine cu Ardealul luaseră parte la revolta ţărănească[2]. După izbânda clasei privilegiate ţeranii fură trataţi şi mai aspru, în

[1] „Et aliqui Valachi possident bonam regni partem, qui levi de causa, propter linguae societatem, illi adhaererent"; *Mon. Hung. Hist.*, XVI, pp. 147-152; Hurmuzaki, II[1], pp. 306-307. no. CLXXI.

[2] V. un bun articol de S. S. Secula, în *Arch. soc. şt. şi lit. din Iaşi*, VIII, p. 125 şi urm., unde este dată şi bibliografia ungurească.

www.dacoromanica.ro

basa unor noi legi; aceasta nu sluji de sigur la liniştirea spiritelor, aşa încât sosirea unui Domn al ţăranilor liberi, cum era vecinul moldovean, trebuia să fie primită numai cu urale de către Unguri, Secui şi Români totodată. Ca locţiitor al regelui Romanilor, Rareş, dacă şi-ar fi dat acest titlu, ar fi fost sigur şi de supunerea cetăţenilor germani din cele şapte Scaune săseşti.

Petru urmă la început cu privire la Transilvania singura politică ce făgăduia roade, alianţa cu Germanii. Incă din 1527 veniră la el doi soli al lui Ferdinand, dintre cari unul îi aducea făgăduiala că însăşi Bistriţa ar putea fi cedată în schimbul unor servicii credincioase. Dar îndată după aceia lucrurile luară altă întorsătură, căci Ferdinand dispăru de pe câmpul de luptă. Zápolya afla tot mai mult sprijin şi iubire, şi în sfârşit — aceasta fu hotărâtor pentru Domnul Moldovei — Soliman însuşi purcese din Constantinopol la 10 Maiu 1529, pentru ca să liniştească turburările ungureşti, adecă să ajute «Regelui Iános» la întărirea Scaunului său. La cererea formală a lui Petru, Zápolya îi încredinţă «ca amanet» oraşul Bistriţa, dar cu condiţia ca el să-şi câştige sau să-şi impună recunoaşterea Saşilor localnici. Prevestită prin năvăliri în ţara Secuilor, marea expediţie a Moldovenilor începu în Iunie; chiar la 22 ale acestei luni partisanii saşi ai lui Ferdinand fură cu desăvârşire bătuţi în Sudul provinciei supt zidurile Feldioarei, unde îşi pierdură şi artileria. Printr'o revoltă a boierilor, pe care o aţâţase poate şi vecinul din Moldova, Domnul Ţării-Româneşti îşi pierduse în Ianuarie 1529 tronul şi viaţa, şi urmaşul său Basarab nu găsi nicio recunoaştere în ţară. În Mart Turcii dunăreni, cari stăteau supt un nou guvernator, în locul exilatului Mehmed,

www.dacoromanica.ro

aduseră pe principele Moise, un fiu al lui Vladislav, care ca Domn actual nu mai urmă politica nesigură a înaintaşului său cu privire la afacerile ardelene, ci, supus poruncii turceşti, trimise câteva oşti împotriva Braşovului, fără să săvârşească însă ceva de samă [1].

După victoria sa, Petru cerea Saşilor bistriţeni castelul său Unguraş (Balványos) şi oraşul său Bistriţa, dar după o prealabilă înţelegere cu Universitatea Saxonilor, care rămăsese neînduplecată faţă de Zápolya şi partisanii lui, ambele îi fură refusate. Cu straşnice ameninţări, că li va jefui ţara şi că-i va sfâşia în patru pe locuitori, ba chiar că-i va „frige" cu femei şi copii, se năpusti din nou Moldoveanul împotriva supuşilor săi nesascultători. Oastea apăru în faţa z durilor Bistriţei, pustiind totul, dar totuşi nu putu trece peste zidurile îndărătnicului oraş, pe când Domnul în persoană avu un succes ceva mai bun la asediul Braşovului. Cu noi ameninţări, pe cât de spăimântătoare, pe atât de goale, Petru se întoarse în toamnă îndărăt. Atacul anunţat pentru anul 1530 nu avu însă loc [1]. Nimeni dintre Bistriţeni n'a fost fript, şi Petru se mulţumi cu nelămurite drepturi de suzeranitate şi cu tributul anual al oraşului «său» ardelean. Prilejul priincios pentru câştigarea Transilvaniei trecuse, şi Petru se întoarse acum spre Polonia.

[1] *Studii şi documente*, III, pp. XLIX-L; Hurmuzaki, XI: socoteli ardelene şi adnotările făcute după cronicile săseşti, de Kemény, *Deutsche Fundgruben*, 2 vol. şi 1 volum de complectare, pe care l-a scos Trauschenfels. El mai publică şi actele din Arhivele din Viena, pe care le-a publicat de curând Fr. Schuller, în *Archiv für siebenbürgische Landeskunde*, vol. XXVI, XXVIII şi XXIX. Cf. şi I. Ursu, *Petru Rareş*, Bucureşti 1924.

[1] După acte inedite din Arhivele de la Bistriţa, în *Documentele Bistriţei*, I, p. XIX şi urm. Cf. Heinrich Wittstock, în Trauschenfels, *Magazin, N. F.*, II; Wenrich, în *Arch. für siebenb. Landeskunde, N. F.*, vol. III; R. Schuller, *ibid.*, XXIII; Albert Berger, *Regestele actelor bistriţene*, 3 fascicule în Programul Gimnasiului local.

www.dacoromanica.ro

Bogdan nu dăduse de fapt îndărăt Pocuția, dar probabil că retrocedarea urmase în timpul minorității tânărului Ștefan. In primul timp după suirea sa pe tron, Petru, oaspetele de ani de zile al regelui polon, care știuse să-l ocrotească de furia nepotului său Ștefan, se arată foarte îndatoritor față de Statul cu care pe la sfârșitul anului 1527 încheiè un tratat în condițiunile obișnuite[1]. Dar chiar în 1528 el cere de la Poartă încuviințarea — și fu bine-înțeles scurt refuzat — ca să poată năvăli în Polonia, din causa sustragerii țării lui de moștenire, Pocuția. In același timp simulează față de regele însuși prietenie sinceră, și în dieta de Piotrikow cere printre altele să fie ajutat pentru împlinirea haraciului turcesc[2]. In anul 1529 Moldoveanul e ocupat în Transilvania. In cele d'intâiu luni ale anului 1530 Domnul Țării-Românești, Moise[3], care începuse să descăpățâneze boieri — un încă neîngăduit joc sângeros —, fu izgonit, dar se întoarse îndărăt cu ajutor săsesc supt Marcus Pemflinger, apoi supt episcopul ardelean și Ștefan Mailat, viitorul Voevod. Dar urmașul său Vlad câștigă în August o biruință hotărâtoare la Viișoara: Moise și Banul său din Craiova își găsesc moartea în luptă, iar Mailat cade în mânile biruitorului. In curând acest nou Vlad apare ca ginere și aliat al lui Petru, și această împrejurare lămurește în oarecare măsură biruința din August 1530.

Pregătirile lui Petru împotriva Poloniei nu rămaseră o taină nici pentru Constantinopol și nici pentru Ungaria. Chiar în August se ceru regelui înapoierea Pocuției, dar această rugăminte fu fi-

[1] Tipărit și în Hurmuzaki, II[3].
[2] Hurmuzaki, *Supl.* II[1], p. 18-19, no. IV.
[3] Cf. I. Ursu, în *Analele Academiei Române*, XXXV, XXXVI.

www.dacoromanica.ro

reşte refusată. În Septembre Moldovenii pătrunseră în ţara reclamată, şi întocmai ca supt Ştefan şi Bogdan izbutiră fără multe greutăţi să restabilească «vechile graniţe». Abia după multă gâlceavă se decise dieta polonă la recrutarea unei oştiri pentru a izgoni pe năvălitor, ba încă se aşteptă până când sosi un răspuns favorabil de la Sultanul, la care se trimisese un sol special. Atunci în sfârşit Ion Tarnowski luă comanda asupra unei puternice armate şi o conduse spre Pocuţia, care în «două zile» îi căzu în mână, cum spune comunicatul oficial. Furios, încercă nerăbdătorul Voevod să ieа înnapoi «ţara sa», strânse şi el în puţine zile pe lângă curtenii săi mulţi boieri şi o grămadă de ţărani înarmaţi, dar avangarda oştirii sale fu învinsă de către Polonii mai bine disciplinaţi, mai greu înarmaţi şi prevăzuţi cu tunuri mai bune, pe care se şi pricepeau să le mânuiască. După trei zile, la 22 August 1531, însuşi Petru îndură aceiaşi soartă la Obertyn — de atunci un glorios câmp de bătaie, a cărui nume se răspândi în toată Europa prin informaţiile de biruinţă polonă. Steagurile sale, şi turceşti şi creştine, tunurile câştigate la Feldioara şi lagărul său fură jăfuite, oştenii săi tură măcelăriţi în fugă; el însuşi purta trei răni pe trupu-i istovit, în care ardea plin de durere neîmpăcatu-i suflet.

În Polonia nu mai conteniau chiotele de bucurie pentru această primă biruinţă de nedesminţit, pe care o repurtaseră asupra barbarilor de Miazăzi, atât de adesea ori combătuţi fără de succes, iar autorii de „ziare", precum şi preoţii rivalisau prin entusiastele lor ridicări în slavă. Totuşi stăpânirea Pocuţiei rămânea contestabilă, cu toată risipa de vorbe frumoase ce se făcu. Petru adună deci Sârbi, Turci şi Tatari, încercaţi soldaţi de meserie,

www.dacoromanica.ro

cari erau mai potriviţi la năvăliri în ţinut străin decât ţăranii moldoveni, şi trimise câteva cete în ţara sa de moştenire. Polonii răspunseră acestei visite în acelaşi fel, şi la retragerea acestor oaspeţi Moldovenii găsiră prilej de răzbunare. Mijlocirea lui Zápolya, cerută de amândouă părţile, folosi foarte puţin; de partea sa Domnul nu voiă să recunoască nicio vină şi chiar biruinţa din 1531 o explica într'un chip cu totul particular: „Să nu fie prea mândru Craiul de biruinţa lui", zicea el, „căci n'a căpătat-o cu însăşi puterea sa, ci numai cu norocul, care se schimbă adesea: n'a biruit regele, ci Dumnezeu, care a vrut să pedepsească pe Domni pentru încrederea prea mare în sine". De sigur războiul ar fi izbucnit din nou dacă împrejurările ardelene n'ar fi reclamat iarăşi toată atenţia lui Petru.

În anul 1532 porni veşnic-biruitorul Sultan împotriva despreţuitului şi odiosului său duşman, Casa de Austria: dar el nu merse mai departe de Güns. În aceiaşi vreme e trimis în Ardeal Aloisio Gritti, ca să cerceteze la faţa locului împrejurările de acolo. Fecior din flori al unui doge, acesta ajunsese un Levantin desăvârşit şi întrunia pe lângă viclenia Francilor orientali îndrăzneala nebună şi uriaşa putere de închipuire a unui aventurier însărcinat.

Se vorbia cu îngrijorare de faptul că Messer Aloisio-Paşa ar voi să se arunce ca rege al Ungariei în locul lui «Weyda» şi al «Germanului», şi că el ar fi hotărât Moldova pentru prietenul său din Constantinopol, un cumnat de harem al Sultanului, cunoscutul Ştefan, nepotul eroului, pe când pentru Ţara-Românească apărea ca un potrivit guvernator creştin unul din tinerii fii ai împuternicitului împărătesc. Adevărate sau nu,

www.dacoromanica.ro

aceste zvonuri silirâ pe cei interesaţi să lase la o parte toate planurile ambiţioase şi să se îngrijască mai bine de ceia ce aveau până atunci în stăpânire.

Tratativele cu Polonii durară cu obişnuita tărăgănire şi în anul 1533. În anul următor Griiti, care era mai mult de cât oricând în favoarea Sultanului şi se simţia acum aşezat bine în Scaunul regesc, veni iarăşi. El se înfăţişă foarte trufaş; ba încă în Ţara-Românească—acolo în locul lui Vlad cel Inecat se ridicase un alt Vlad, un fost «Vintilă din Slatina»—puse chiar să ucidă pe un boier, care nu-l slujise destul de răpede la trecere şi aţâţă pe etern-nemulţămiţii boieri de aici, împotriva acestui nou Vlad, care urmări însă pe intriganţi până în cortul mândrului Italian şi-i dete parte pe mâna călăului, parte paznicului din cetăţuia Poienari, o fundaţiune a lui Ţepeş. În Ardeal Gritti aruncă în spinarea Voevodului Emeric Czibak vina acestei rele primiri de peste munţi şi puse de aceia să-l omoare. Dar aceasta era prea mult. Frământatul Ardeal totuşi nu sămăna încă cu Ţara-Românească ajunsă subjugată: îndrăzneţul fu închis în Mediaş

Aici aşteptă el în zădar ajutorul împăcatului, Vlad, care i-ar fi putut sta la îndemână, dar care nu se clinti. Cu atât mai zelos îşi dete Petru osteneală pentru liberarea împuternicitului împărătesc. Vrednic rival a lui Gritti în cruda şiretenie de Oriental, Moldoveanul alerga spre Mediaş, ademeni la el pe închis, îl trădă apoi fără scrupul răsculaţilor, cari în curând îi arătară drumul spre cerul pedepsitor. Despre cei doi fii a odraslei de doge, cari fură încredinţaţi bunului Rareş, nu se mai auzi nicicând ceva.

După această faptă de răzbunare, vechile relaţii

www.dacoromanica.ro

ale lui Rareş cu Turcii şi cu regele lor unguresc, începură să se clatine puţin. El nu rupse, ce-i drept, prietenia cu Zápolya, dar primi să fie visitat şi de trimişii regelui Ferdinand, care voia să facă uitată Feldioara. Cu aceştia încheiè el la 5 April 1535 un tratat, în care, pe lângă primirea obişnuitelor clause, se mai făgăduia din partea imperialilor un ajutor bănesc de 6.000 de ducaţi pe an, iar din a Moldoveanului refusul unui mai mare haraciu la Poarta şi a călătoriei la Constantinopol. Printr'un act din luna Iunie i se întăriră solemn lui Petru toate stăpânirile ardelene. Pe când Voevodul ducea mai departe cu Polonii, acum prin mijlocire imperială, vechiul joc al tratativelor, iar la momentul potrivit trimitea cete prădalnice în Statul vecin, Zápolya află în sfârşit de această nouă schimbare de front îndreptată împotrivă-i şi pedepsi pe falşul prieten prin aceia că în 1536 îi smulse Ungurăşul.

Iarăşi se trezi acum în Petru dorinţa de cucerire a Ardealului. Turcii îl lăsară să facă ce vrea; Ferdinand însă-i era aliat şi-i oferi în 1537 chiar cedarea foarte însemnatelor feude maramureşene, Muncaciu şi Hust; de Zápolya nu mai avea acum să ţină nicio sama. Petru rugase pe regele apostolic să nu numească deocamdată un nou Voevod în Ardeal, «până când eu nu mă voiu înţelege cu Măria Voastră prin soli sau în scris asupra unor anumite lucruri tainice, care privesc binele ţării şi care ar fi în deosebi potrivite să împace această provincie ardeleană cu Măria Voastră şi să o păstreze Măriei Voastre».

Dar, tocmai în clipa în care intervenţia armată a Voevodului ar fi putut produce ceva de sama, Craiul polon se pregăti de o expediţie personală împotriva lui Petru, din pricina Pocuţiei, pentru ca

www.dacoromanica.ro

printr'o strălucită biruinţă să întunece vestita faptă a generalului său Tarnowski. De acum încolo se puse cu tot dinadinsul pe lucru împotriva „Valahului", care împrăştia în jurul lui jurăminte, rugăminţi şi ameninţări. Trimişii poloni primiră în August porunca de a se întoarce fără zăbavă acasă, şi o puternică oaste regală pătrunse până în Galiţia; totuşi ridicarea în masă, care se porni în inatacabila ţară vecină, zădărnici biruinţa nădăjduită.

Sigura nereuşită a oricării ofensive împotriva Moldovei se arătă după câteva luni şi în trista soartă ce lovi pe comandantul polon Nicolae Sieniawski. El se apropiè cu numeroşi şi mândri cavaleri, ca să continue neizbutita expediţie a regescului său stăpân, dar într'o întâlnire cu Moldovenii, după ce jăfuise numai un colţ de ţară, ei pierdu la 1 Februar 1538 nu mai puţin de 2 000 de tovarăşi. Supt condiţiile pe care le puneau, Polonilor li era absolut cu neputinţă să silească la pace pe acest vecin rău, când căpătară un aliat hotărâtor în marele Impărat al Răsăritului, care încă din lulie porni marşul său spre Moldova, pe când o nouă oaste polonă înainta spre Hotin. Soliman nu venia pentru a susţinea interesele polone — acestea îi erau cu totul indiferente —, ci pentru a urmări scopuri proprii. Pentru a fi sigur pe toată graniţa nordică, el avea nevoie şi în Moldova, întocmai ca în Ţara-Românească, de un sclav creştin fără însemnătate şi de un şir de cetăţi turceşti de sprijin. De aceia voià el să înlăture pe Petru, să pună în loc pe cumnatul lui, Ştefan, să întindă în spre Miazănoapte mai departe raiaua celor două porturi şi prin aceasta să-şi creeze un al doilea Giurgiu la Nistru.

Cine i se putea împotrivi Sultanului în aceste

www.dacoromanica.ro

părți? Frica împacă, ce-i drept, pentru moment pe Zápolya și Ferdinand, dar Polonii, cu cari Petru încheie în cea mai mare grabă pace, cedându-li „pe vecie" Pocuția, Polonii, mulțămiți în sfârșit, cari triumfau numai asupra dușmanului învins și se bucurau de provincia recâștigată, dar nu se gândiau și la întregul ei viitor, de-acum înnainte amenințat, nu ascultară de stăruitoarele îndemnuri, de rugămințile desnădăjduite ale lui Petru. Părăsit de boierii săi și deplâns numai în tăcere de către țărani, Petru nu putu strânge nici măcar pentru apărarea țării o oștire, ca marele său tată. El fugi la Hotin, fu însă răspins de trupele polone, acum cuibărite aici și răzlețe, apoi sărman bătrân părăsit, prin neumblații munți ai Moldovei, frângându-și plângător mânile înnaintea icoanelor făcătoare de minuni de prin mănăstiri și cerșind un codru de pâne de la țărani. În sfârșit în Septembre se putu furișa printr'o trecătoare în Ardeal, oameni buni îl primiră, și ajunse la cetatea sa, Ciceul. Aici însă, asediat de episcopul Martinuzzi, împuternicitul lui Zápolya, Domnul fu prins și iarăși închis ca prisonier politic.

Sultanul porni de-a dreptul asupra Sucevei, primi închinarea boierilor, puse în Scaun pe cumnatul său Ștefan «Turcul» ca Voevod creștin, îl încunjură cu 500 de Ieniceri, anexă toată jumătatea sudică a Basarabiei de azi și puse să se clădească la Tighinea — de aici înnainte Benderul turcesc — o puternică fortăreață, pe a cării poartă sta scris că neînvinsul Împărat a supus Moldova, că a aruncat în țărână și a călcat în copitele cailor săi pe begul neascultător.

Acum abia văzură boierii moldoveni, cari se răsculaseră împotriva Domnului lor, ce greșală făptuiseră și că în oarba lor dorință de înnoire

www.dacoromanica.ro

nu păcătuiseră numai față de Domnul lor, ci și față de țară și de propriile lor interese — în Ținutul smuls se găsiau doar și moșii boierești, care acum erau pentru totdeauna pierdute! De-acum încolo ei făcură viața de tot amară «Turcului» lăsat în Suceava, cu toată garda sa de Ieniceri. Acest slăbănog, care nu cunoștea decât viața din Constantinopol, acest cumnat de harem al Sultanului, care nu se putea aștepta la niciun ajutor de nicăieri și încă într'un an în care lăcustele pustiiseră totul — ele îi aduseră chiar porecla de *Lăcustă* —, trebui să gonească garnizoanele turcești din cetățile de curând cucerite și să împiedece zidirea Benderului! De trei ori i se ridicară împotrivă prin intrigile boierilor, Domni rivali, cari pretindeau că au de tată pe slavitul Ștefan sau Petru cel plâns de țară. În sfârșit apucară calea cea mai sigură pentru a scăpa de dânsul. Conjurați pătrunseră în cetatea Sucevei și după câteva momente un sângerat și nevinovat leș domnesc fu zvârlit în fața gloatei. Cornea Portarul însă, fiul lui Bogdan, fu acum chemat . t numele de Alexandru, ca Domn stăpânitor al Moldovei.

Polonii îl recunoscură fără zăbavă, dar recunoașterea unui rege, care de obiceiu își părăsia vasalii tocmai la ananghie, nu putea să întărească șubredul tron al unui Domn ales printr'o conjurație. Incursiile pe care Cornea, urmând sfatul regelui polon, le întreprinse împotriva tuturor castelelor turcești vecine, ca Oceacov, Cetatea-Albă, Chilia, Bender, nu erau de sigur nici ele mijlocul cel mai bun ca să i câștige favoarea Sultanului. El avea, ce-i drept, câțiva boieri de partea lui, dar mulți dintre ei erau, din pizmă sau din alte motive, împotriva acestui parvenit, iar țăranii n'aveau

www.dacoromanica.ro

alt nume în gură decât pe acela al bunului şi nelacomului Petru, fiul poporului.

Acesta şi veni în adevăr, după ce-şi arătă pocăinţa în scrisori către Sultan, scrise în sârbeşte de soţia sa, fiica de Despot Elena şi, după ce, la cererea lui Soliman, se înfăţişă personal înnainte-i cu frumoase pocloane, gesturi smerite şi vorbe dulci şi prefăcute. Ei n'are să mai fie de acum încolo un aţâţător, ci un supus locţiitor al Împăratului; ca pedeapsă pentru trecutul său are să plătească un tribut mai mare şi, întocmai ca odinioară «turcescul» său nepot, are să ţină ieniceri la Suceava — acestea toate le făgădui. La câteva luni după poposirea şi străduinţa sa în capitala turcească de a căpăta tronul Moldovei, veni din Ungaria însemnata veste plină de urmări că «regele lános» nu mai este printre cei vii. Răposatul lăsă însă de la tânăra sa soţie, fiica regelui polon Isabela, pe care o luase abia de scurtă vreme în căsătorie, numai un fiu nevrâstnic, Ioan Sigismund. Pentru Soliman era mai d'innainte hotărât ca acest copil în faşă, pe care binevoia să-l numească Ştefan, *trebuia* să ajungă, cum ar fi voit-o şi tatăl său, rege al Ungariei şi doria totodată o întărire momentană a partidului german, pentru ca să-l poată umili după cuviinţă. Dar pentru a pune cum se cuvine în scenă expediţia lui, el avea numai decât nevoie de vasali credincioşi la graniţa disputatului regat; aceştia însă trebuiau să fie totodată şi oameni mai de ispravă decât fusese „cumnatul" Ştefan „Lăcustă". În Ţara-Românească, în vara lui 1535 i se întâmplase lui Vlad Vintilă un accident politic de vânătoare şi ca urmaş puseră boierii olteni, în ale căror păduri se întâmplase fatala vânătoare de cerbi, pe un călugăr din mănăstirea Argeşului, care, din pricina drep-

www.dacoromanica.ro

turilor sale presumptive la cuca domnească, fusese dus cu sila la mănăstire. Ca boier purtase numele Petru, la mănăstire se numia Paisie, ca Domn își dete obișnuitul nume domnesc Radu, după pretinsul său părinte Radu Voevod, bine înțeles «cel Mare»; spre deosebire de alți Domni cu acest nume, el fu numit Radu Paisie sau Radu Călugărul. În anul 1539 boierii se ridicară și împotriva lui supt Șerban, Banul Craiovei; totuși el fu adus îndărăt de Turcii dunăreni și drept răsplată aceștia primiră în 1540, după ce fiul lui Radu, Marcu, făcuse pentru tatăl său o visită la Curtea din Constantinopol, însemnatul port al Brăilei, singurul punct care mai amintia bogata stăpânire teritorială de odinioară de la Dunăre și totodată singurul loc care îngăduia un drum liber la Dunăre și deci și la Mare [1].

Acum mai sosi încă și vestea că Ștefan a fost înlocuit prin «hainul», adecă trădătorul Alexandru, și că Moldova se află în adevărată revoltă. De aceia, fără de zabavă Petru căpătă steagul împărătesc, trupe împărătești și într'o audiență solemnă fu numit — pentru a doua oară — Domn al Moldovei. Mândru de «biruință», el alergă la Dunăre și-și vesti prietenii «că a ajuns iarăși ceia ce a fost, ba încă și mai mult decât atâta». Țara se uni cu el și un partid de boieri trecu de la început la dânsul; ceilalți, cari își vânduseră țara Sultanului și ucisului favorit al acestuia, fură prinși, și noua suire pe tron a Domnului se petrecu atât de norocos, încât sângele nu curse decât supt sabia călăului, de care căzură capetele lui Alexandru și ale tovarășilor lui. Încă de pe la sfârșitul lui Februar, bătrânul și încercatul stăpânitor se găsia iarăși în

[1] Cf. *Chilia și Cetatea-Albă*, p. 323 cu [Tunusli: adecă Mihail Cantacuzino], Ἱστωρία τῆς Βλαχίας, Viena 1806, cap. XLVI.

www.dacoromanica.ro

Suceava şi putea pune la cale întoarcerea familiei sale din Ardeal.

Dar starea politică a ţării lui era acum cu totul alta; Domnul nu mai putea să provoace ca mai nainte pe protivnicii săi ca un îndrăzneţ cavaler. Încercarea de a răscumpăra Tighinea din mâinile celor ce o întăriseră, cu bani împrumutaţi din Polonia, nu izbuti. Căci Polonilor, cu toată asigurarea turcească protivnică şi propria-i protestare, li era cu neputinţă să se mai împace vre-odată din inimă cu vechiul şi cunoscutul tulburător al păcii, pe care acum nu-l vedeau bucuros apărând iarăşi la hotarul lor. În astfel de împrejurări ei refusară scurt şi cererile de bani. Regele, care trebuia să plătească tribut Tatarilor, n'avea sume de împrumutat. În Ardeal Petru nu găsi decât duşmani pe faţă sau în ascuns, iar cetăţile lui de acolo — la Bistriţa nici că se mai gândia acum — îi fură răpite. Chiar în 1541 trecu el Carpaţii ca să arăte Sultanului recunoştinţa pentru cinstea acordată, şi Mailat, care fusese odată prisonierul unor oşti româneşti, căzu cu acest prilej în mâinile Domnului: prin făgăduinţa unei libere treceri îşi momise Rareş ca de obiceiu victima. Independentul Voevod din Ardeal, care nu recunoştea niciun rege şi nicio regină, fu deci trimis la Belgrad Sultanului, care tocmai pornise la luptă în Ungaria împotriva «Nemţilor». Pe când acum imperialii turci şi germani se luptau, adevăratul stăpân în ţara Ardealului era regentul Martinuzzi, «fratele Gheorghe», episcop şi vistiernic. Cu acesta Rareş se gâlcevi neîncetat din pricina cetăţilor; abia în 1544 Ciceul şi Cetatea-de-Baltă fură dărâmate din temelie şi numai după aceia ţinutul lor fu predat dregătoriior moldoveni. Petru trebui să fie din inimă recunoscător şi pentru atât, dar de acum el nu mai era decât unul din nume-

www.dacoromanica.ro

roşii proprietari străini din Ardeal şi drepturile lui asupra acestui pământ pierduseră însemnătatea lor politică.

Greu apăsat de împreimuirea şi paza turcească, cum şi de pierderea unei însemnate părţi din ţara sa, Petru mai fusese încă silit să trimeată la Poartă ca zălog pe fiul său cel mai mare, şi nefiind în stare să stoarcă din sărăcita şi pustiita ţară tributul mărit, trebui să mai audă şi ameninţarea că va fi chemat la fiecare trei ani la Constantinopol pentru înnoirea omagiului. De aceia el auzi cu deosebită bucurie vestea că în sfârşit creştinătatea, adecă Imperiul roman creştin de naţie germană, se pregătia să izgonească pe Turci din Buda cea ocupată din 1541. Petru intră numaidecât în tainice legături cu conducătorul ales al cruciatei ungureşti, markgraful Ioachim de Brandenburg şi în Martie 1542 încheiè cu el un tratat, prin care se îndatora la servicii de spionaj, la aprovisionarea armatei creştine şi afară de acestea la fapte imposibile, ca prinderea marelui Sultan. În lunie, când pregătirea expediţiei era cu mult înaintată, el împrumută markgrafului, în calitatea lui de căpitan al Imperiului, însemnata sumă de 200.000 de galbeni ungureşti, cari niciodată n'au fost înnapoiaţi [1]. Ca de obiceiu Voevodul lunecă pe povârnişul vorbelor necumpătate şi cu totul exagerate, pe care din neprevedere le spunea şi faţă de agenţii poloni. Dar toate acestea nu duseră la altceva decât probabil la un nou tratat cu regele Ferdinand. Şi, când, la începutul anului 1543 şi un om foarte puţin îndrăzneţ, ca Radu

[1] Actele în Papiu, *Tesaur*, p. 13 şi urm.; cf. Iorga, *Acte şi fragmente*, I, pp. 108-110, şi H. Traut, *Kurf. Joachim II. von Brandenburg und der Türkenfeldzug vom Jahre 1542* (Gumersbach 1892), precum şi prefaţa la vol. X şi XI din colecţia Hurmuzaki. Pentru războaiele lui Rareş cu Polonii vezi *Studii* de Iorga, în *Convorbiri Literare* 1901. Cf. şi Veress Endre, *Izabella Királyné* (Budapesta 1902).

www.dacoromanica.ro

din Ţara-Românească face o astfel de legătură, prin care făgăduieşte chiar ajutorul său armat împotriva «necredincioşilor Turci şi Tatari», trebuie să vedem de sigur şi în aceasta un merit al nestâmpăratului Moldovean.

Când în Septembre 1546 acesta muri, ţara-i era liniştită şi propăşia în pace. La dreptul vorbind, el devenise tot atât de puţin prieten al Polonilor pe cât de puţin rămăsese slugă credincioasă a Turcilor, dar se apărase într'o oarecare măsură faţă de cei dintâiu prin întemeiarea unei noi stărostii în Sepenic, faţă de cei din urmă prin reconstruirea cetăţii Soroca. În Ţara-Românească izbucniseră încă din 1544 lupte lăuntrice între Radu şi un al patrulea Basarab, care e mai bine cunoscut supt numele de Laiotă ; acesta, venit cu haiduci şi pribegi din Banatul unguresc, învinsese, dar la urmă tot fu bătut şi ucis de Turci şi Tatari. După câteva luni, în Martie 1545, după ce Radu fusese chemat la Poartă şi de aici surgunit în Egipt, ţara primi direct de la Constantinopol un nou Domn: Mircea, «fiul lui Radu», un cumplit tiran.

El ucise dintre pribegi pe toţi aceia cari fură aşa de neprevăzători încât să se întoarcă îndărat şi să se plece stăpânirii sale, cu totul două sute de boieri, şi pe de-asupra, duşmănia celor rămaşi în străinătate încercându-l în fiecare an prin năvăliri, iar el fiind în totdeauna biruitor asupra slabelor cete, îşi putea procura necontenit marea plăcere a sângelui omenesc vărsat. Aceasta era foarte îngrijitor pentru boieri, mai puţin pentru ţara apăsată de ei, indiferent însă pentru Turci şi tot aşa pentru Moldovean, care în 1546 dete chiar de soţie lui Mircea pe cea mai mare fiică a sa, Chiajna — poate văduva lui Vlad înecatul. Când socrul muri, gi-

www.dacoromanica.ro

nerele cârmuia, tăind la capete, Țara-Românească; aceasta însă era pe deplin stăpânită de Turci, cu totul în atârnare de Constantinopol.

Aceiași soartă avu și Moldova, cea încă destul de tare pe atunci, numai trei decenii mai târziu, când un Domn «muntean» din neamul mlădios al acestui Mircea *Ciobanul* se urcă în 1547 pe Tronul țării vecine. Această răpede cădere a țării lui Ștefan-cel-Mare și a lui Petru cel nestâmpărat, cere o lămurire.

Petru lăsase trei fii, dintre cari niciunul nu poseda bunele sale însușiri. Unul, Constantin, trăia ca ostatec la Constantinopol; cel mai în vrâstă, Ilie, era în țară la moartea tatălui său și astfel fu ales Domn de boieri, fără mare greutate — împrejurările din 1538 slujiseră ca învățătură. Cu multă mândrie scrie el vecinilor lui că Dumnezeu și boierii, «cu învoirea Măriei Sale Împărătești» de credință păgână, îl făcuseră urmaș al tatălui; «eu voiu ști», mai adaugă el, «să-i păstrez moștenirea și să întâmpin pe cel bun cu bunătate, pe cel dușman cu dușmănie».

Aceste bune intenții nu avură însă nicio trăinicie: și Ilie fusese la Sultan, și el cunoscuse în Constantinopol splendoarea bogatei și strălucitoarei vieți de capitală în apropierea puternicii Curți împărătești, unde se revărsau zilnic bogățiile și strălucirea întregului Orient. Față de aceasta totul îi apărea în Moldova sărăcăcios și fără gust, și de aceia își omora timpul cu petrecerile în tovărășia favoriților săi turci de ambele sexe. Altceva nu-i trecea de loc prin cap, și, când în 1550, primi poruncă să năvălească în Ardeal, unde Martinuzzi făcea politică imperială și trimetea în curând în Polonia pe respectata sa doamnă, regina, cu fiul ei, el încredință îndeplinirea acestei

www.dacoromanica.ro

sarcini fratelui său Ştefan. În anul următor, şi anume în Maiu, Ilie părăsi de bună voie Domnia asupra Moldovei, care nu i convenia câtuşi de puţin, lăsă ca locţiitor chiar pe acest Ştefan şi se duse la Împăratul său, care, odată cu acordarea numelui de «drept credincios»: Mohammed, îi încredinţă şi guvernământul Silistrei. Nu mult după aceia muri această nenorocită creatură degenerată în împrejurări întunecoase, nouă necunoscute.

Ştefan, de şi mai puţin stricat — era şi mai tânăr —, era o tot atât de mare secătură, şi prin aplecarea sa spre aventuri de dragoste — o adevărată pacoste pentru familiile boiereşti. Încolo, toată activitatea lui este cu totul neînsemnată. În 1552 el merse în Ardeal, după poruncă «împărătească». Aici avea comanda Italianul Castaldo, un meşter urzitor de intrigi, pe deplin în stare să se măsoare cu un astfel de vecin. Pentru a-şi asigura hotarele faţă de visite duşmane, el se gândi să înlocuiască pe cei doi prieteni ai Turcilor, Mircea şi Ştefan, prin Voevozi buni imperialişti şi alese dintre numeroşii pribegi ce-i stăteau la îndemână şi printre cari se găsiau şi «fii de Domn», pentru Moldova pe un anume Alexandru sau Aron[1], pentru Ţara-Românească pe un anume Iliaş, care ca pretendent îşi luă numele de Radu — de sigur iar un «Radu, fiul lui Radu-cel-Mare». În cel din urmă dintre principate avu Castaldo un frumos succes, dar nu de lungă durată. Mircea fu alungat de Radu în toamna lui 1552, după ce acesta din urmă câştigase o bătălie mai mare, dar chiar în primăvară tiranul alungat fu adus îndărăt în ţara sa de Turcii de la Dunăre. În Moldova însă, cu toate că Şte-

[1] V. N. Iorga, *Mărunţişuri istorice culese în Ungaria* (Budapesta 1904), p. 15 şi urm.

www.dacoromanica.ro

fan fu ucis de boierii mai bătrâni, cari se vedeau înlăturaţi de cei tineri şi prea tineri, nu veni la Domnie alesul lui Castaldo, Alexandru, ci un altul, care se chema mai înnainte Petru Stolnicul şi-şi datora, se crede, viaţa unui pas greşit al nebunului Ştefaniţă-Vodă. Şi acest Petru a fost, ce-i dreptul, găzduit câtăva vreme în Ardeal, dar pe tron ajunge cu ajutorul regelui polon, căruia-i jură şi el solemn credinţă — aceasta era acum numai o goală formalitate.

În Alexandru Lăpuşneanu îşi găsise în sfârşit Moldova, dacă nu şi Turcul, un exemplar corespunzător lui Mircea Munteanul. Ca şi acela, de şi nu într'o aşa de mare măsură, era şi acest fiu al femeii din Lăpuşna un prieten al morţii şi al chinului, cu care se îndeletnicia necontenit faţă de nenorociţii săi supuşi. Multe mii de nenorociţi păcătoşi trebuiră să ispăşească cu viaţa uşoara lor vină, alţii pierdură lumina ochilor, pentru ca să nu mai poată nemeri drumul rătăcirii. Ca Mircea, şi acest al doilea tiran, în iubirea sa de dreptate nu făcea nicio deosebire de rang şi de o potrivă se îngrijia de păstrarea liniştii în ţară: preoţi căzură supt ochii lui ca trădători faţă de «maiestatea» domnească, şi mirosul sângelui boieresc gâdila delicatu i nas de cunoscător. De altfel Alexandru era un om bolnav cu ochii roşii— îl chinuia o «scaturigo quaedam» —, şi boierii rămaşi în viaţă vedeau în aceasta o pedeapsă a Cerului pentru nelegiuirile sale.

Modelul lui, Mircea, nu stete de altfel mult în Scaunul muntean. Pentru o vină care nu ni e cunoscuta, el fu atacat în 1554 în Bucureşti de oşti turceşti şi moldoveneşti şi, pe când capitala ardea, Domnul se duse în exilul în care stete aproape patru ani. Urmaşul lui, un fiu — de data

www.dacoromanica.ro

aceasta un fiu neîndoielnic — al călugărului Radu-Vodă, se chema Pătraşcu şi, pentru că era un om simplu, câtuşi de puţin lăudăros, îşi păstră acest nume amintitor al trecutului lui modest. Toţi boierii, chiar şi acei cari se compromiseseră mai tare cu Mircea, aflară la dânsul o primire părintească. Împreună cu vecinul lui, cu totul de altă făptură, merse el la 1556 în Ardeal şi readuse pe regina Isabela în capitala ei, unde rămase de atunci încolo, ocrotită de Turci şi de vasalii lor. Către sfârşitul anului următor, Domnul abia de curând însurat pregăti un nou atac în ţara vecină, şi oştile lui trecusera acum graniţa supt boierul cu influenţa mare, Socol, când Pătraşcu muri. După o încercare zădarnică a lui Socol de a ajuta lui Radu Ilie să iea din nou Domnia, Mircea fu învestit pentru a doua oară de către Sultan cu cinstea de Domn al Ţării-Româneşti şi începu în primăvara anului 1558 noua-i Domnie cu o groaznică baie de sânge.

În acelaşi an fugi din Moldova, unde planurile sale fuseseră descoperite, un anume Iacov Basilikos, până acum un oaspete iubit al Voevodului temut şi urât de toată lumea, cu care se pretindea înrudit prin Doamna Ruxanda, o fiică a lui Rareş. Acesta, un bărbat încă tânăr — număra abia treizeci şi cinci de ani —, era foarte frumos şi descria neînchipuit de elocvent mărimea strămoşilor săi, pe cari-i urmăria până la miticul Heracle, întinderea cunoştinţilor sale, înnalta situaţie a prietenilor şi protectorilor săi şi faptele mari pe care voiă să le săvârşească în viitor. Era de sigur o personalitate neobişnuită pentru mult decăzuta şi, în comparaţie cu Europa apuseană, afară de Ungaria şi Polonia, încă barbara Moldovă. Stăpânind cu focoşii săi ochi pe ascultătorii cu-

www.dacoromanica.ro

rioşi, povestia bucuros că el, Iacov, se scoboară dintr'o veche familie grecească şi că e înrudit cu Împăraţi, eroi legendari şi zei din Olimpul păgân, că tatăl său, ucis mişeleşte de către Turci, a fost un marchis de Samos şi că el moşteneşte drepturi de stăpânire în Paros. Apoi trecea la cariera sa în ţările de cultură ale Europei, entusiastă de antichitatea greacă şi de forma ei modernă şi povestia cum a luptat în Franţa pentru marele Împărat Carol al V-lea, cum a compus descrieri de lupte, cum, ca om peste fire de învăţat, ca meşter în toate ştiinţile, a fost de drept chemat să încunune cu lauri ambiţioşi poeţi, cum e foarte preţuit, stimat şi admirat în Prusia de puternicul duce Albert şi în Polonia de cutare sau cutare alt nobil, care se distingea prin spirit larg şi dragostea pentru ştiinţă. Nu vorbia nimic de şederea lui la Montpellier, ca student, de legăturile cu o femeie, de amorul care-l făcuse a părăsi Franţa, împrejurări pe care le relatează un izvor francez [1]. Boierii, cari-l ascultau cum povestia, îşi ziceau că frumosul străin, purtat prin lume, foarte înzestrat şi blând cum era, ar fi un mai bun Domn pentru Moldova decât bolnavul Alexandru cu ochii roşi şi cu mâni încă şi mai înroşite. El însuşi nu stete mult la cumpănă să-şi dea consimţimântul la această alegere tainică, şi curând după aceia fugi.

In Braşov îşi tipări genealogia, în care susţinea drepturile sale asupra tuturor tronurilor domneşti cu putinţă. Apoi se ascunse în ţara Zipsului, la Kesmark, la Albert Laski, cu care avea comun aceiaşi nepotolită poftă de aventuri şi aceiaşi dragoste către legea protestantă, aşa cum era pro-

[1] Iorga, în *Revista istorică*, II, şi Motogna, în aceiaşi revistă, X.

www.dacoromanica.ro

povăduită acum şi în Polonia. Incă în anul 1560 întreprinse un atac asupra fostului său protector, Alexandru, dar, înainte de a fi atins hotarul, mica-i ceată fu împrăştiată de gloatele Palatinatului Rusiei, chemate la arme. Acum interesantul comediant puse să se împrăştie vestea că vestitul Iacob Despotul nu mai este printre cei vii şi că, otrăvit de duşmani cu inima împietrită, el se plimbă acum supt chiparoşii câmpiilor elisee, întreţinând dialoguri divine cu înţelepţii şi eroii anticităţii clasice, cu cari cu toţii el era mai mult sau mai puţin înrudit. Mulţi crezură aceasta şi plânseră pe nobilul plecat din lumea aceasta, pe când el însuşi se frământa neînchipuit de mult în pretinsul său mormânt. Se înţelese din nou cu Laski şi-i făgădui cetatea Hotinului cu bogatul său *portorium*, cel mai însemnat în Moldova acelei vremi. Se încunjură de tot felul de tovarăşi de aventură, chemă în jurul lui pribegi din Statul său de moştenire moldovenesc şi chiar năvăli în Moldova. La Verbia pe Jijie (1561), Alexandru, cu toată paza Ienicerilor, fu atât de straşnic bătut, încât nu se mai opri din fuga-i nebună până la Chilia, de unde sangeacul îl trimise la Constantinopol.

Acum începu biruitorul o Domnie cam ciudată, căci o atât de multă mărime într'un cadru mic stârneşte de obiceiu râsul. Şi, dacă cel puţin el însuşi ar fi luat toate acestea în serios, ar fi devenit poate eroul unei mişcătoare tragedii; strălucitul Despot însă era prea mult actor şi trăia prea puţin în lumea reală. Ce nu voiă el, de când îşi găsise o basă pentru planurile sale? In primul rând doria să se încunune cu o preţioasă coroană în presenţa represintanţilor trimişi de toate Curţile vecine mari şi mici, căci el era doar şi

www.dacoromanica.ro

moştenitorul Împăratului bizantin, căpetenia firească a acelei τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς, liberatorul înăscut al poporului elenic! Apoi, pentru ca să servească pe binefăcătorul său, Împăratul Ferdinand, şi să apară ca *restaurator patriae,* năzuinţa lui tindea încă să smulgă cetăţile ardelene, ca atare, nu ca grămezi zădarnice de ruine, «tânărului» usurpator de acolo, şi se găsiră în Ungaria şi oameni cari sfătuiră pe Împărat să-i încredinţeze lui Voevodatul întregii ţeri de peste Carpaţi; trecea doar drept credincios, puternic şi cuminte! Mai departe, cu mareaţa-i ideie despre o putere suverană, era cu neputinţă să îndure mai departe pe Turci în Moldova de Miazăzi şi tot atât de cu neputinţă să se expună ca un Voevod de rând unui control păgân din partea Sultanului. Ce mândră sună chemarea lui, pe care o îndreaptă către «curagioşii şi razboinicii lui boieri»: el li aminteşte de originea lor romană şi-i salută ca scoborâtori «ai vitejilor romani, cari făceau să tremure lumea întreagă». Cu astfel de tovarăşi era el sigur să recâştige cele pierdute şi să calce în împărăteştile-i picioare heracleice pe mişeii barbari turci: «scopul mieu», scria el, «nu este altul decât ca Dunărea să devină graniţa ţării mele, Moldova, şi ca eu să fiu zi şi noapte în luptă cu necredincioşii şi blastămaţii Turci». Şi nu numai tânărului transilvănean voiă el să-i zmulgă ţara, ci şi celui transalpin, bolnăviciosului şi nevrâstnicului fiu al lui Mircea — acesta din urmă murise încă din 1559, odihnind pe leşurile victimelor sale —, acestui Petru-Vodă, pe care-l ocrotia o mamă temută. Dar toate acestea erau numai pregătiri, numai un eroic preludiu: piesa trebuia să se sfârşească cu marea apoteosă a Heraclidului ca Împărat al în-

www.dacoromanica.ro

tregului Răsărit creştin, în aplausele înmărmurite ale Europei apusene, care cugeta umanistic.

În realitate însă faptele următoare purtară toate semnele unei nenorocite existenţe pământeşti. Ioan-Voevod — acesta-i era numele de stăpânitor, pe care-l scria bineînţeles cu cerneală de purpură, tot aşa după cum şi pe monede punea să fie înfăţişat cu coroana pe frumosul său cap — Ioan Voevod deci, «vindex et defensor libertatis patriae», «patronus Moldaviae», primi steagul turcesc de întărire, pe care-l tălmăci reprezentanţilor stăpânitorilor străini ca un fel de ordin oriental al Lânii de aur, plăti tributul şi numi pe sangeacul de Chilia şi Acherman «tatal său». După un războiu de hotar împotriva Ţării-Româneşti, el se oferi să ieă de soţie pe o fiică a lui Mircea, o soră a noului Domn, în timp ce negocia şi cu Voevodul din Chiev şi cu Palatinul Cracoviei, Martin Zborowski, pentru o căsătorie potrivită. Pe când apoi chema în Moldova savanţi cari l admirau, pentru ca să întemeieze Universităţi latine, pe când întrona un episcop al credinţii adevărate, un socinian, se născu, fără ca el să bage de samă, o conjuraţie generală: Tomşa, poate un Barnovschi, fu chemat ca drept-credincios Voevod pământean şi iscăli proclamaţia domnească răspândită în ţară cu veneratul nume de „Ştefan Voevod". Trupele străine ale Grecului şi ereticului fură atacate şi nimicite, usurpatorul însuşi închis în Suceava şi acolo asediat de Domnul cel nou cu boierii lui şi cu ajutor unguresc, probabil şi muntenesc. Amestecul unei vestite capitănii de Cazaci Dumitru Vişnievieţchi, care se trăgea dintr'o soră a lui Petru Rareş, Maria, şi prin urmare putea presinta şi el drepturi la Scaunul moldovenesc, rămase fără succes, şi curagiosul şef al eroilor de

www.dacoromanica.ro

la Nipru, ai cavalereştilor Tatari creştini, cari, întocmiţi din membri ai tuturor naţiunilor, ţineau paza la graniţa răsăriteană în spre pustiu, căzu mişeleşte în această expediţie, care fu întreprinsă pentru a câştiga o coroană ce-şi pierduse încă de mult strălucirea. În ce priveşte pe Despot, acesta îşi apără viaţa — el nădăjduia poate să-şi poată păstra şi tronul princiar — cu o îndărătnicie vrednică de admirat, dar, părăsit de toţi, învrăjbit de mult cu Laski, trădat de şeful Ungurilor săi [1], trebui la urmă să cedeze şi, ieşind călare din cetate în haine domneşti, jucă precum se cuvine şi actul al cincilea şi suferi sfârşitul sângeros (4-5 Novembre 1563) [2].

Până în Martie al anului următor Ştefan se menţinu ca Domn rătăcitor, când biruitor, când învins, în luptă cu Turcii, cari încă din Novembre 1563 pătrunseseră cu Alexandru în ţară. Câţiva boieri erau încă de partea lui, dar ţara, ţărănimea fu cu totul nepăsătoare de soarta-i. La urmă fugi în Polonia, unde se socoti că unui usurpator moldovean i se cuvine pedeapsa poloană cu moartea, atunci când ea e cerută de un ceauş turcesc. Doi boieri îl însoţiră în această moarte neglorioasă.

Pe alţii îi trimese în mare număr după dânsul pe lumea cealaltă furiosul Alexandru, dărâmătorul Hotinului, şi anume la acel faimos ospăţ care se termină fără de oaspeţi. Cu aceasta însă căzu încetul cu încetul întunerec desăvârşit pe ochii cari priviseră încă sclipind această dramă alimătoare. Ici şi colo scobora câte odată din munţi un nerăbdător fiu de Domn, cu ţărani, ciobani şi haiduci,

---

[1] V. Motogna, în *Revista istorică*, *l. c.*

[2] V. asupra lui Despot, Iorga: *Nouveaux matériaux pour servir à l'histoire de Jacques Basilikos l'Héraclide, dit le Despote* (Bucureşti 1900) şi un articol mai recent în *Kwartalnik historyczny* din Liov.

www.dacoromanica.ro

pe cari şi-i căştigase cu bani nemţeşti, imperiali; era însă totdeauna răspins. Dar împotriva pedepsei lui Dumnezeu, aşteptată de boieri, şi care progresa mereu, nu era nimic de făcut, şi astfel crudul tiran muri în 1568 ca un om foarte nenorocit.

Fiul şi urmaşul lui, Bogdan, era un încă foarte tânăr om, dedat mai mult decât se cuvenia plăcerilor. În Ţara-Românească, chiar în anul morţii lui Alexandru, fu scos din Domnie tânărul Petru, şi vărul său, Alexandru cel Nou, apucase cu mână energică domnia. Urmând sfatul favoriţilor săi, fraţii Ivaşcu şi Albu din Goleşti, el urmări pe boierii partidei opuse. În vremea aceasta Bogdan nu găsi ceva mai bun de făcut decât să se ocupe cu căsătorii în familie: una din surorile lui ajunse soţia unui boier de ţară, pentru celelalte căuta partide în Polonia, din care pricină se produse multă nemulţămire şi se treziră multe pofte de răzbunare. Domnul însuşi peţi mâna fiicei lui Tarlo şi, pe când era în visită dincolo de Nistru fu atacat şi rănit de iubitul despreţuit al uneia din surorile lui (1572).

Turcii nu steteră mult la îndoială să-i dea un urmaş. Ioan, cel cunoscut supt numele de Armeanul, şi tot odată ca bun musulman şi bogat giuvaergiu în Constantinopol, şi care trăise în frageda-i tinereţă la Curtea moscovită şi părăsise acolo o soţie şi singurul lui copil, trecea încă din 1561 drept fiul lui Ştefaniţă şi moştenitor legitim al tronului moldovenesc. Acum el fu ridicat în Domnie şi condus la Iaşi, noua Capitală, de către Alexandru al Ţării-Româneşti.

El călcă pe urmele bătrânului Lăpuşneanu ca prigonitor sistematic al boierilor, dar «ţara», «săracii» îl iubiră cu toate acestea, sau poate tocmai de aceia. Un atac al lui Bogdan, cu ajutor leşesc particular, fu răspins. Dar vecinul, care căuta un

www.dacoromanica.ro

loc pentru fratele său cel «şchiop», Petru, îl întâmpină acum ca duşman şi-i pricinui încă de la începutul anului 1574 căderea. Lui Ioan i se ceru un tribut mărit; el refusă cu îndărătnicie aceasta şi avu curajul să lupte, cu un puternic corp de Cazaci, şi pentru demnitatea de Domn. De două ori Petru Şchiopul, fratele lui Alexandru Munteanul, fu răspins, ba şi Benderul şi Achermanul fură pustiite de Ioan şi ajutoarele sale. În cele din urmă, fără să fi apărut beglerbergul Rumeliei, chemat la Dunăre, Ioan fu împresurat — datorită trădării câtorva boieri — şi trebui să se predea la Roşcani. În ziua următoare (11 Iunie) fu sfâşiat în bucăţi de două camile.

Statul liber al Moldovei şi al Ţării-Româneşti poseda propria-i cultură, pe care o primise de la părinţii şi înaintaşii săi bizantini şi sârbi, şi care luase, mai ales în ţara cea dintaiu, o desvoltare de sine stătătoare pe pământ nou: aceasta se poate spune cu drept cuvânt despre caligrafie, arta ornamentală şi încă, de şi în mai mică măsură, şi despre literatură. Cu pierderea neatârnării peri şi această înnaltă cultură slavonă, acest caracter al unor vremuri mai bune, mai bogate şi mai sigure. Dar ea nu dispăru de-odată—cum se petrecu de altfel şi cu vaza politică a Statului —, printr'o năruire răpede, ci pe încetul, printr'o scădere aproape neobservată, până când din amândouă nu mai rămase altceva decât unele apariţii singuratece, care nu stăteau în nicio legătură cu noua viaţă.

Teoctist, marele Mitropolit al lui Ştefan, care-l încoronase şi-i statuse într'una în ajutor cu sfaturi bune, murise în anul 1477, după ce timp de douăzeci şi cinci de ani păstorise Biserica moldovenească. După câţiva urmaşi mai mult neînsemnaţi,

www.dacoromanica.ro

ca Gheorghie, Teoctist II, David şi Teoctist III, ajunse cap al clerului moldovean Grigorie, care fusese multă vreme egumenul mănăstirii Pobrata. El avu această înnaltă demnitate pe vremea lui Petru Rareş, care restaura Pobrata, îşi alese această mănăstire ca loc de astrucare şi puse să se scrie acolo urmarea la Cronica ţării. Acelaşi Domn cu înfăţişare regească, mare, dar neastâmpărat i se datoreşte şi cea d'întâiu expunere slavonească într'adevăr literară, prevăzută cu toată podoaba de erudiţie, a istoriei unui Domn moldovenesc, şi anume a lui, până la întoarcerea din Constantinopol: împrumutând de la cronicarul bizantino-bulgar Manase mijloacele sale de expunere, întorsături de frază, comparaţii şi citate, călugărul Macarie de la Neamţ, mai târziu episcop de Roman, scrie această îngrijită lucrare pentru stăpânul şi domnul său, care, ca soţ al unei fiice de Despot, ştia să preţuiască astfel de lucrări însemnate. Învăţătura sa însă, Macarie nu şi-o datora educaţiei într'o mănăstire străină din Balcani, unde lumina culturii se stinsese supt Turci, odată cu înrădăcinarea sărăciei şi cu înjosirea oricării vieţi naţionale. El era mai curând un discipol al celui de-al treilea Teoctist, care-l precedase ca arhipăstor la Roman şi care dăduse o nouă strălucire vechiului lăcaş de la Neamţ. Această pildă bună încurajă şi pe Eftimie, urmaşul lui Macarie, la Neamţ. Înnainte de a se amesteca în tulburările politice ale timpului, de a sprijini pe un pretendent împotriva crudului Alexandru şi de a fugi în Ardeal, unde datorită erudiţiei sale mult vestite căpătă un Scaun episcopal pentru Românii de acolo, noul egumen continuase după puteri îmbielşugata biografie domnească, după tipic, a lui Macarie, şi pana lui dibace des-

www.dacoromanica.ro

crise. cu cerneală bine plătită faptele tiranului din Lăpuşna, pe care el — viitorul lui duşman — îl înfăţişează ca „viteaz şi nou", şi-l arată ca virtuos şi pios, al cărui fel de a domni se deosebeşte în bine de acela al desfrânaţilor şi mişeilor fii ai lui Rareş. Lăpuşneanu a fost şi el ctitor de mănăstiri, pentru că, ţinând samă de marile păcate de care se făcuse vinovat faţă de cer, avea nevoie de multe generaţii de călugări, ca prin rugăciunile lor să se curăţe în faţa Atotputernicului. De aceia răsări în patria clasică a mănăstirilor din strîmtele văi ale Carpaţilor Slatina, un nou lăcaş dumnezeiesc, pe care Domnul cel «viteaz» faţă de propriii săi supuşi puse să o înalţe după modelul Pobratei dibacele mâni ale meşterilor saşi din Ardeal. Aici, la Slatina scriseră mai departe analele ţării cele mai bune talente literare. In sfârşit chiar bunul Petru Şchiopul dură cu multă cheltuială de bani în preajma noii capitale, laşul, o mănăstire, care după suburbia Constantinopolei fu numită Galata şi el chivernisi această ctitorie a sa cu moşii şi Ţigani, pentru ca astfel călugării să se poată jertfi numai lui Dumnezeu. Supt Petru trăia încă în pustnicie, uitat, Isaia, episcopul de Rădăuţi, fala cărturarilor din Slatina: supt Ioan „cel Cumplit", nu tocmai milostiv faţă de călugări şi preoţi, acest Isaia fusese des întrebuinţat în solii din pricina cunoştinţilor sale şi alcătuise încă de pe la 1560 o compilaţie a analelor [1].

---

[1] În anul 1566 compuse o compilaţie asămănătoare, pe basa diferitelor anale, trimisul polon Nicolai Brzeski, în limba-i maternă, ca trecere de vreme, pe când petrecea în Iaşi. Ediţii în *Arch. ist.*, III; Bogdan, *Vechile Cronici* (Bucureşti 1891) şi *Cronici inedite* (Bucureşti 1895); acolo la Bogdan se găseşte adunată întreaga istoriografie veche slavonă a Moldovei, afară de Cronica lui Azarie, care a fost publicat tot de el în *Analele Academiei Romîne* pe 1909. Cf. Iorga, *Istoria literaturii religioase a Românilor până la 1688* (Bucureşti 1904) sau *Istoria literaturii româneşti*, I (Bucureşti 1925).

www.dacoromanica.ro

Dar un discipol al lui Macarie, Teofan. care, prigonit în vremea sa de Voevodul Ioan, fugi în Ardeal[1], era încă Mitropolit al Moldovei şi poate fi socotit, cu ucenicul său Azarie, cronicarul lui Petru Şchiopul, drept cel din urmă represintant al învăţaturii slavoneşti în acest principat românesc normativ[2].

Biserica munteană se găsi încă multă vreme într'o stare de neorganisare. Cele mai multe ori, s'au păstrat numai numele Mitropoliţilor în «pomelnice» nesigure[3]. Ca şi Mitropolia moldovenească, cea munteană fu şi ea supusă, după Consiliul din Florenţa, la care de altfel nu trimisese niciun represintant, Patriarhului din Ohrida şi scrisoarea falsificată a Patriarhului către Ştefan-cel-Mare pomeneşte pe Mitropolitul Ungrovlahiei, Macarie, care mai e numit şi în timpul certei dintre pretendenţii basarabeni[4].

Abia supt evlaviosul Radu, de sigur după sfatul Mitropolitului Maxim, o mlădiţă de Despot, fu chemat din Grecia un vestit om sfânt, pentru a începe reforma clerului muntean. Nifon era un Sârb şi trebuise să se retragă în faţa stăpânilor turci din Scaunul său de Patriarh al „Marii Biserici“ din Bizanţ, fiind învinovăţit de mărturie falsă pentru a întra în stăpânirea unei moşteniri. Din surgunul său de la Muntele Athos, cel bogat în mănăstiri, Radu îl chemă la sine, şi el luă

[1] *Doc. Bistriţei*, II, p. 115.

[2] Asupra acestora cf. Iorga, primul excu s din *Istoria literaturii româneşti în secolul al XVIII-lea* sau *Ist. lit. rom.*, I.

[3] O istorie a Mitropoliei muntene nu există încă până acum. Însemnările de nume la Lesviodacs, *Istoria bisericească pe scurt* (Bucureşti 1845) pot ajuta într'o oarecare măsură pe cercetător. Cf. Iorga, *Istoria Bisericii*, Vălenii-de-Munte 1908, 2 vol.

[4] Bogdan, *Relaţiile cu Braşovul*, p. 253. O nouă ediţie a acestei opere, la care se adaugă şi textul original slavon, a apărut pe urmă: e citată dese ori în această carte.

www.dacoromanica.ro

atunci măsuri de organisare. Scaunul Mitropolitului fu strămutat deci de la Argeş la Târgovişte, pentru a aduce astfel pe archiepiscop iarăşi în preajma Voevodului domnitor; pentru întâia oară şi cu recunoaştere din partea puterii laice[1] se adăugară, de fapt, şi în mod legal Mitropolitului doi episcopi sufragani: unul dintr'înşii resida în Râmnic şi purtă titlul de episcop al Noului Severin, celalt avea supt cârja sa ţara răsăriteană şi-şi luă reşedinţa în Buzău[2]. Un călugăr străin, muntenegrean, Macarie, care venise în ţară supt Mitropolitul Maxim, primi însărcinarea de a tipări pentru întâia oară cărţi bisericeşti, bine înţeles pe limba slavonă. Totuşi lui Nifon nu-i fu dat norocul să vadă aceste prime tipărituri româneşti: el se amestecase prea mult în ceva cam liberele afaceri de viaţă şi iubire de la Curtea evlaviosului, dar şi iubitorului de viaţă Domn şi de aceia i se dete sfatul să-şi caute aiurea un loc de adăpost. Curând după aceia el muri într'o mănăstire de la Athos, regretat pentru sfintele sale învăţături şi fapte. Radu îi urmă curând în mormânt, şi primul produs al simplei tiparniţe româneşti apăru supt Domnia unui principe căruia îi era mai drag sângele decât cerneala: Mihnea. În timpul Domniei lui Vlăduţ, urmă acestui d'întâiu Liturghieriu şi un Octoih, pentru a ajuta cel puţin nevoia cea mai grabnică de cărţi bisericeşti. După aceia se pare că Macarie ar fi fost ales Mitropolit; în tot casul acesta este numele Mitropolitului din timpul lui Basarab al IV-lea, Neagoe[3], sprijini-

[1] V. diaconul N. Popescu, în „Analele Academiei române" şi Romansky, *Mahnreden des walachischen Wojwoden Negoe Basarab*, Lipsca, 1908.

[2] Pentru delimitarea diecesei lui în secolul al XVI-lea încă v. *Revista istorică* pe 1923, p. 124 şi urm.

[3] V. Bianu şi Hodoş, *Bibliografia română*; Hodoş, în *Anuarul tipografiei Minerva* (Bucureşti 1902), în *Convorbiri literare*, 1902 şi în fine în „Prinos Sturdza", 1903; Iorga, *Istoria literaturii religioase.*

www.dacoromanica.ro

torul clasic al Bisericii în principatul Ţării-Româneşti.

Neagoe apucase şi el cele din urmă zile triste, pe care Nifon le petrecu în Ţara Românească. Ca Domn se arată neobişnuit de darnic faţă de Biserică şi slujitorii ei, satisfăcu însă aceste înclinări ale sale din nenorocire mai mult prin construcţii şi daruri în Răsăritul european sau asiatic, unde pe Muntele Athos, în Siria şi la Muntele Sinai existau din vechime mănăstiri vestite în lumea toată. Dar şi în ţară îşi veşnici el numele ca pricepător în ale artei, ca întâiul iubitor de opere frumoase de arhitectură, sculptură şi pictură, prin înnălţarea unei măreţe mănăstiri la Argeş, care trebuia să ofere oraşului o despăgubire pentru pierderea Mitropoliei. Vechea zidire fu înlăturată şi din mânile unor iscusiţi meşteri străini din Orient răsări o minunat de frumoasă clădire din blocuri de piatră, prinse în zbanţuri de fier, îmbrăcată cu marmoră, cu săpături de ghirlande aurite, care încingeau de două ori toată biserica, tocmai ca un brâu de frumuseţă, cu o drăgălaşă tindă, doisprezece stâlpi frumoşi „după cei doisprezece apostoli“, cu trepte elegante şi cu turnuri svelte. Prin această clădire şi prin aceia a noii catedraie din Târgovişte se luă el la întrecere cu înaintaşul său Radu, care înălţase tot aşa, din piatră şi marmoră, lăcaşul domnesc de îngropare din preajma oraşului de reşedinţă[1], Sf. Nicolae din Vii, şi îl întrecu. Fu un strălucit şi neobişnuit spectacol de trainică amintire, când în ziua de Sânta-Maria cea Mare a anului 1517, în prezenţa întregului cler muntean, însuşi Patriarhul constantinopolitan, trei Mitropoliţi greci, cari veniseră cu

[1] Asupra mormintelor de acolo v. Lăpădatu în *Convorbiri literare*, XXXVII, p. 433-34.

www.dacoromanica.ro

dânsul, şi primul egumen, *protos*-ul de la Muntele Athos, târnosira biserica de la Argeş[1].

În felul cum pricepea Neagoe viaţa, nu era de loc o necesitate povestirea micilor fapte, în mare parte păcate, din care se alcătuieşte viaţa unui om. De aceia ceru el chiar oaspetelui său (1517), şeful mânăstirilor de la Athos, după ce se întorsese acasă, să-i ofere o legendă a Sfântului Nifon, scrisă în original în limba greacă sau slavonă, dar pregetă de a pune, ca Rareş, pe un cărturar al Bisericii sale — şi avea doar pe Macarie — să continue cronica ţării. Şi chiar el însuşi era în stare să scrie frumos şi cu avânt retoric, cum o dovedesc preţioasele sfaturi lăsate micului său fiu, Teodosie, menit unei soarte nenorocite. În aceste puţine pagini el nu apare numai ca un compilator, care expune înţelepciune bisericească, ci şi ca un om cu adevărat bun şi blând. Aşa, scrie el: „Iar, de-ţi va mai prisosi venit din venitul Domniei, acel venit să nu gândeşti că este câştigat de tine, ci iar l-ai luat de la săraci şi de la ceia ce sânt supt biruinţa ta, care i-a dat Dumnezeu supt mâna ta". Sau: «să nu fie adesea-ori păharul tău plin de sânge de om, căci de acest sânge trebuie să dai seama înnaintea lui Dumnezeu, dacă îl verşi fără milă» [2].

După dânsul însă decăderea veni foarte răpede, şi iarăşi istoria Mitropoliei, a întregii ierarhii bisericeşti şi a culturii slavone se scoboară la o simplă înşirare de Mitropoliţi. Când supt Radu Pai-

[1] Legenda Sfântului Nifon s'a tipărit în traducere românească în *Arhivele istorice*, I[2]; după o altă copie o scoase separat C. Erbiceanu, în 1888. E dată şi într'o redacţie a Cronicii oficiale a ţării din veacul al XVII-lea. Un bogat volum ilustrat de lux asupra bisericii de la Argeş, renovată în vremea noastră de un arhitect frances, a fost publicat cu acest prilej de Tocilescu.

[2] Am refăcut puţin citaţiile, fiind vorba de o simplă traducere din slavoneşte. — Din *Învăţături* am dat o nouă ediţie la Vălenii-de-Munte.

www.dacoromanica.ro

sie şi Mircea Ciobanul (1545-1547), apoi supt Doamna Ecaterina, o Levantină de religie ortodoxă, şi fiul ei Mihnea, între anii 1568 şi 1589, apărură iarăşi cărţi slavone pentru bisericile româneşti, şi anume un Sbornic, un Octoih, altul mic, o Psaltire, un Triod şi un Evangheliar. Tipăritorul locuia în Braşov. Acesta, diaconul Coresi, nu-i de sigur un Grec de naştere, ci un Român, un pribeag din vremea lui Mircea Ciobanul, şi în publicarea unor astfel de cărţi pentru „Valahi“ Saşii braşoveni vedeau un nou izvor de câştig. Dar acelaşi Coresi lucra încă la două tipărituri româneşti, la o Psaltire şi un Evangheliariu, şi de la el porneşte astfel un întreg şir de astfel de lucrări româneşti, puse în slujba propagandei germane şi ungureşti, pentru «credinţa cea adevărată» [1]. Nu lui însă i se cuvine meritul de a fi îngrijit traducerea scrierilor sfinte şi a cărţilor liturgice din slavoneşte: în parte lucrul acesta fusese făcut încă de pe vremea Husiţilor, când peste tot se propovăduia cuvântul lui Dumnezeu în limba poporului, de către un necunoscut preot din unghiul maramureşano-bistriţean [2]: în acest chip se alcătuiră Psaltirea românească, care a ajuns până la noi chiar în mai multe manuscrise (Psaltirea de la Şcheia, publicată în 1889 de I. Bianu), Evangheliarele şi Faptele Apostolilor (date la lumină de I. Sbiera, după

[1] V. Nerva Hodoş, în citatul *Prinos Sturdza*; Hodoş şi Bianu, în *Bibliografia română* şi Iorga, *Istoria literaturii*, I, ed. a 2-a, unde şi bibliografia mai nouă asupra chestiunii.

[2] Încercarea d-lui Al. Rosetti de a infirma aceste conclusii nu e de loc convingătoare: limba acestor vechi manuscripte e vădit mai veche decât a întâii scrisori româneşti păstrate, a lui Neacşu din Câmpulung (dată în Hurmuzaki, XI, nota la începutul socotelilor Braşovului şi în *Braşovul şi Românii*). Iar, dacă şi Saşii luterani au Crezul cu *filioque*, ca şi *Psaltirea de la Şcheia*, nu vedem cum poate să fie fixată încă din cele d'întâiu momente ale primirii Reformei luterane de Saşii ardeleni, în *prima* jumătate a secolului al XVI-lea, o operă vastă de traducere care n'avea margenile înguste ale unui Catehism. V. Rosetti în *Graiu şi Suflet*, II.

www.dacoromanica.ro

manuscris). Coresi schimbă numai ici şi colo învechita şi foarte aspra limbă a acestor traduceri din veacul al XV-lea, care trebuiesc socotite ca fiind cele mai vechi şi venerabile monumente de limbă românească. Lucrări noi se adăugară, ca o tâlcuire a Evangheliilor, prelucrată după ungureşte, un Molitvenic şi un Liturghieriu, care acesta din urmă n'a fost încă găsit. Drept Catehism protestant servi „Christliche Prüfung" din Sibiiu, alcătuită şi tipărită în 1544 după originalul german luteran[1]. Alţi Români şi chiar străini urmară pilda lui Coresi şi îmbogăţiră aceste începuturi literare. În Orăştie apăru în 1582 şi partea întâia a unei noi şi foarte frumoase traduceri a Bibliei.

Toate acestea înseamnă însă şi pentru cultura românească începutul unei noi epoce.

---

[1] V. Al. Rosetti, în *Romania*, 1924.

www.dacoromanica.ro

Basarab al IV-lea Neagoe, după pictura din Biserica Episcopală de la Argeș.

www.dacoromanica.ro

Pecetea lui Petru-Vodă (Radu) Paisie.

www.dacoromanica.ro

TABLA ILUSTRAȚIILOR
ȘI
TABLA DE MATERII

www.dacoromanica.ro

TABLA ILUSTRAȚIILOR

Pag.

Alexandru Basarab și Doamna lui, după o frescă refăcută pe la 1820 în Biserica Domnească de la Argeș 29
Rămășițile lui Basarab-Vodă, în mormântul de la Argeș . . . 37
Paftaua de aur din brâul lui Basarab-Vodă, în mormântul de la Argeș 39
Inele și brățare din mormintele de la Argeș 41
Inele și juvaiere „ „ „ „ „ 43
Mircea I-iu („cel Bătrân" ca tânăr) 55
Alexandru-cel-Bun, după un stihar 69
Ioan Corvin de Huniadi 92
Vlad Țepeș (după portretul de la Ambras) 97
Ștefan-cel-Mare (după Evanghelia de la Humor) 105
Basarab al IV-lea Neagoe, după pictura din Biserica Episcopală de la Argeș 195
Pecetea lui Petru-Vodă (Radu) Paisie 197
Pecetea lui Petrașcu-Vodă 199
Alexandru Lăpușneanu, după fresca din mănăstirea Slatina . . 201

www.dacoromanica.ro

Pecetea lui Petrașcu-Vodă.

www.dacoromanica.ro

Alexandru Lăpușneanu, după fresca din mănăstirea Slatina.

www.dacoromanica.ro

TABLA DE MATERII

Pag.

Partea a treia

Epoca de neatârnare și de semi-atârnare față de Împărăția turcească. Statul războinic de țerani liberi.

CAP. I. — Luptele de neatârnare ale Domniei Țerii-Românești împotriva Ungariei. Întemeierea Domniei Moldovei. Cele mai vechi stări de lucruri în ambele State și cele d'intâiu măsuri de organisare. 3

CAP. II. — Adevărata organisare a Statelor românești de către Mircea în Țara-Românească și de către Alexandru-cel-Bun în Moldova. Certuri lăuntrice între pretendenții la coroana domnească. Lupte cu Turcii. 46

CAP. III. — Apogeul puterii Statului român luptător în timpul Domniei de cinzeci de ani a lui Ștefan-cel-Mare. Domnul Moldovei. 106

CAP. IV. = Decăderea Statelor militare românești după moartea lui Ștefan-cel-Mare. 148

www.dacoromanica.ro